

MAGYAR MÚZEUMOK

1996/4

HUNGARIAN MUSEUMS

Winter

Volume 2 Number 4

„...mely
a tudomány
kincsházának
minden lakatát
megnyitja”

Expedíciók

Gyűjtemények

Kiállítások

MAGYAR
TERMÉSZETTUDOMÁNYI
MÚZEUM

Képek a Természettudományi Múzeum gyűjteményeiből
Pictures from the collections of the Hungarian Natural History Museum

A szerkesztő levele

A milicentenáriumi eseményei, rendezvényei jelentős mértékben kapcsolódtak múzeumainkhoz. Az évfordulóhoz kötődve az átlagosnál jóval több, nem kevés összeggel támogatott időszaki kiállítás nyílt az országban. Az állandó kiállítások közül a Nemzeti Múzeumé és a Természettudományi szintén múzeumtörténeti jelentőségűvé lett.

A MAGYAR MÚZEUMOK ezévi számaiban nyomon követhetők a rendkívüli esztendő súlypontjai: az előzőben és a mostaniban kiemelt terjedelmet kapott két, fentebb említett múzeumunk. Ezzel bizonyos fokú anyagtorlódás járt együtt. Jónéhány beküldött, illetve felkérésünkre készült írás közlése tolódot át a következő évfolyam számaiba. A rovatok rendje, terjedelmi aránya azonban fokozatosan helyreáll.

Tematikus számaink összeállítására, előkészítésére, közreadására természetesen sok tanulsággal járt. A szerkesztőségi munka tervszerűbbé válhatott, gyarapodott szerzőink száma, javult az írások színvonala, illusztráltsága. Az olvasók – reméljük – élvezetesebb, számukra újat mondó tanulmányokat vehettek kézbe.

Az olvasók levelei

Fettich Györkéje

Bándi Gáborné közöl érdekes részleteket az 1996/3-as számban Fettich Nándor ostromnaplójából. Itt olvasom, hogy voltaképpen Fettich vezette az ostrom alatt a Nemzeti Múzeum épületének, állományának, gyűjteményeinek teljes pusztulását elhárítani kívánó munkálatokat, de ettől a tiszttől 1945. február elején megvált és azt Györkének adta át, „*aki tud oroszul*”. Ehhez a napló kiadója ezt a megjegyzést fűzi: „*Neve sokszor szerepel a naplóban, személyét egyelőre nem sikerült azonosítani.*” Szeret-

ném Györké kilétét néhány mondattal felfedni. Györké József (1906-1946) finnugor nyelvész volt. Öt éves tartú magyar lektori kiküldetéséből nagy tudással és egy éjszta felelőséggel egyetemben hazatért és az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárnoka lett. Lakása is közel esett munkahelyéhez: a Nemzeti Múzeum mögötti Esterházy palotában lakott és az ostrom alatt – másokkal együtt – szintén a múzeum pincéjében tartózkodott. Valóban jól tudott oroszul (is), emellett határozott ember, jó szervező volt, s érthető, hogy Fettich az irányítást Györkére bízta. Györké egyébként a Pázmány Péter Tudományegyetem finnugor tanszékén proseminárium-vezető, majd egyetemi magántanár lett és én közvetlen tanítványi köréhez tartoztam, tőle kaptam későbbi kutatási pályafutásomhoz a legtöbb stimulust. A háború befejeztével ő lett az OSzK főigazgatója, s neki köszönhetem, hogy doktori szigorlatom után 1946 augusztusában azonnal alkalmazott az OSzK-ban. Tudományos érdemei közé tartozik a hazai szamojédisztika új életre keltése és modern nyelvészeti eljárások kezdeményezése a finnugor nyelvészetben. Györké személye alkalmas lett volna a finnugrisztika megújítására, ha életének fonala 40. életévében meg nem szakad.

Külföldi reflexiók

A lapot ma már számos külföldi társfolyóirat és ICOM-tisztségviselő kapja kézhez tisztelet- illetve cserepéldányként, ezenkívül a Soros Alapítvány támogatásával határon túli magyar múzeumoknak és intézményeknek is el tudjuk juttatni. Az alábbiakban partnereinktől kapott válaszokból közlünk rövid válogatást.

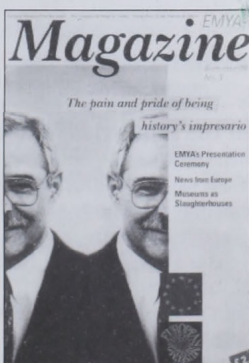
Claude Gaier, a Hadtörténeti Múzeumok Nemzetközi Szövetségének elnöke írja:

„Örömmel tudatom, hogy kézhez kaptam a Magyar Múzeumok első öt számát. Legelső sorban is gratulálni szeretnék ehhez a rendkívül érdekes és közérthető laphoz, amely érdekesítő és alapos betekintést nyújt az Önök országának sokszínű múzeumi örökségébe. Nem férhet hozzá kétség, hogy a folyóirat nagymértékben fog hozzájárulni a magyar múzeológia és műtárgyak megismeréséhez világszerte, kollégáink legnagyobb öröme.”

Geoffrey Lewis, a muzeológia nagy örege, az ICOM Etikai Bizottságának tagja: „Új lapotok remek kiadvány, fogadjátok elismerésemet.” Kérésünkre, hogy külföldi olvasóink tájékozottassanak minket a náluk folyó munkáról, Lewis úr felajánlotta, hogy ismerteti az Internet és World Wide Web múzeumi alkalmazásának korai történetét.

Jean-Yves Marin, az ICOM francia Nemzeti Bizottságának elnöke csupán arról panaszkodik (franciául), hogy nyelvünk egyedisége miatt – kizárólag az angol rezümékéből – nem tudhat meg annyit a cikkektől amennyit szeretne. A lap hírére mindenestre terjeszteni fogja.

Ezzel szemben meglepetéssel olvastuk, hogy a másik nagy öreg, a 80 éves Kenneth Hudson az EMYA-magazin (az év euró-

pai múzeuma díj odaítélésével foglalkozó lap) szerkesztője olvas magyarul és szívesen ír a jövőben lapunknak. Emellett biztosított, hogy az EMYA örömmel szentelne több figyelt-

Folytatás a 64. oldalon

MAGYAR MÚZEUMOK

1996/4 TÉL

A szerkesztő levele 1
Olvasói levelek 1

MŰHELY

Megnyílt a Természettudományi Múzeum

- Vásárhelyi Tamás – Szőke Imre: „...mely a tudomány kincsházának minden lakatát megnyitja” 3
Korsós Zoltán – Horváth Csaba: A Magyar Természettudományi Múzeum rövid története 5
Mányi István: A Magyar Természettudományi Múzeum újjászületése a Ludovika épületében 10
Matskási István: A természettudományi gyűjtemények értéke és értékelése 13
Kecskeméti Tibor: A Természet három országa – szekrényekben 16
Mahunka Sándor: Expedíciók, gyűjtőutak és a Magyar Természettudományi Múzeum 19
Merkl Ottó: Bogár bogár hátán 22
Szöllősy Gabriella: „Mit tegyek, hogy az én kertemben is legyen szentjánosbogár?” Tapasztalatok az MTM könyvtárában 23

VISSZATEKINTÉS

- Kecskeméti Tibor: Korszerű múzeumi gondolatok – 1863-ban. Miként kell rendezni természettudományi múzeumot? 24
Soós Lajos: Négy évtized a Múzeum körút mentén 25
A Természettudományi Múzeum 1956-os tragédiája Mihályi Ferenc: Mi égett el a Nemzeti Múzeumban? 28
Fülep Ferenc: Ki az oka a Nemzeti Múzeum égésének? 29
Jánossy Dénes: Egy paleontológus 56-os emlékei 30
Jablonkay József: Hogyan építettem újjá a Baross utca 13-at? 31

KIÁLLÍTÁSOK

A Magyar Természettudományi Múzeum új állandó kiállításáról

- Wim van der Weiden: Megnyitőbeszéd 32
Főzy István: Ember és természet Magyarországon 33
Gasparik Mihály: Egy magyar mamut 36
Zilahy Ferenc: A mamut árnycsontjában – Egy óriáskígyó preparálásának története 37
Kustár Ágnes: Arcok a múltból 38
A Magyar Természettudományi Múzeum kiadványaiból 40
1000 éves a magyar iskola
Villangó István: Az évforduló kiállítási programjáról 41
Selmezi László: „De siess az iskolába, mint tudomány vásárba” – Az oktatás és a nevelés Debrecenben a felvilágosodás idején és a reformkorban 43
Villangó István: „Száz esztendő a magyar iskola ezer évéből” – Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum millenniumi kiállítása a Petőfi Irodalmi Múzeumban 44
Balogh Gyula: Ezer éves a magyar iskola – Kiállítások Győrben, Debrecenben és Budapesten – kiállítás-kritika 46
Mohos Márta: A magyar mentők október viharában 48

SZÁMVETÉS

- Fehér György – Balázs György: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 100 éve **50**
 Katona András: A 100 éves Közlekedési Múzeum – ma **54**

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

- Nix, Carl: Holland politikai karikatúrák az 1956-os magyarországi forradalomról **56**
 T. Balázs Agnes: Szégyen és büszkeség – Az ICOM Konzerválási Bizottság 11. Triennáléjáról **57**
 Kóczyáné dr. Szentpéteri Erzsébet: A Közlekedési és Távközlési Múzeumok Nemzetközi Szövetsége (IATM) 1996. évi rendezvényei **58**

FOLYÓIRATSZEMLE

- Wollák Katalin: Magyar szerzők cikkei a MUSEUM INTERNATIONAL legutóbbi számaiban **59**
 Jakab Mária: Magyar vonatkozású tanulmányok a MUSEUM I-XLVIII évfolyamaiban (1945-1996) **60**
 Nagy Mihály: ICOM News **61**
 Balogh Edina: Muuseum **61**

IN MEMORIAM

- Kovács István (Matskási István) **62**
 Héjj Miklós (Gróh Dániel) **63**
 E számunk szerzői **64**

MAGYAR MÚZEUMOK

A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület folyóirata

Megjelenik évente négyszer
 II. évfolyam 4. szám, 1996. tél
 Főszerkesztő: Éri István
 A szerkesztőbizottság tagjai: Balogh Balázs, Deme Péter, Dercsényi Balázs, Kaposvári Gyula, Korsós Zoltán, Kovács Péter, Kóczyáné dr. Szentpéteri Erzsébet, Mihály Mária, Nagy Mihály, Timárné Balázs Agnes, Wollák Katalin
 Szerkesztőségi titkár: Balogh Edina
 E szám szerkesztésében részt vettek: Horváth Csaba, Korsós Zoltán
 Fordítások: Balogh Edina, Dudás Ildikó, Korsós Zoltán
 Fényképek, reprodukciók: Budaházi László, Buzás Balázs, Csecsetka Ferenc, Csorba Gábor, Dabasi András, Felkai Tamás, Górné András, Gozmány László, Keve András, Korsós Zoltán, Lukács Tihamér, Nagy Ferenc, Nemes Zoltán, Skultéty György, Szabellédy Géza, Székely Péter, Szollát György, Vásárhelyi Tamás, Zilahy Ferenc, továbbá múzeumi archívumok, főleg a Magyar Természettudományi Múzeum tudománytörténeti gyűjteménye
 Rajzok: Benyák Gabriella, Mányi István, Pál János, Sárközi Róbert, Szilágyi Éva
 Szerkesztőség: 1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.
 Telefon/fax: 210-1329
 Felelős kiadó: Matskási István
 Nyomdai előkészítés: TKME Tipográfiai Stúdió
 Tervező tipográfus: ©Grausz Péter
 Tördelőszerkesztő: Torók Balázs
 Címlap: Górné András
 Színes feldolgozás: Spektrum Kft.
 Nyomdai munkálatok: Veszprémi Nyomda Rt.
 Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató
 Előfizethető a kiadóhivatalban (levélcím: 1476 Bp, 100. Pf. 54.), illetve postautalványon, csekkel vagy átutalással
 MHB 10200823-22220165-72030000
 Előfizetési díj számonként:
 egyéni előfizetőknek 250 Ft, közületeknek 500 Ft
 HU ISSN 1219-4662
 Megjelent a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Természettudományi Múzeum, az MHB Magyar Sajtóalapítvány és a Soros Alapítvány támogatásával,
 a Hazai Tájakon Alapítvány gondozásában

HUNGARIAN MUSEUMS

1996/4 WINTER

- Editor's letter **1**
 Reader's letters **1**

WORKSHOP

The Hungarian Natural Museum has been opened

- Tamás Vásárhelyi – Imre Szőke:
 150-year-old new exhibition building **3**
 Zoltán Korsós – Csaba Horváth: A brief history of the Hungarian Natural History Museum **5**
 István Mányi: Rebirth of the Natural History Museum in the building of Ludovika **10**
 István Matskási: Estimation of the value of natural history collections **13**
 Tibor Kecskeméti: Three kingdoms of Nature – in cabinets **16**
 Sándor Mahunka: Expeditions, collecting trips and the Hungarian Natural History Museum **19**
 Ottó Merkl: A huge mass of beetles **22**
 Gabriella Szöllősy: What should I do to have a firefly in my garden?
 – Experiences in the Library of the HNIM **23**

RETROSPECTIVE

- Tibor Kecskeméti: Modern thoughts on museums – in 1863 – How to arrange a natural history museum? **24**
 Lajos Soós: Four decades at the Museum boulevard **25**
The tragedy of the Natural History Museum in 1956
 Ferenc Mihályi: What was burnt in the National Museum? **28**
 Ferenc Fülep: Who caused the fire in the National Museum? **29**
 Dénes Jánossy: Recollections of a paleontologist from 1956 **30**
 József Jablonkay: How I did rebuild the Baross street building of the Natural History Museum? **31**

EXHIBITIONS

From the new permanent exhibition of the Hungarian Natural History Museum

- Wim van der Weiden: Address at the opening ceremony of the Natural History Museum **32**
 István Főzy: Man and Nature in Hungary **33**
 Mihály Gasparik: A Hungarian mammoth **36**
 Ferenc Zilahy: In the shadow of the mammoth
 – The preparation of a python **37**
 Ágnes Kustár: Faces of the past **38**
 Selection from the publications of the Hungarian Natural History Museum (1991-1996) **40**
Hungarian schools are 1000 years old
 István Villangó: – Anniversary exhibition programme **41**

László Selmecezi: 'But hurry up to school this science fair' – Education and instruction in Debrecen in the age of enlightenment and in the reform period (18-19c.) **43**

- István Villangó: A hundred years from the thousand years of Hungarian schools – 1848-1948 **44**
 Gyula Balogh: Hungarian schools are 1000 years old – Exhibitions in Győr, Debrecen and Budapest – critique. **46**
 Márta Mohos: Hungarian ambulance men in storm of 1956 **48**

RECKONING

- György Fehér – György Balázs: Hundred years of the Museum of Hungarian Agriculture **50**
 András Katona: The 100-year-old Transport Museum – today **54**

RELATIONS WITH ABROAD

- Carl Nix: Dutch political cartoons of the Hungarian revolution of 1956 **56**
 Ágnes Timár-Balázs: Shame and Pride – 11th Triennial of the ICOM Conservation Committee **57**
 Erzsébet K. Dr. Szentpéteri: Programmes of the International Associates of Transport and Telecommunication Museums (IATM) in 1996 **58**

PERIODICAL REVIEW

- Katalin Wollák: Articles of Hungarian authors in the latest numbers of MUSEUM INTERNATIONAL **59**
 Mária Jakab: Papers related to Hungarian matters in MUSEUM (Volumes 1-48, 1948-1996) **60**
 Mihály Nagy: ICOM News **60**
 Edina Balogh: Muuseum **61**

IN MEMORIAM

- István Kovács (István Matskási) **62**
 Miklós Héjj (Dániel Gróh) **63**
 Authors of this issue **64**

A címlapon: A Magyar Természettudományi Múzeumot a fő tudományágakat felölelő öt gyűjteménye (Állattár, Növénytár, Föld- és Őslénytár, Ásvány- és Kőzettár, Embertani Tár) a világ tíz legjelentősebb múzeuma közé emelik

A hátsó borítón: A Ludovika látképe az Orczy-kert felől – A főépület homlokzata – Az új kiállítási épület
Cover page: The Hungarian Natural History Museum is one of the ten most important museums in the world due to its five scientific departments (Zoology, Botany, Geology and Paleontology, Mineralogy and Petrology, Anthropology)

Back cover: View of the Ludovika building complex from the Orczy Garden – Frontal view of the main building – The new exhibition building

Fotók-Photos: Dabasi A., Keve A., Korsós Z., Szollát Gy., Vásárhelyi T.

„...mely a tudomány kincsesházának minden lakatát megnyitja“ *

Megnyílt a Természettudományi Múzeum

Vásárhelyi Tamás – Szőke Imre

Persze ezelőtt is volt Természettudományi Múzeum. Kiállításaink is voltak, a Magyar Nemzeti Múzeum épületében – alkalomadtán másutt is. Ezeket azonban a látogatók általában a Nemzeti Múzeum kiállításaként tartották észben. A Ludoviceum volt Lovardájának, azaz most már a Magyar Természettudományi Múzeum kiállítási épületének megnyitásával ez a helyzet megváltozott. Éppen ezért az épületet tudatosan nevezzük Természettudományi Múzeumnak, holott nyilván annak csak kisebb része, gyűjteményeket nem tartalmaz. Azt reméljük, hogy a nagyközönség is tudomásul veszi múzeumunk létezését és azonosítani tudja a múzeum egyszerűbben használható nevét annak kiállításával, azaz a nagyközönség előtt saját arculatunk alakul majd ki.

„- A múzeumi gyűjtemények ne legyenek rejtett kincsek, mint a bank aranya, legyen azokból bankó is, mely közforgalomba jár!“ – mondta Pulszky Ferenc a múlt században. Báró Fejérváry Géza Gyula 1932-ben írja a közművelődésről, mint a múzeum egyik lényeges funkciójáról: „A korszerű muzeális szervezésben három vezérlő motívumnak kell megfelelnünk. Az ELSŐ az anyag tárolása, azaz halmozása... A MÁSODIK a didaktikai szempont. Ez kétféle: 1) a nagyközönség oktatása az általános műveltség szemszögéből és 2) a közép- és főiskolai és egyetemi diákság oktatása... A HARMADIK... a tudományos munkásság kérdése.“ Érvel a kiállításokban alkalmazandó didaktikus megoldások mellett, pl.: „A szeriális, anyaghalmozó kiállítás itt-ott adódó didaktikai részlet-előnyeit bőven pótolhatjuk grafikus és plasztikus ábrázolások, fényképek és térképek helyesmértvű alkalmazása által, amelyeket éppen úgy kell ellátnunk rövid, világos és közérthetően (tehát nem tudományos tolvajnyelven) megírt magyarázószöveggel, mint az eredetiben kiállított karakter-típusokat.“ (A kiemelés nem a jelen szerzőktől)

Tasnádi Kubacska András 1935-ben az új őslénytani kiállítást dicséri: „Mi emeli a múzeum értékét? Kétségkívül nemcsak a tudományos vizsgálatok megejtése céljából egybegyűjtött anyaga, hanem tanítóképessége is. Ennek a tanítóképességnek pedig próbaköve a kiállítás. Éppen ezért az ásvány-őslénytár modern múzeumok szellemében rendezte őslénytani kiállítását, hogy az a tanítócélnak a lehető legjobban megfeleljen.“

Foto - Photo: Dabasi A.

A sok kiváló előd mondanivalója – mely némely mai kiállítók számára is újdonság lehet – csak felfrissítésre szorul, s némi még modernebb kiegészítésre. Világszer- te felismerhető tendencia, hogy a kiállításokban a múzeumi gyűjteményi anyag mennyisége háttérbe szorul s csak a mondanivalót alátámasztó, illusztratív anyagnak adatik hely. A tárgyak kiválasztása, a környezet, az elrendezés, a szövegek, esetleg audiovizuális vagy interaktív kiegészítések egyre inkább a témát, a folyamatot, a kulturális vagy egyéb jelentőséget húzzák alá. Ebben a stílusváltásban szerepet játszanak a hatékony tanulásról szerzett legújabb ismeretek csakúgy, mint a szórakoztatásnak a szabadidőpiac megnövekedése miatt fel- lépő igénye.

Nézzük tovább kiállításaink utóbbi évtizedeinek történetét. A múzeum új, didaktikus állandó kiállítást nyitott 1939-ben. A korabeli bemutatási mód (kiteljesedett változatában az élőlényeket az élőhelyükön bemutató dioráma) ma is használatos, élnek is vele mindennél a világon. A háború után, Tasnádi Kubacska András főigazgatósága idején nyílt meg az a nagyszabású Afrika-kiállítás, amely hamar Európa-hírűvé vált, s itt- hon is oly sikeres volt; hogy ma is emlegetik a szakmában – idősebb látogatóink is emlékeznek rá. 1956-ban égett le. Pótlására megkezdődött az anyag gyűjtése, s talán egykor lesz helyünk is egy új, hasonlóan nagyszabású kiállításra. A Vajdahunyadvárban Növénytarunk állandó kiállítása a tár költözése miatt szűnt meg. Embertani kiállításunk helyén alakították ki a hetvenes években a Köz művelődési Osztály helyiségét és előadótermünket (utóbbi a Nemzeti Múzeum raktárává alakul). 1964-ben nyílt meg a Magyarország állatvilága – és többszöri felújí-

A 150 year old new exhibition building

The Hungarian Natural History Museum will soon celebrate its 200th anniversary. The museum, formerly a department of the National Museum, has never had its own exhibition building. For the museum it has always been difficult to create its own image. Consequently, it is little known that Hungary, in spite of its small size and the serious damages and losses of 1945 and especially of 1956, has a very valuable collection of some 9 million natural history speci-

Tasnádi Kubacska András (1902-1977), az új szemléletű természetrajzi kiállítások meg- álmodója
András Tasnádi Kubacska (1902-1977), who introduced a new approach in the natural history exhibitions

* Műhely Lajos: Elmélkedve buvárokodjunk. Állattani Közlemények, 1902, 1:38.

mens from all over the world. The value of the collections lies in the high number of type specimens and comparative materials. Only a small portion of the collection has been exhibited so far. In this century up to now exhibitions have been put on display in the building of the National Museum (which specialises in history).

The new location is a former riding school, next to the one-time Ludovika Military Academy. The building, being nearly 150 years old, was in a very bad condition when the reconstruction began in 1995. The 'riding school' was ready at the end of October 1996 and is now open to the public. The building has all the necessary equipment and space for educational and recreational functions, and rooms for lectures, projections and classes.

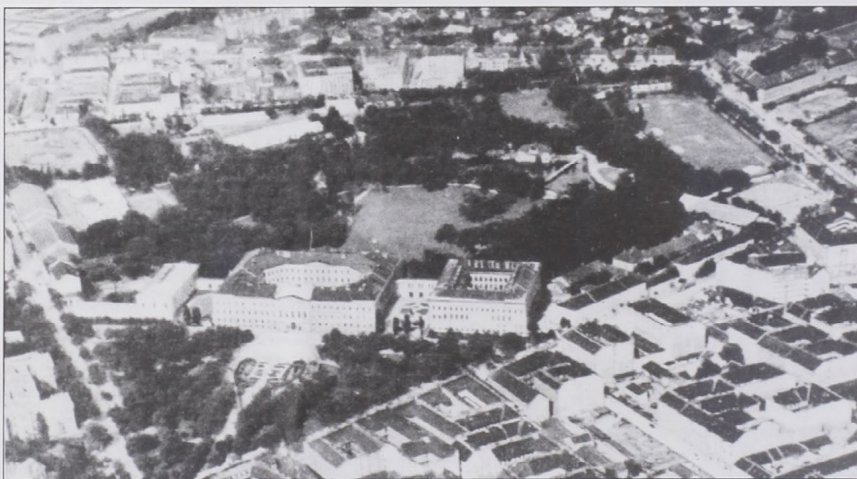
The first permanent exhibition, 'Man and Nature in Hungary', concentrates on the historical ecology of the Carpathian Basin, that is the formation and use of the natural resources of this area. The millennial exhibition combines history, ethnography, geology, anthropology, botany, palaeontology, and zoology. The main issues of each topic are introduced by means of objects, traditional explanations, art, interactive units and computers. Texts are given in Hungarian and in English. For more details it is best to come and see...

1930-ban készült légifelvétel az Orczy-kertről és a Ludoviceum épületegyütteséről
Aerial photograph of the Orczy Garden and the buildings of the Ludoviceum in 1930

tás után áll az eredetileg 1954-ben készült *A földtörténet emlékei Magyarországon – Az élővilág fejlődéstörténete* című kiállításunk. Ez az a kettő, amely változatlanul megmaradt a Nemzeti Múzeum tetőterében. A többi időszaki és az *Ásványok és kőzetek világa* című állandó kiállításunk területét már korábban átadtuk az idén augusztusban megnyitott történelmi kiállítás céljára.

Megemlítendő még két dinoszaurusz-kiállításunk (mindkettő a Budavári Palota „A” épületében), melyek egyfelől külföldi anyagok magyarországi bemutatásai voltak, másfelől hatalmas közönségsikerük miatt emlékezünk rájuk szívesen. Ezekről is csak a szakma tudja, hogy a mi kiállításaink voltak.

S most előttünk állt az új lehetőség, egy teljesen új épület berendezése. Mányi István főépítész és a KÖZTI mérnökei már a műemléki épület rekonstrukciójának tervezésekor is figyelembe vették az épület leendő funkcióit. (Szeretnénk itt megemlékezni Káldy Mária segítségéről, akinek sok tanácsot köszönhetünk.) Az egykori Lovarda kétszintes, istállósíntje háromhajós, boltíves, méltóságteljes térség volt. A mostani fogadósínt egyik felébe műhelyeket kellett elhelyeznünk, a másik fele a közönségé. Itt található a bejárat (pénztár, ruhatár), a mosdók, a büfé, a kicsiny bolt, egy 80 fős előadóterem, Széchenyi Zsigmond vadászati szakkönyvtára és egy 20 fős szakköri helyiség. A porond (most földszint) szintjén

helyeztük el Természetbúvár termünket, a vetítőtermet, egy társalgót, s a fennmaradó terület az időszaki kiállításoké (a megnyitáskor több kisebb bemutató várta vendégeinket). A 3 m magasságban körbefutó, 6 m széles galériaszint 830 négyzetméteren új állandó kiállításunk nyílt meg: *Ember és természet Magyarországon* címmel. Efölött a nyitott fedélszék, a fa-fém tetőszerkezet nyújt impozáns látványt.

Terveink szerint az ember és természet viszonyát taglaló, központi témájú kiállítás mellett – ahogy a múzeumépítkezés előrehalad s újabb és újabb kiállítási tereket kapunk – sorra építjük fel tematikus, a múzeum tudományos gyűjteményeinek anyagára és tevékenységére jobban támaszkodó kiállításainkat. A 2002-re tervezett teljes átadás esetén intenzív kiállításépítési munka következik múzeumunkban.

Az új múzeum várhatóan kedvelt intézmény lesz, már csak a közönségforgalmi terek elegáns, mégis barátságos jellege miatt is. Reméljük azonban, hogy nemcsak

ezért, hanem kiállításaink és programjaink miatt is özönleni fognak hozzánk a látogatók. Erre a környezetvédelmi tudatosság növekvő szintje mintegy predestinál bennünket. Az új állandó kiállítás témája most kezd gyökeret verni a köztudatban. A Kárpát-medence természetrajzának történelmi-ökológiai feldolgozását adjuk, azaz bemutatjuk azt a folyamatot, ahogyan a jóval az ember megjelenése előtt kialakult természetes erőforrásaink az éghajlat és az emberi tevékenység hatására megváltoztak, megfogtak. A kiállítás tehát egy *folyamatot*, egy *fontos* folyamatot mutat be, s a korábban mondottak értelmében most valamelyest háttérbe szorulnak a múzeumi, gyűjteményi tárgyak, helyet adva magyarázó fotóknak, grafikáknak, interaktív egységeknek. Sőt, a (kognitív) ismeretközlésen túl helyet adunk az érzelmi (affektív) hatásoknak is, különösen a kiállítás vége felé, ahol arról van szó, hogy mennyi érték maradt meg hazánkban, amelyekre vigyáznunk közös és önös érdek.

A koncepció elfogadása után 1995 márciusától folytattuk a tervezést közösen mintegy 30 muzeológus és „külsős” kollégával. Ez alatt a múzeum új helyszínén megjelenő kiállítás témájába vágó mondanivalók megjelenítésének fokozatos, ismételt módosításokkal, javításokkal, cserékkel való tervezési folyamatát kell érteni. 1995 májusában született meg a technikai forgatókönyv, amely egyben a végleges forgatókönyv vázát jelentette. Ezt több

alaprjai kiosztás és látványterv követte. A kiállítás meglehetősen nagy teret enged a látogatóknak, mint befogadónak arra, hogy a saját szemüvegén keresztül vizsgálja a Kárpát-medence természeti történetét, véleményt is formáljon a jelenlegi gondokról, és a látottak alapján egyben ösztönzést érezzen azok megoldására.

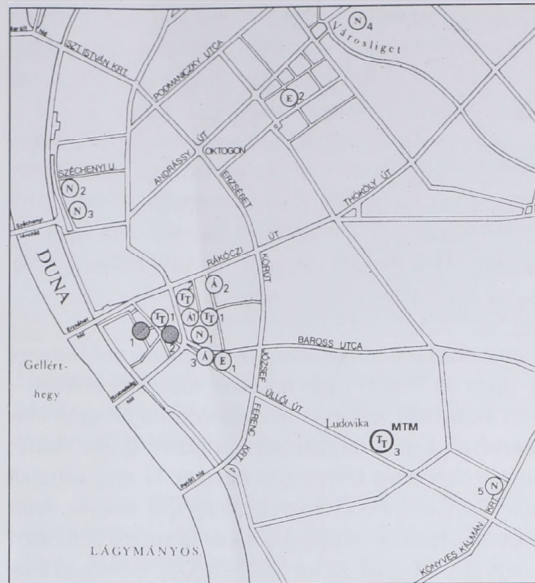
A tervezésnél fontos szempont volt az egységesség: minden egységnek megvan a maga, a többitől meglehetősen eltérő mondanivalója. Egyetlen kiállításban kell megférjen a bronzkori sír a lakótelepi konyhával, a jurtarészlet a mamuttal. Ez a kiállítás olyan összetett, mint az élet maga. Problémáinkat növelte az a törekvésünk, hogy a látogató aktív résztvevővé váljék a kiállításban. Erre szolgálnak a többé-kevésbé interaktív játékok, de a rácsodálkozás is ugyanilyen mozgósító erővel bírhat (mi van alattunk tizenkétmillió méterrel, miért van fölöttünk hatvanezer fénypont). Így az egységek, illetve az egész kiállítás installálása egyedi, azt az eltérő formai megoldás, mintegy a szabálytalanság szabályossága jellemzi. Az installáció egy, a térben többirányban állandó mozgásban lévő nagy egység, amely belefut a kiállítás végén felépített, elsősorban az érzelmekre apeláló egységbe (*Noé bárkája*). A falak között megrekedt bárka – mint egy felkiáltójel a mondat végén – figyelmeztet, de az „akolmeleg” hangulattal megnyugtat és kikapcsoló humorával egyben fel is szabadít.

Új természettudományi kiállítás elképzelhetetlen interaktív elemek nélkül. A szokványos, egyszerű megoldások és az érintőképernyős számítógép mellett terveztünk elektronikus készülékeket, amelyeknek egyedi külsőt kívántunk adni. A kiállítás végén az ifjúság előtt tisztelgünk, amely már remélhetőleg tudatosabban fogja védeni saját természetes környezetét. Ha elképzelésünk beválik, akkor igen kreatív tevékenység veszi kezdetét. Egy monumentális fatörzs-posztamenset kínálunk fel a gyerekeknek: díszítsék állandóan megújuló rajzaikkal, plasztikáikkal. Ez persze folyamatos figyelmet kíván tőlünk is, de korábbi tapasztalataink szerint megéri a fáradságot.

Szeretnénk, ha az új kiállítás a közoktatás számára is hasznosulna. Erre predesztinálja a Nemzeti Alaptanterv környezeti nevelési tartalmával harmonizáló keresztterv (interdiszciplináris) jellege. A közoktatási hasznosulás érdekében pedagógusok számára háttéranyagokat adunk ki (a Közművelődési Osztály emblémájában szereplő gyöcköskára utaló *Lacertina Füzetek* sorozatcímmel). Ezek egyrésze szaktudományos jellegű, néhány füzet pedig az egyes kiállítási egységeknek a NAT különböző műveltségterületein belüli használhatóságára hívja fel a figyelmet. A kiállítás nyújtotta lehetőségeket és e füzeteket pedagógusoknak szánt képzési programok keretében mutatjuk be az önművelésre kész érdeklődőknek. Ugyancsak nekik szánjuk a könyvtárral, számítógéppel, segédanyagokkal és kiadványainkkal felszerelt kabinettet, afféle „Böles Bagoly Barlangot”.

Az új kiállítás és az új épület nem lesz egy csapásra közismert. A 80 fős előadóterem megszabta korlátal hívunk ide tudományos intézményeket, szakmai társaságot, társadalmi egyesületet, érdeklődő látogatókat. Szeretnénk, ha a tudományos minősítés új helyszíne, és sok

komolyabb, vagy szórakoztató esemény színtere lehetne e terem. Terveinkkel nem állunk meg az épület méteres vastagságú falain belül: mögötte ott az Orczy-kert a maga 11 hektáros, jó levegőjű parkjával, az utca túloldalán pedig a Fűvészkert, egzotikus növényzetével. Ezek szabadtéri foglalkozások, közös programok színhelyei lehetnek.

Szeretnénk, ha a közönség a – ki tudja miért – Alfa mozinak keresztelt épületben egy *alfa múzeumot* ismerne és szeretne meg, s nagyon is értené ennek a névnek a kimagasló kulturális és komfort szolgáltatásokban rejlő magyarázatát. ■

A Magyar Természettudományi Múzeum elhelyezése története során

History of the housing of the departments of the Hungarian Natural History Museum

- **Magyar Nemzeti Múzeum**
  1. 1803-1806: Pálos kolostor (Papnövelde utca)
  2. 1807-1817: A régi egyetem központi épülete
- Ⓜ **MNM Természetiek Tára**
  1. 1810-1817: A régi egyetem központi épülete
  2. 1813-1838: A Nemzeti Múzeum telke
  3. 1838-1846: Ludovika Akadémia
  4. 1846-1870: Magyar Nemzeti Múzeum épülete
- Ⓐ **Állattár**
  1. 1870-1926: Magyar Nemzeti Múzeum épülete
  2. 1926-1928: Szentkirályi utca 7.
  3. 1928- : Baross utca 13.
- Ⓝ **Növénytár**
  1. 1870-1892: Magyar Nemzeti Múzeum épülete
  2. 1892-1905: Széchenyi utca 1.
  3. 1905-1951: Az MTA épülete
  4. 1951-1979: Városliget, Vajdahunyadvár
  5. 1979- : Könyves K. krt. 40.
- Ⓔ **Embertani Tár**
  1. 1945-1957: Baross utca 13.
  2. 1957- : Bajza utca 40.
- Ⓐ **Ásvány- és Kőzettár**

1995-ig a Magyar Nemzeti Múzeum épülete, 1996-tól a Ludovika Akadémia főépülete (Ludovika tér 2.)
- Ⓜ **Föld- és Őslénytár**

A Magyar Nemzeti Múzeum épülete

A Magyar Természettudományi Múzeum rövid története

Korsós Zoltán – Horváth Csaba

Ha az utcán tíz embert megkérdezzük, hogy hallott-e már Magyarországon természettudományi múzeumról, kilenc válasz nagy valószínűséggel úgy hangzik, hogy „az meg miféle szerzet?” Legfeljebb egynek rémlik fel, hogy a Nemzeti Múzeum tetőterében már látta egyszer a kitömött vaddisznókat és madarakat. Sajnos ez az „identitás-zavar” nyomja rá a bélyegét múzeumunk egész történetére, ahogy ez a jelen számban szereplő más cikkekből is kiderül.

Ne higgyük azonban, hogy kutatóink, a múzeum munkatársai az elmúlt csaknem két évszázadban ennek szellemében dolgoztak. A geológusok, paleontológusok, botanikusok, zoológusok és antropológusok, az öt nagy természettudományi szakterület művelői mindig is jó értelemben vett elfoglaltsággal és megszállottsággal produkálták Európa-, sőt világhírű tudományos eredmé-

nyeiket. Megmérettetésük nem a környező társadalom pillanatnyi értékítélete, hanem az emberiség közös tudásanyagához való hozzájárulás szerinti feladat.

A Természettudományi Múzeum hányatott sorsa – ahogy ez történeti áttekintésünkben kiderül – nem akadályozhatta meg, hogy az egyik legjelentősebb magyar kutató intézménnyé fejlődjön. A gyűjteményeit tekintve (csaknem 10 millió tárgy!) és diplomásainak száma (67) szerint az ország legnagyobb múzeuma mindig is különleges helyet foglalt el a múzeumok között, elsősorban a gyűjtött tárgyak sajátosságaiból fakadóan. Még a mindenkor múzeumi törvény sem tud valójában mit kezdeni a mi „múltárnyainkkal”, nem is beszélve a régészettel vagy a természetvédelemmel adódó bonyolult átfedésekről. A Természettudományi Múzeum munkájában nagy szerep jutott és jut az alap- (pl. szisztematikai) és

A brief history of the Hungarian Natural History Museum

The foundation of the Museum goes back to 1802 when the National Museum was established by Count Ferenc Széchenyi, who donated his library to the nation. In 1803, the first natural history collection (minerals from Julianna Festetics) was received, and in 1810 the first curator, Lajos Tehel, was appointed. The first zoological specimens (butter-

Széchenyi Ferenc felesége, Festetics Julianna (1758-1824) grófnő, aki adományával megalapozta a Természettudományi Múzeumot
Countess Julianna Festetics (1758-1824), wife of Ferenc Széchenyi, whose donation founded the Natural History Museum

A Nemzeti Múzeum látogatásának napirendje 1811-ből
Visiting regulations at the National Museum from 1811

Napi-Rend
A Magyar Nemzeti Gyűjteményes Tárnak Szemlélésére.

Mintohogy minden jól elrendelt Kés-Intezekben azon differens szokásokban bé nagyon véve: hogy beintek bizonyos napok legyeknek meghatározva, a melyekben az Intezetek Ritka-faját, a Gyűjteményeit keltes feccet szemlélni, közlebbbörös vizálni, a felőlök magyarázatot-kivámmi-teleff: ugyas-evegen Ó Császari a Királyi Fő-Hercegfelegnek, Josef, Magyar Ország Nádor Ispanyának kegyelmes Parancsolajából, a Magyar Nemzeti Gyűjteményes Tárnak szemlélésére ábrakozandó Napi-Rend határozatot meg, ugyanint:
Híffon és Többszörökön láthatni a Könyvtár, Hódón és Főnteken a Fénéket és Hegyeket.
Szerdán és Szombaton a természeti alkotmányok Gyűjteménye.
Ezen napokon reggeli kilencez Óratól, tizenkettőig, delután pedig háromtól, hatig (szabad a Bemenet). Egyedül a Vafarsapokon, Ünnepeken, és a litopozus idejékor társas tartatnak a Páloták, Egyébberánt, a kinek az a fándéka, hogy olvashatnak: a feni meggyeztet órák képmi minden nap megjelentes a Könyvtárban, legelőbb fándékat minden akadály nélkül tellyestebven.

Ó Csász. a Kir. Fő-Hercegfelegnek Magyar Ország Nádor Ispanyának kegyelmes Parancsolajából.
Budán Szeret-Iván hava Jodik napján 1811.
Eores Lajos m. p.

alkalmazott (pl. ökológiai) kutatásoknak, de napjaink környezeti válságával egyre növekszik a közművelődési feladatkör is, amely erőteljesebb kiállítási, közönségkapcsolati tevékenységet igényel.

Ahhoz, hogy a mindennapi ember számára is megjelenjünk, hogy társadalmi elismertségünk nagyobb legyen, önálló arculatra, és főként önálló, azonosítható épületre kell szert tennünk. Ez a gondolat nem új, de talán most kerültünk a legközelebb megvalósításához.

Közös bölcső

A budapesti természettudományi gyűjtemények története (mint az összes többi országos múzeumi gyűjteményé) kezdetben szorosan összefonódott a Nemzeti Múzeuméval. Ennek megalakulása 1802-re nyúlik vissza, amikor Széchenyi Ferenc gróf mintegy 17 ezer kötetből álló könyvtárát (és éremgyűjteményét) a magyar nemzetnek felajánlotta (ebből lett a mai Országos Széchenyi Könyvtár). Az alapítást az 1807. évi XXIV törvénycikk iktatta törvénybe, majd a nemzeti múzeumra fejlesztés javaslatát 1808-ban fogadta el az országgyűlés. József nádor főherceg a múzeumot szervezeti szabályzattal látta el, majd a kincstár 1813-ban a – ma ismeretes – telket is megvásárolta számára Batthyány Antaltól.

Az első természettudományi gyűjtemény 1803-ban az alapító Széchenyi Ferenc hitvesének, Festetics Julianna grófnőnek adománya volt, amely „válogatott és értékes magyar ásványokat” tartalmazott (részlet a Magyar Nemzeti Múzeum első gyarapodási naplójából). Az anyag a többi adománnyal együtt a pesti Pálos kolostorban (későbbi papnövelde, ma a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Központi Papnevelő Intézete, Papnövelde u. 7.) került elhelyezésre. 1806-ban innen a régi egyetem központi épületébe („Nagyszeminárium”, ma jelentősen átépítve az ELTE jogi karának épülete), majd 1813-ban a majdani nemzeti múzeumi telken álló régi épületekbe (volt Batthyány-tulajdon) szállították. Közben a napóleoni háborúk elől kétszer is (1805-ben és 1809-ben) Temesvárra ill. Nagyváradra menekítették a gyűjteményt. 1836-ban Pollack Mihály megbízást kapott a Nemzeti Múzeum épületének megtervezésére, az építkezés 1837-ben indult meg. A gyűjteményeket ekkor ládába csomagolták, de az 1838-as pesti árvíz így is hatalmas kárt okozott bennük. Ami megmaradt, azt a Ludoviceumban (Ludovika Akadémia) helyezték el (ma is emléktábla jelzi). Csak a Nemzeti Múzeum felépültével, 1846-ban kezdtek a kicsomagolásához, most már az új helyen.

Ezalatt a természetrajzi gyűjtemény életében is jelentős változások következtek be. 1810-ben megalakult a Természetiek és Kézműtaniak Tára (*Camera Naturae et Artis Productorum*), első múzeumőre Tehel Lajos budai orvos lett. Az első őslénytani gyűjtemény (Rainer főherceg ajándéka) 1811-ben érkezett, egy évvel később vásárolták meg özv. Jordán Annától, Nagyszombatról az első állattani gyűjteményt is (lepkéket, csigákat és kagylókat). Az első „állatkitömő tisztviselőt” (ma úgy mondanánk: preparátort) Jány Pál János személyében 1814-ben alkalmazták (1834-ig volt *Curator Camerae Zoologicae*). 1818-ban József nádor 7000 forintért megvásárolta Kitaibel Pál herbáriumát (növénygyűjteményét), s ezzel megvetette a botanikai osztály alapjait. (Néhány préselt, száraz növény már korábban is volt a gyűjteményekben.)

Az 1838-as pesti árvíz, amely után a múzeumi gyűjteményt a Ludovikában tárolták (korabeli ábrázolás) – The bursting of the Danube's banks in 1838 resulted in the temporary storage of the collections in the Ludovika building (contemporary illustration)

A reformkorban a hazafias érzületnek megfelelően viszonylag gyors ütemben gyarapodtak a gyűjtemények, adományozás és vásárlás útján egyaránt. A szabadságharc idejére az ásvány- és kőzetgyűjtemény 13 ezer, az állattani anyag több mint 35 ezer darabot számlált. A szabadságharc bukása utáni időszak nem kedvezett a gyűjteménygyarapításnak, nagyobb tételt csak a kir. m. Természettudományi Társulat gyűjteményeinek átadása jelentett 1856-ban. Az első „igazi” múzeumi szekrények 1857-ben készültek el az ekkor már kb. 150 ezer példányos állat- (főként rovar-) gyűjtemény számára. A természettudományi anyag a Nemzeti Múzeum épületének tízegynéhány termét foglalta el. Az ekkori szokásnak megfelelően az elhelyezés egyben a bemutatást is szolgálta, bárki megtekinthette a teljes gyűjteményt. A látogatók számáról az első adat 1869-ből maradt fenn, az egész intézményt összesen csaknem 65 ezer látogató kereste fel.

Önállósodás

A szabadságharc leverését követően a várva várt kiegyezés a felvirágzás kezdetét jelentette. A nehéz időszakot átvészelő Kubinyi Ágoston után 1869-ben Pulszky Ferencet nevezték ki igazgatóvá. A természetiek tárát az egyre duzzadó anyag szerzeágazó mivolta miatt

A nagyemlősök terme a Nemzeti Múzeum épületében 1910-ben
The large mammals' room in the National Museum building in 1910

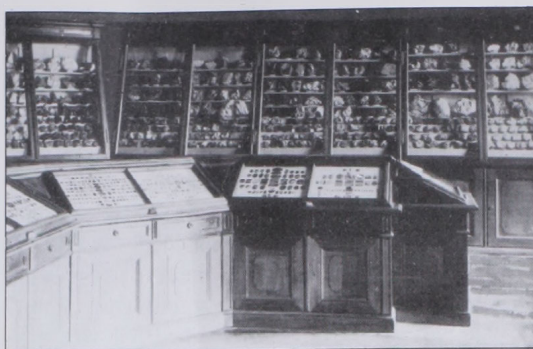

a Nemzeti Múzeumon belül önállósítani kellett: így 1870-ben elkülönült az állattári, az ásvány-öslénytári és a növénytári osztály. A Természettudományi Múzeum Növénytára innen számítja évfordulóit. Az egyes osztályok történetének részletes áttekintése nem lehet feladatunk, ezért itt hadd ragadjunk ki csak néhány fontosabb eseményt, jelezve az azóta is rögs út mérföldköveit.

A szervezeti szétválás előtti időkre is igaz, hogy az egyes múzeumi örök nem tagadhatták meg választott szakterületük iránti érdeklődésüket, így tevékenységük hol ezt, hol azt a gyűjteményt gazdagította. Kiemelkedő érdemeket szerzett múzeumi szolgálata ideje alatt az állattan számára Frivaldszky Imre (1822-1851), Petényi Salamon János (1834-1855), az ásványtannak Jónás József (1817-1821), a növénytannak Sadler József (1820-1821). Az önállósodás után az egyes táruk fejlődése a szaksemélyzet gyarapodásával külön-külön is megélni. Az Állattár igazgató-őre Frivaldszky János lett (aki egyébként már 1852-ben átvette idősebb rokona állását), a Növénytáré Janka Viktor, az Ásvány-Öslénytáré pedig Krenner József. A nagyobb beszerzésekkel (pl. 1864-ben a Frivaldszky Imre-féle csaknem 80 ezer példányos állatgyűjtemény és könyvtár, 1892-ben a Haynald Lajos-féle 100 ezer lapos herbárium, 1878-tól Semsey Andor ásványvásárlást célzó bőkezű adomá-

A növénytani gyűjtemények 1905-1944 között a Magyar Tudományos Akadémia épületében voltak – The botanical collections were housed in the building of the Academy from 1905 to 1944

Ásványtani bemutatóterem a Nemzeti Múzeumban a századelőn Exhibition room of the Department of Mineralogy in the National Museum at the beginning of the century

nyai, stb.) a természetrajzi gyűjtemények nagysága a millenniumra (1896-ra) megközelítette az egymillió darabot. A tudományos munka fellendülését mutatja a Herman Ottó által 1877-ben megindított önálló folyóirat, a „Természetrajzi füzetek“.

A gyűjtemények zsúfoltsága, a helyszűke elodázhatalanná tette egyes természettudományi részlegek új helyre költöztetését. Legelőször a „kézműves gyűjtemény“ ipartörténeti és technológiai emlékeit helyezték át a Józsefműgyetem és az Iparegyesület épületeibe. A növénytári gyűjteményeket 1892-ben bérelt lakásokban helyezték el (Széchenyi u. 1), majd 1905-ben az Akadémia épületében. Az Állattár és az Ásvány-Öslénytár egyelőre a Nemzeti Múzeum épületében maradt, de zsúfoltsága csak alig-alig enyhült. 1902-ben már egyedül az állattani gyűjtemény darabszáma is megközelítette az egymilliót.

A szervezeten kívül még mindig a Nemzeti Múzeumhoz tartozó osztályok közvetlen irányító szerve 1898-ban a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa lett. 1922-ben az összes nemzeti közgyűjtemény irányítására létrehozták a Gyűjteményegyetemet. Csak 1933-ban kapta meg részleges önállóságát az Országos Természettudományi Múzeum, de még mindig a Nemzeti Múzeum keretében. 1934-ben újra felállították az MNM Tanácsát. 1939-ben az Ásvány- és Öslénytár a tudományok differenciálódása következtében önálló tárukká alakult (Ásvány- és Kőzettár; Föld- és Öslénytár), még mindig a Nemzeti Múzeum épületében maradt. Nem volt ilyen „szerencsés“ a többi tár: az Állattár 1926-ban végleg kinőtte helyét, és ideiglenesen (1928 nyaráig) a Szentkirályi u. 7. sz. alatti épületbe került, összecsomagolva. Talán az 1927-ben Budapesten rendezett X. Zoológiai Világkongresszusnak is köszönhető (melynek elnöke Horváth Géza, múzeumunk osztályigazgatója volt), hogy 1928-ban elnyer-

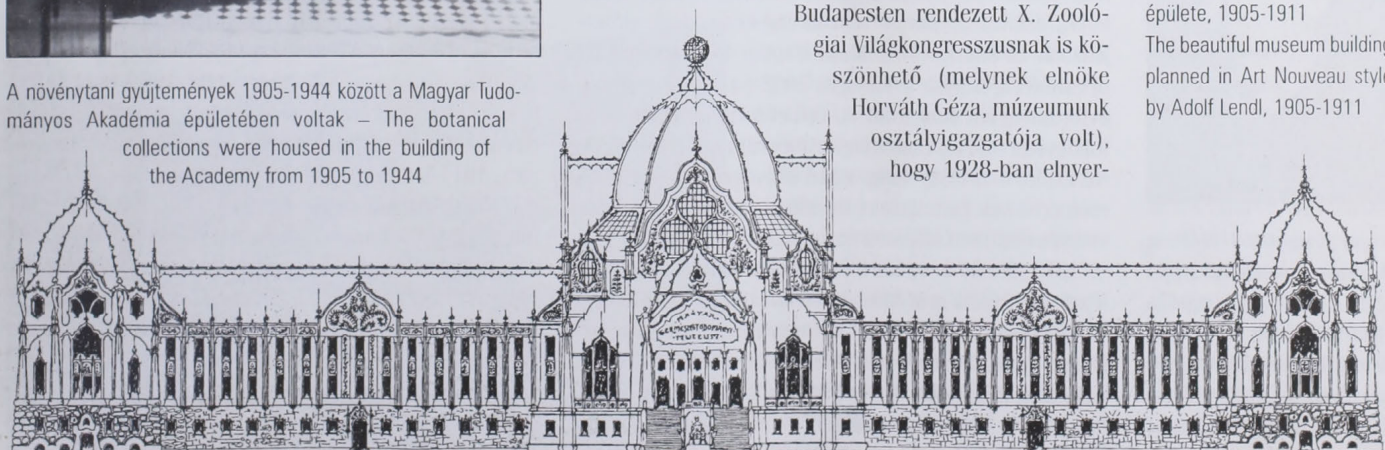
flies and shells) were acquired in 1812, and the first important herbarium was bought (from Pál Kitaibel) in 1818. The increasing collections were housed in different places until 1846, when the new National Museum building was erected in its present location.

After gradual expansion, the collections had to be separated into specific departments. In 1870 the zoological, botanical and mineralogical-paleontological sections were established. By 1896, the growing number of specimens had reached one million in the natural history collections, but these were still housed in the National Museum. The development of scientific activity was shown by the launching of a new natural history periodical, 'Természetrajzi füzetek', founded by O. Herman in 1877.

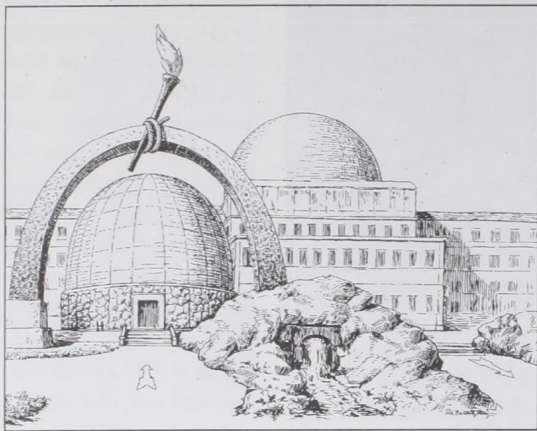
The history of the Museum in the 20th century is characterised by a permanent search for new accommodation which would solve the problems of the collections. The Botanical Department had already been removed from the National Museum building in 1892, but only found its present site in 1979. The Zoological Department moved into its current home between 1926 and 1928. It was only in 1933 that the Natural History Museum achieved a partially independent status within the

Lendl Adolf a Vérmezőre tervezett szecessziós múzeum-épülete, 1905-1911

The beautiful museum building planned in Art Nouveau style by Adolf Lendl, 1905-1911

Lendl Adolf lágymányosi épületterve, 1920
Plan for a building in the Lágymányos region by Adolf Lendl, 1920

framework of the National Museum. The Mineralogical and Palaeontological Departments became separated in 1939, but stayed until recently at their original site. The Anthropological Department was founded in 1945, and moved to its building in 1957.

At the beginning of World War II, the insect collections on their own numbered as many as 3 million specimens. However, the war caused catastrophic damage: large parts of the Botanical, Mineralogical and Palaeontological Departments were destroyed. The revolution in 1956 resulted in an even bigger tragedy: more

Ernő József (1874-1943), az Országos Természettudományi Múzeum első főigazgatója 1933-1937 között
József Ernő (1874-1943), first General Director of the Natural History Museum, 1933-1937

te mai helyét, a Baross utcai (eredetileg szintén nem múzeumi célokra épült) házat. 1929-ben az Állattár nagy sikerű, önálló állattani kiállítást nyitott a Nemzeti Múzeum épületének második és harmadik (a padlástérben kialakított) emeletén, tűzteremben. A II. világháború kezdetére csupán a rovargyűjtemény példányszáma már három millióra volt tehető.

A Növénytár anyagának értékes részeit a háborús veszélyek elől 1944-1945-ben Váchartyánba és az alsópetényi Andreánszky-birtokra menekítették. Itt a gyűjtemények nagy részben megsemmisültek, miközben az Akadémián maradtak kevésbé sérültek. 1951-től a Növénytár a városligeti Vajdahunyadvárban kapott elhelyezést, de 1979-ben innen is költöznie kellett. Mai helye a Könyves Kálmán körüli volt Széchenyi Gimnázium, amely időközben a Néprajzi Múzeumnak is otthont adott.

1945-ben megalakult az Embertani Társaság. Első igazgatója Nemeskéri János lett. Ez a társaság 1957-ben költözött mai helyére, a Bajza utcai volt Jókai-Feszty villába.

Az 1949-es múzeumi törvény szerint többek között *„...nemzeti múzeumnak kell tekinteni a ... Természettudományi Múzeumot.”* Az önállósodás biztató jelei ellenére lényeges lépés nem történt a múzeum feldarabolt gyűjteményeinek egyesítése felé. Ellenkezésképp, 1956-ban múzeumunk történetének talán legsúlyosabb katasztrófáját élte át: október 24-én belővést kapott a Nemzeti Múzeum épülete és elpusztult az Afrika-kiállítás, az Ásványtár és az Őslénytár egy része; november 5-én pedig akna talált a Baross utcai Állattárba, és elégett 36 ezer madár, 22 ezer tojás, 13 ezer hal, 40 ezer kétlábú és hüllő, 500 ezer puhatestű, 60 ezer szitakötő és recésszárnyú, 200 ezer légy, valamint 100 ezer szakönyv és különlenyomat.

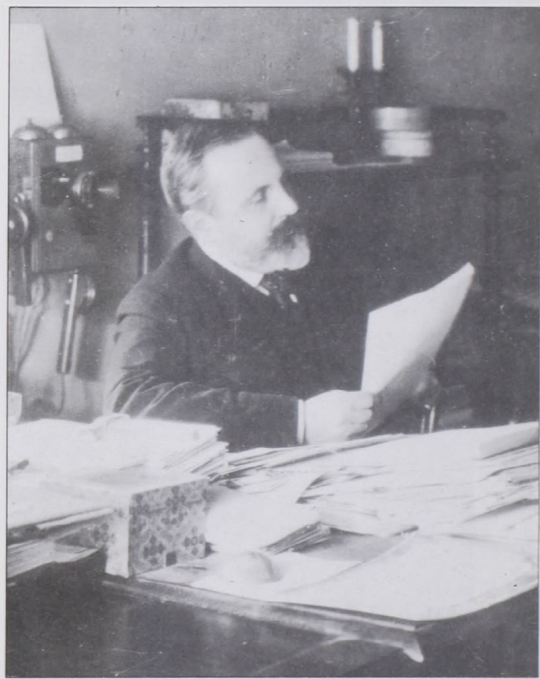
„...az új ezredév végére állani fog az új múzeum.”

Ezt az optimista mondatot Dudich Endre zoológus-professzor írta 1939-ben. Hogy mi mennyire lehetünk optimisták, azt az elmúlt 194 év számtalan ígérete, bizottsági felmérése, megállapítása, miniszteri határozata, lelkes felhívása, borús vészharang-kongatása, előterjesztése és (látszat)megoldása alapján dönthetjük el. Az új ezredévig négy, a lehetséges 2002-es, bicentenáriumi évfordulóiig hat év maradt. Az épületet kiszemelték, a birtokbavétel első lépései (magyar módra) meg is történtek. Az alábbi – csekély magyarázó szöveggel közreadott – szemelvények önmagukért beszélnek. Konklúziót, végkövetkeztetést nem kívánunk levonni.

1872 őszen a vallás- és közoktatásügyi miniszter (Pauler Tivadar) gróf Mikó Imre bizottsága elnökletével 11 tagú bizottságot küldött ki, hogy megvizsgálja az országos gyűjtemények helyzetét. A bizottság 1874-ben tette meg jelentését, s a helyszűkéről az Állattár esetében először itt esik szó. Néhány évvel később a képviselőház újabb 9 tagú bizottságot küldött ki, ezúttal Jókai

Mór vezetésével; a zsúfolt elhelyezést ismételtén csak hangsúlyozni tudták. A harmadik bizottság sem késlekedett soká: 1889-ben Berzeviczy Albert elnökletével újfent emlékirat született a múzeumi gyűjtemények elhelyezésének tárgyában. Felmerült az igény *„a természeti tárgyaknak egy külön e célra emelendő épületben való elhelyezése iránt”*. E megállapítás következményeként született meg az 1891-es előterjesztés egy új természettudományi múzeum építésére. Mivel a millenniumra sem történt semmi, Herman Ottó 1897-ben Wlassics Gyula közoktatási miniszterhez intézett indítványt a kir. m. Természettudományi Társulat frissen alakult Állattani Szakosztályában: *„kérjük, tegye tanulmány tárgyává a magyar természettudományi múzeum ügyét és hegyessze be bölcs intézkedésével mielőbb azt a nyílt sebet, amelyre rámutatni bátorokdunk.”*

Ezután úgy tűnik, megmozdult az érintettek fantáziája. A következő néhány évtizedben szinte egymást érték

Szalay Imre báró (1846-1917), miniszteri tanácsos, 1894-1916 között a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója
Count Imre Szalay (1846-1917), adviser to the Minister of Culture, director of the Hungarian National Museum between 1894-1916

a jobbnál jobb ötletek: hová költözzön a Természettudományi Múzeum? 1906-ban Szalay Imre miniszteri tanácsos az új épületet a Esterházy utcai Nemzeti Lovarda (a mai Rádió székháza) helyére tervezte. 1905-1911 között Lendl Adolf a Vérmezőre készített csodálatos, szecessziós terveket (talán máig a legszebb épület lett volna!). 1911-ben Méhely Lajos azt javasolta: *„Építsük a mai Rókus-kórház helyére!”* 1919-ben Lendl Adolfot újfent felkérték a Természettudományi Múzeum épülettervének elkészítésére: *„A természettudományi társulat helyileg is el kell különíteni a történelmi társulattól, amelyek az ősi épületben maradjanak, míg az előbbieik számára a Vérmezőn hatalmas, planetáriummal egybekötött korszerű épületet vagy épületcsoportot kell létesíteni.”* Egy évvel később ugyanő már a Lágymányosra tervezte az új múzeumot. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem

alakuló ülésén 1922-ben gróf Klebelsberg Kunó elnöki megnyitójában a következőt fájalta: „... ki kellett volna válnia az ásvány-, növény- és állattárnak, mely három tár együtt életképes természettudományi múzeumot alkothatott volna.” 1926-ban a Magyar Természet-, Orvos-, Műszaki és Mezőgazdaságtudományi Országos Kongresszuson hozzátette: „Azokban az időkben, amikor még lett volna fedezet egy magyar természettudományi múzeum létesítésére, ez nem történt meg, úgyhogy most a világháború után leszegényedve itt állunk természetrajzi múzeum nélkül.”

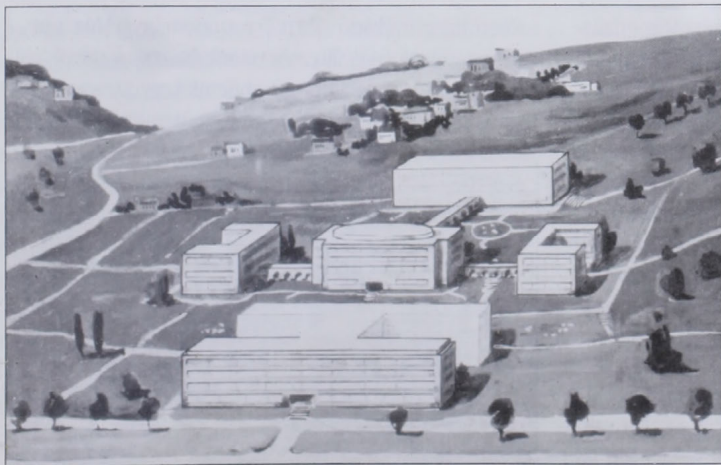
A tervek papírra fektetésén kívül semmi sem történt. A két világháború között Ilóman Bálint (akkori nemzeti múzeumi főigazgató) kérésére újabb memorandum született, ezúttal báró Fejérváry Géza Gyula tollából, amelyben a természettudományi gyűjteményeknek küszöbön álló átszervezése alkalmából figyelembe veendő szempontokat és elveket foglalta össze. Ezt írta: „A Magyar Nemzeti Múzeum intézménye megérett szervezeten ar-ra, hogy a modernizálódás útján ezt a fontos és felette időszerű lépést megtegye. A természettudományi táruk egyesítése és reorganizálása egy Magyar Nemzeti Természettudományi Múzeum keretében kitűnően beleillik abba a természettudományokat hazánkban páratlanul fejlesztő kultur-politikai programba, amelyet Klebelsberg Kunó gróf oly sikeresen léptetett életbe.” Gondolatai, melyek csak halála után, 1932-ben kerültek nyilvánosságra, nem maradtak hatástalanul.

1933-ban végre megalakult az Országos Természettudományi Múzeum, egyelőre a Nemzeti Múzeum keretében. (Csak 1963-ban vált szervezeten teljesen függetlenné.) Első főigazgatója Ernyey József lett.

A helyhiány, az önálló épület kérdése azonban nem oldódott meg. 1939-ben Dudich Endre az új Állattárra gondolva megette jóslatát: „... az új ezredév végére állani fog az új múzeum.” Gombocz Endre, a kir. m. Természettudományi Társulat krónikása 1941-ben még mindig így sajnálkozott: „Papíron van ugyan Országos Természettudományi Múzeumunk, de a valóságban hol állunk még a külföldi hasonló intézményektől. A 43 év előtti emlékiratot (t.i. Herman Ottó indítványát), úgyszólván változtatás nélkül ma újra elindíthatnánk útjára.”

Boros István múzeumterve a Tabánra, 1950

Plan for a museum in the Tabán region by István Boros, 1950

Boros István (1891-1980), főigazgató 1949-1960 között
István Boros (1891-1980), General Director, 1949-1960

A II. világháború után, ha az építkezés nem is, legalább a tervezetés új lendületet kapott. A múzeum szinte mindegyik főigazgatójának kijutott a feladat, hogy tervezze meg az új Természettudományi Múzeumot. Ki kisebb, ki nagyobb lelkesedéssel, meggyőződéssel végezte ezt is. 1945-46-ban Tasnádi Kubacska András a Fővámpalotát (ma: Közgazdaságtudományi Egyetem) szeretne volna megszerezni. Boros István 1950-ben a Tabánra, 1958-ban a Városligetbe tervezte múzeumunkat. Székessy Vilmos 1964-ben Lendl Adolf lágymányosi ötletét újította fel. Kaszab Zoltán 1971-ben konkrét helyszín nélkül csak az igényfelmérésig jutott (bár még a villanykapcsolók helyét is megtervezte).

Hosszú szünet után, 1989-ben még miniszteri határozat született arról, hogy a Természettudományi Múzeum a budavári palota „A” épületébe költözik, a milicentenárium közeledtével azonban erről már senki sem akart hallani. 1991-ben múzeumunk megkapta a Magyar Természettudományi Múzeum nevet, hosszas vajúdság után 1994-ben pedig kormányhatározat döntött arról, hogy múzeumunk régóta esedékes elhelyezési problémájára az egyetlen lehetséges megoldást a túlnyomórészt még az ELTE által használt volt Ludovika Akadémia épülete jelentheti. 1994-ben elkészültek a Múzeum új elhelyezési tervei, majd 1995-ben „rajtaütésszerűen” kiköltözött az Ásvány- és Kőzettár a Magyar Nemzeti Múzeumból. Elkezdtek újjáépíteni a Ludovika Akadémia Lovardáját (az 1992-ben leégett volt Alfa mozi épületét) a milicentenárium kiállítás és a múzeum Közművelődési Osztálya számára. Hogy hogyan tovább? Meglátjuk 2002-ben!

than 800,000 specimens were lost in the Zoological Department alone. In the National Museum building, the world-famous Africa exhibition and huge parts of the Mineralogical and Palaeontological Departments were completely burnt out.

After countless efforts through the last decades to build or to find a new unified site for the Hungarian Natural History Museum, it now seems that the ministerial decision taken in 1991 will provide the solution to this almost 200 year-long crusade. The Mineralogical Department has already found its new place in the old building of the former Ludovika Military Academy (now mainly used by the Eötvös Loránd University). A milicentenial exhibition will soon be opened in the neighbouring building, and we hope that the whole Museum will be reunited in this complex by 2002.

Irodalom

- Buczkó K. és Rajczy M. (1995) (szerk.): 125 éves a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytára. – MTM, Bp., 64 p.
Fejérváry Géza Gyula (1932): A Természettudományi Múzeum kérdése. – MNM, Bp., 30 p.
Kecskeméti T. – Papp, G. (1994) (szerk.): Földünk hazai kincsesházai. – MTM, Bp., 432 p.
Lendl Adolf (1919): Az új természetrajzi és néprajzi múzeum tervezete. – Természettudományi Szövetség kiadványai II., Bp., 21 p.
Lendl Adolf (1931): A Természettudományok Temploma. Alapvető gondolatok a MTM megtervezéséhez. – Kézirat, MTM, Bp., 323 + 467 p.
Méhely Lajos (1911): A Természettudományi Múzeum jelene és jövője. – Budapesti Szemle, 146: 417-434.
Szalay Imre (1907): A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek méltó elhelyezése. – Kézirat, MTM, Bp., 24 p.

A Magyar Természettudományi Múzeum újjászületése a Ludovika Akadémia épületében

Mányi István

Rebirth of the Hungarian Natural History Museum in the building of Ludovika

It was decided in 1992 that the Hungarian Natural History Museum would receive its new accommodation in the former Military Academy building 'Ludovika'. The complex was planned by the famous architect Mihály Pollack, who also built the National Museum, and was erected in the 1830s in a huge park called Orczy Garden. The author of this paper, an architect who achieved fame with his first works, such as the University of Economics and the Museum of Fine Arts, gives a personal summary of how he became involved in the planning and reconstruction of the Ludovika Academy complex. This work includes the former Riding Hall of the Academy, which was used as a cinema after World War II, burned down in 1992, and now houses the newly opened exhibition of the Museum, entitled 'Man and Nature'. The first part of the Museum to be rehoused was the Department of Mineralogy and Petrology, which moved into the ground floor of the main building in 1995, after a careful and thorough reconstruction which restored the original beauty of the interior architecture.

A Ludovika Akadémia, mint elsőrendű közintézmény tervezésére József nádor Pest, de mondhatjuk az egész ország egyik vezető építészét, Pollack Mihályt kérte fel, akinek a Nemzeti Múzeum után ez a legjelentősebb, ma is álló pesti középülete.

Az 1829-ben megkezdett, a közvélemény kitüntető figyelmével kísért építkezés a 30-as évek végéig tartott. Különös, hogy a nagy érdeklődés ellenére mily kevés és alig értékelhető ábrázolás maradt – készült – az új látni-valóról. Az épület – méreténél és jelentőségénél fogva feltehetően részletes – tervsorozata hivatalos őrzési helyén, a Szépitő Bizottmány irattárában nem maradt meg.

A Ludovika emeletes lovardája, mely e sportolást szolgáló épülettípusnak minden bizonnyal az első példája volt, mára egyedüli hírmondója maradt a múlt századi – zárttéri lovaglás emlékének. A lovardák szokásos alaprajzi elrendezését mutató épület kétszintű kialakításával, a lovaknak az istállók és a lovarda közötti, az épületen belüli mozgásával igazi kuriózum lehetett. A hiteles helyreállítás gondos kutatómunkát igényelt. A főépület általános leromlottsága ellenére minden részletében rekonstruálható. Az épületegyüttesről műemléki tudományos dokumentáció készült (Bor Ferenc, 1994).

Hány élete lehet egy épületnek?

1992. február 17-én délután fél háromkor csöngött a telefon. Klinghammer István, az ELTE TTK dékánja keresett. Kávészás közben néhányan éppen arról beszélgettek, hogy alkalmassá tehető-e a volt Ludovika Akadémia a Magyar Természettudományi Múzeum befogadására? Kérdésére, hogy alkalmasint tudnék-e csatlakozni a társasághoz... úgy érintett, mint csatazaj a harci mént.

A gondolat első hallásra lenyűgöző volt. Míg odaértem, fejemben a hely kitűnő adottságainak gondolatai újták egymást. Az Orczy-kert Pollack Mihály egyik legjelentősebb épületegyüttesével, a Molnár Ferenc Pál utcai fiúk-jában megörökített Fűvészkert szomszédjában, mint Természettudományi Múzeum...

Emlékezetem szerint Klinghammer Istvánon kívül bizonyosan jelen volt Medzihradzsky Kálmán, az ELTE TTK Kémia Tanszékcsoport vezető professzora, Matskási István, a Természettudományi Múzeum főigazgatója, Bodó Sándor minisztériumi főosztályvezető és

Cseresznyés László, az ELTE főigazgatója, de lehet, hogy némelyiküket a felgyorsult események későbbi találkozásai montírozzák az időképbe. Mái sem tudom, legalábbis számomra ez nem nyert bizonyosságot, hogy ki volt az ötletgazda, de nem tévedhetek nagyot, ha a szerzőt a Klinghammer-Matskási körben vagy környezetében keresem.¹

En úgy kerültem telefonvégre, hogy az ELTE látványos épületeinek tervezése kapcsán szinte mindennapos kapcsolatban voltam az érintettekkel, de ezidőtájt dolgoztunk a volt Pannónia Szálló újraélesztésén – Rákóczi út 5., ma ELTE épület –, és ekkor fejeztük be a „fűvészkerti” pálmaház rekonstrukciójának kiviteli tervezését, mely szintén az ELTE territórium.

Témánál voltunk. A volt Ludovika Akadémia épületét az ELTE TTK tanszékei és Műszaki Igazgatósága lakták, nem éppen optimális technikai feltételek mellett, a látványos fejlesztés pedig éppen a TTK új, korszerű bázisának megeremlítését célozta.

Az alapgondolat első köre itt zárult. Aktuálisnak tűnt a majdan felszabaduló műemlék-épületegyüttes méltó funkciójának keresése.

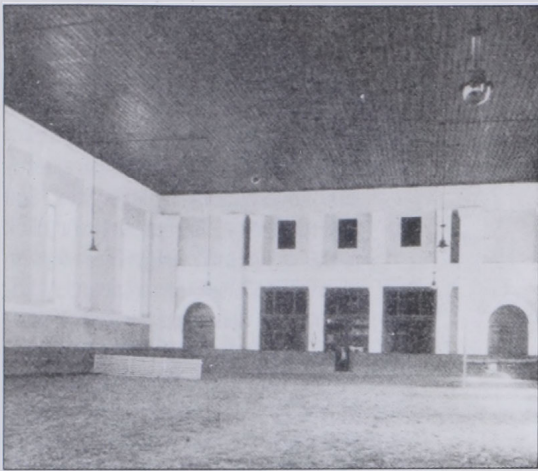
A második körben később körvonalazódott a Nemzeti Múzeum épületének tehermentesítése az Ásványtár kiköltöztetésével. Annak helyén az új történeti kiállítás millecentenáriumi rendezése, mint feszítő ék működött a döntési sorban.

Február 18-án újabb megbeszélés volt, majd 19-én perfektuálódott, hogy döntés-előkészítésre néhány napon belül vizsgálati anyagot kell készítenem az alapfunkciók meghatározásával. Vizsgálni kellett, hogy a részben a Nemzeti Múzeum épületében és a város több pontján szétszórta működő Természettudományi Múzeum – szervezeteinek és gyűjteményeinek összevonásával – elhelyezhető-e az elsőrangú műemlékegyüttesben? Ha igen, milyen bővítésekkel és milyen ütemezéssel?

A Ludovika Akadémia épülete 1847-ben (korabeli ábrázolás)
The building of the Ludovika Military Academy in 1847
(contemporary illustration)

A Lovarda belső tere 1920-ban
The riding school in 1920

Világosan látszott, hogy a megvalósítás legalább egy évtizedre szét húzva, csak több ütemben képzelhető el. Elsőnek a Nemzeti Múzeum épületében levő részlegek kiváltására kerülhet sor a volt Ludovika Akadémia épületének szakaszos kiürítése, és az udvar szintje alatti új beépítés eszközeivel.

Egy ilyen döntés alapvetően érinti az ELTE itt működő egységeit. Vagyis az itteni teljes rekonstrukció feltételezi az ELTE TTK elhelyezésének megoldását, meghatározó módon az ELTE légymányosi fejlesztéseinek intenzív folytatásával és ennek eredményeképpen a Trefort-kerti átrendeződések koordinálásával.

Azonnali egyeztetést kezdtünk a Budapesti Műemléki Felügyelőséggel, a helyzetből adódóan elbeszélő modorban, tervek nélkül, bizalomra alapozva. Az eredmény fenntartás nélküli támogatás volt.

Gyors adatgyűjtés az építéstörténetről, az épület állapotáról, a talajadottságokra és talajvízre vonatkozóan. Állapottervek beszerzése, funkcionális és szakági konzultációk, feldolgozás. Így sorolódtak a feladat megismerésére irányuló lépéseink. Az albumot a Természettudományi Múzeum elhelyezésének vizsgálatáról 1992. február 25-én adtuk ki. Ami akkor és azóta történt, ritka élmény az építész számára: az események sodra, a kitűzött feladatok és vállalások teljesülése, előre elhatározott rend szerint, időben, csupán kisebb korrekciókkal.

A koncepcióterv kedvező fogadtatásra talált. Újabb konzultációk során a program részévé vált a Lovarda – későbbi Alfa mozi – rekonstrukciója, amelynek hamarosan sajnálatos aktualitást adott az épület teljes kiégése. (1992. március 28-29.) A kiégett épület nagyon rossz állapotban volt. Tetőzete, fa nyílászárói, belső architektúrája teljesen hiányzott, külseje őrzött csupán részleteket. A falak több helyen megrepedtek, kő főpárkánya többségében megsemmisült, a falakat, az égési törmelékkel borított pinceboltozatot a csapadéktól, az átfagyástól semmi sem védte.

1993. március 2-án Sárospatakon a későbbi feladatokat illetően meghatározó döntések születtek. Az öszszes érintett részvételével időrendben sorolva tűzték ki a feladatokat:

- a Szerb utcai épület tetőtérbeépítésével biztosítani kell az ELTE Műszaki Igazgatóság kiköltözését;

- a Ludovikán belül át kell helyezni a Növényrendszertani Tanszék helyiségeit;
- a Ludovika földszintjén felszabadult területen el kell helyezni a Természettudományi Múzeum Ásványtárát;
- az Ásványtár kiköltözése a Nemzeti Múzeum épületéből;
- új történelmi kiállítás a Nemzeti Múzeum szabadabb telt épületszárnyában.

Mindehhez kapcsolódóan ütemeztük a tervezési és megvalósítási feladatokat. Az egész egyszerre tűnt idealisztikusnak és valóságosnak. Voltak szkeptikus hangok is, de 1993. júniusában kiadtuk a Lovardával bővített koncepciótervet, majd 1994. júniusában az újabb dokumentációban már a végleges program szerepelt részletes pénzügyi és építési ütemezéssel.

Ez idő alatt teljes részletességgel felmértük az egész épületgyűtest, beindítottuk a tudományos dokumentálás és a szerkezetvizsgálat folyamatát. Mindezt szerződéses kapcsolat nélkül, azzal a hittel, hogy az előrehozott tervezői teljesítéssel teret, időt és esélyt nyerünk a megvalósítás számára.

Közben átéltem a Közgazdaságtudományi Egyetem, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem és a Szépművészeti Múzeum rekonstrukciójának időben elhúzódozó, de pályázó folyamatát. Kezdtém megismerni e folyamatok csontig ható természetét teljes valóságukban, melyek nem hagynak teret a késlekedésnek, a figyelmetlenségnek. Ezen ismeretek hasznosnak bizonyultak. A feladatok személyes ügyggyé váltak.

1994. szeptemberében a parlament hatályon kívül helyezte az EXPO-törvényt. Bizonytalanság, ritmuszavar.

Közben teljes intenzitással dolgoztunk a légymányosi ELTE-épület kiviteli tervén, és az szakaszos tervszolgáltatással kinőtt a földből, épült, életben tartva a reményt, hogy ennek a folyamatnak már elválaszthatatlan része a Természettudományi Múzeum rekonstrukciója is.

Naptáramban újabb bejegyzés 1994. november 7-én található. A szendergébsből robbanásszerűen gyorsultak fel az események. 1994. november 7-14. között megtörtént a program felrészítése és véglegesítése. A tervezési teljesítési határideje december 23.

A feladat nem kevés. Most igazolódik az előteljesítések szükségessége és vállalásának fontossága:

- elvi építési engedélyezési terv a teljes rekonstrukciós program feldolgozásával;
- építési engedélyezési terv és kivitelezésre alkalmas tenderdokumentáció az Ásványtár kialakítására;
- építési engedélyezési terv és kivitelezésre alkalmas tenderdokumentáció a kiégett Lovarda építési munkáihoz;
- kiviteli terv a Növényrendszertani Tanszék áthelyezéséhez.

Mindez egy hónap alatt. Előcsapásként november végén indul a műemléki nyílászárók gyártása. Méteres hóban folynak az előkészületek.

Jegyzet

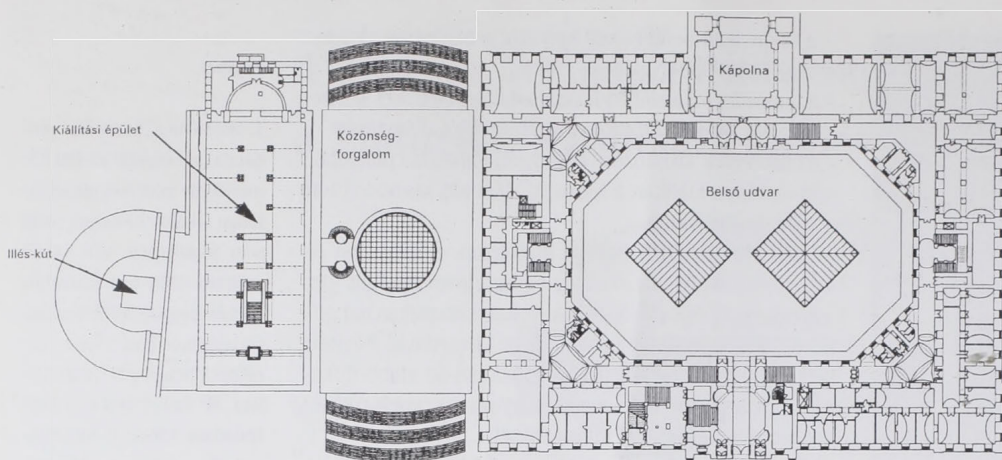
1. Valójában a „Ludovika” gondolata már évekkel azelőtt fölmerült, de mint megvalósíthatatlan ötlettel, komolyan senki sem foglalkozott vele. Arról született 1987-ben miniszteri döntés, hogy az MTM Nemzeti Múzeumban lévő részei cseréljenek helyet a Budavári Palota „A” épületében lévő Legújabbkori Történelmi Múzeummal. Ezt a helyzetet változtatata meg a művelődési kormányzat 1990. őszén meghozott döntése, miszerint a Ludwig-gyűjteményt helyezik el a palota „A” épületében. Ezt követően a Nemzeti Galériában Bereczki Lóránd, Timkó Iván és Matskási István között zajlott le egy megbeszélés, megoldást keresve az MTM elhelyezésére. Ekkor került újra előtérbe a Ludoviceum. A gondolat realizálása és konkretizálása már valóban abban a körben történt, amit a szerző sejtet.

(A szerkesztő megjegyzése)

Az Orczy-kert és épületei 1920-ban
The Orczy Garden and its buildings in 1920

A Ludovika épületegyüttes rekonstrukciós terve a Természettudományi Múzeum számára – földszinti alaprajz
Reconstruction plan of the Ludovika building complex for the Natural History Museum – ground floor

Viták lényeges és lényegtelen kérdésekről. (Ez utóbbi megállapítás a valóság sűrítvényeként értelmezendő.)

Az Ásványtár építési munkái a szükséges előkészítést, versenyztetést követően 1995. február 2-án indulnak. 1995 októberében több lépésben megtörténik a műszaki átadás. A komoly szervezési-, ásványcsomagolási- és szállítási munkákat követően 1996 januárjában új helyén kezd az Ásványtár.

E lendület által részben fedetten lelassulnak a Lovarda épület munkálatai. Az építési vállalkozás csődbe jut.

A korábbi kivitelezőtől az Architekton Rt. veszi át az építést, amely májustól új lendületet kap.

Mikor e sorokat írom, az épületen a befejező munkák vannak napirenden. Elkezdődött a kiállítások berendezése, és megkezdjük a következő ütem tervezését.

dekeket sértő beavatkozásról nem is lehetett szó.

Azokat a tércsoportokat, amelyek a közönségforgalom, közönségszolgálat, a nagy összefüggő tereket igénylő kiállítás-rendezés és raktározás követelményrendszerének kell megfeleljenek, az eredeti értékek mellé rendeltük, nagyrészt térszín alatti beépítések formájában. A korábbi nagy építészeti korszakok általános gyakorlata a teljes átépítés vagy új szárnyakkal való bővítés volt, amely gyakorlat különböző mértékben ugyan, de az eredeti alkotás teljességét sértette, sok esetben paraván homlokzat mögötti kényszermegoldásokat eredményezett.

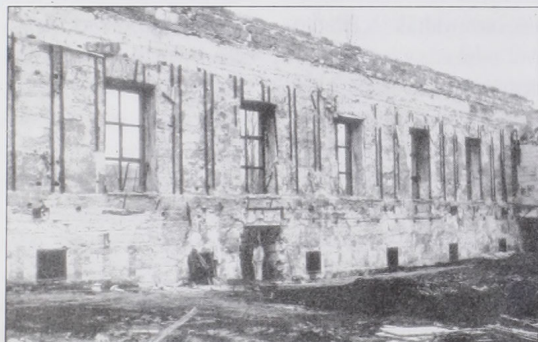
Az új építési technikák tették lehetővé, hogy a bővítésre a meglévő épületekhez térszín alatt kapcsolódó, a tényleges igények szerint méretezett új terek képzésével kerüljön sor. Esetünkben a múzeumi működés „belső” funkcióit a nagyszerű értékrendet hordozó történelmi épületbe telepítettük. Térszín alatti kapcsolatokkal ezek egészültek ki az új tartalom igényei szerint. A Lovarda-épület nagytére belső galériázással autentikus kiállítási tér. A pinceszinten lévő volt istállók háromhajós boltzott térrendszere rugalmas befogadónak bizonyult az ide telepített kiegészítő funkciók számára.

A teljes kiépítéssel alakul ki az a közönségforgalmi tengely, amely felfúzi az üvegtetővel fedett, udvar alatti kiállítótereket, kapcsolatot teremt a Lovarda pincszintjével, úgy, hogy ez a fő tengely a Lovarda északi bejáratától is átjárhatóvá válik. Ez a bejárat távlatilag is biztosítja a szakkörök, klubfoglalkozások, természetbúvár rendezvények és az ide telepített hivatali helyiségek önálló megközelítését. A forgalmi kereszt-tengely pedig közvetlen kapcsolatot ad a szabadtéri programokkal gazdagított Orczy-kert felé. A múzeumi hivatali és tári funkciók a főépület jelenlegi főbejáratán át közelíthetők meg, míg a közönségforgalom a két épület közötti térszín alatti új terekre koncentrálódik.

A befejezés várható időpontja a jelenlegi ismeretek szerint 2002 körül valószínűsíthető. Eddig az időpontig fejlődik fel az új tartalom, csökken és szűnik meg fokozatosan a Pollack-életműhöz méltatlan alulértékelttség, annak minden deformációjával együtt.

Az itt leírtak okán lehetünk bizonyosak abban, hogy a rekonstrukció folyamán a hely szelleméhez méltón talál egymásra a történelmi érték és egy jelentős intézmény otthonkeresése.

Fotó - Photo: Nemes Z.

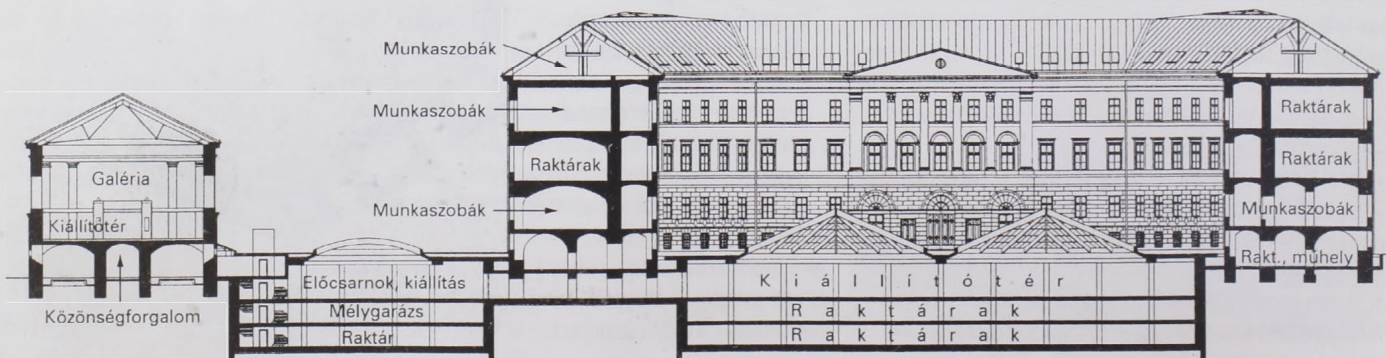
A kiegétt Alfa mozi 1992-ben
The cinema 'Alfa' which burnt down in 1992

A Ludovika épületegyüttes rekonstrukciós terve a Természettudományi Múzeum számára – hosszmetset
Reconstruction plan of the Ludovika building complex for the Natural History Museum – longitudinal section

A tervezés alapkérdéseinek vázlata

Megválaszolando még, hogy melyek azok az adottságok, amelyek egy méltatlanul elhasznált és pusztulásra ítélt építészeti együttest új életre hívhatnak, az eredeti rendeltetésétől igencsak különböző tartalom inhalálásával, egy valóságos új élet ígéretével.

Ezek a válaszok az eredeti építészeti minőségben és a környezeti tényezőkben lelhetők fel, annak ellenére, hogy önmagában a Ludoviceum főépülete és Lovardája az eredeti értékek sérelme nélkül csak korlátozottan alkalmas nagy közönségforgalmú, egyedi funkciókat hordozó múzeumi lét befogadására. Építészeti-történelmi ér-

A természettudományi gyűjtemények értéke és értékelése

Matskási István

Mit ér egy természettudományi gyűjtemény? Nem könnyű megválaszolni a kérdést. Mielőtt találgatni kezdenénk, közelítsük meg a választ más oldalról és kérdezzük meg: mit ér egy képzőművészeti gyűjtemény? Ez utóbbi kérdésre a válasz „móricásan” egyszerű. Ki kell hívni egy jó hírű aukciósház becsületét és fel kell becsültetni az anyagot. Nagy valószínűséggel megkapjuk a gyűjtemény pontos anyagi (financiális), vagy másképpen szólva piaci értékét. Persze „Móricka” is zavarba jönne, ha mondjuk az Éjjeli őrjáratot, a vatikáni Pietát, vagy a koronázási ékszereket kellene ily módon értékeltetnie, de most az egyszerűség kedvéért fogadjuk el, hogy a képzőművészeti, iparművészeti, numizmatikai, sőt a régészeti, történelmi, stb. műtárgyaknak is van a tévedés csekély veszélyével megállapítható, pénzben kifejezhető értéke.

De van-e a természettudományi tárgyaknak? És csak az anyagi érték adja-e a gyűjtemény és a műtárgy értékét, származzon bár az a muzeológia bármely területéről?

Az első kérdésre a válasz „is-is” jellegű. Az ásványoknak, mutatós rovaroknak, így a lepkéknek, a dekoratív, nagyméretű bogaraknak, a kagylóknak, csigáknak, különleges őslényeknek egyértelműen van piaci értéke. Gyűjtők nagy összegeket fizetnek – persze illegálisan – madarakért, ritka és védett emlősök trófeáiért, tojás-gyűjteményekért.

A gyűjtemények zömét alkotó gerinctelen állatok (rovarok, férgek, rákok), herbáriumi lapok, antropológiai leletek, mikrofossziliák esetében azonban ez az értékelési mód szóba sem kerül. Térjünk vissza most a korábban feltett második kérdésre. Csak a pénzügyi (piaci) érték adja-e a gyűjtemény és a gyűjteményi tárgy értékét? A válasz a muzeológus számára kézenfekvő: nem. De akkor mi adja az értéket, miért mondjuk az egyikre, hogy értékeesebb, mint a másik és főként milyen folyamat húzódik meg értékelésük mögött?

Gyakran hangzik el – főleg a természettudomány művelőitől – hogy a természettudományi gyűjteményeket nem „értékelik” (a szó valamennyi értelmében), amikor összehasonlítják az emberi tevékenység eredményeképpen létrejött gyűjteményekkel, különösen a képzőművészeti tárgyakkal. Igaz-e ez az állítás? És ha igaz, abból fakad-e, hogy a társadalom szemlélete eltér a művészeteket és a természettudományokat illetően? Vagy azért van ez így, mert a művészi alkotásoknak olyan nagy a pénzügyi értéke? Mit kell tehát tenni azért, hogy a társadalom elismerje a természettudományi gyűjtemények számos értékét? Honnan ered, és miféle nyomás nehezedik a múzeumokra és a múzeumfenntartókra (ma még csak külföldön!), hogy természettudományi gyűjteményeik pénzügyi értékét is kifejezzék? Lesz-e Magyarországon hasonló igény a múzeumokkal szemben, és ha

igen, hogyan válaszoljunk rá, fogadjuk-e el vagy tiltakozunk ellene?

Értékelési kísérletek

A természettudományi gyűjteményeket olyan tudományos alapon szervezett és felépített gyűjteményekként határozzuk meg, amelyek biológiai (élő- és élettelen) példányokból, vagy azok részeitől illetve geológiai objektumokból épülnek fel. Természetesen a tárgyakhoz, példányokhoz tartozó, rájuk vonatkozó információkkal együtt. A gyűjtemények egyaránt rendelkeznek tudományos, kulturális és pénzügyi értékkel.

A tudományos és kulturális érték

Vizsgáljuk meg először a gyűjtemények tudományos és kulturális értékét. Ez az az érték, amelynek a társadalom javára történő folyamatos felhasználása semmi mással nem helyettesíthető erőforrást jelent. Mi tartozik ebbe az értékörbe? Elsődleges érték a gyűjtemények felhasználhatósága a tudományos megismerésben, a tudományos törvények és összefüggések interpretálásában. A gyűjteményt alkotó tárgyak, példányok, leletek a tudományos kutatás alapjául szolgáló tárgyi bizonyítékok. A másodlagos hasznosságot közvetlen és közvetett haszonra oszthatjuk. Közvetlen a gyakorlati felhasználásból eredő haszon, amely a teljesség igénye nélkül felsorolva az alábbi területeken jelentkeznek:

- a biológiai sokféleség megőrzésében, a konzerváció-biológiában;
- az orvostudományban és a biotechnológiában;
- a környezetgazdálkodásban és a környezetvédelemben;
- a kártevők elleni biológiai védekezésben;
- a bányászatban;
- a globális klímakutatásban, a változások jelzésében. Közvetett haszon jelentkezik:
  - a nevelésben, oktatásban, közművelődésben;
  - a kulturális örökség, kulturális identitás őrzésében;
  - a szórakozásban, a szabadidő eltöltésében;
  - a művészi inspiráció felkeltésében.

A gyűjtemények – létezésükből adódóan – történelmi időmértékre is vonatkozó adatbázist és dokumentumtömeget jelentenek. Magukban rejtik a váratlan, a gyűjtéskor még

Pulszky-darázs (*Pepsis pulskyi*), Mocsáry Sándor által leírt dél-amerikai óriás darázs faj

Pulszky's giant wasp (*Pepsis pulskyi*) from South America, first described by Sándor Mocsáry

Estimation of the value of natural history collections

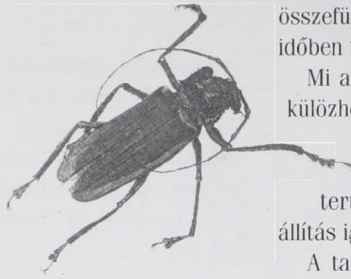
Natural history collections in museums are an irreplaceable world resource to be used for the long-term benefit of society.

The value of natural history collections lies in their scientific and cultural importance, especially for research, education, environmental protection, public enjoyment and the encouragement of sustainable development. In certain circumstances it may be possible to place a verifiable financial value on such material. Estimations of the worth of museum collections can be done by one of three methods – evaluating the replacement cost, checking past expenditure or – the most realistic – assessing the benefit to be obtained from them.

Múzeumunkba került Kossuth Lajos növénygyűjteménye Herbarium of Lajos Kossuth, Governor of Hungary in 1849

Délkelet-ázsiai cincér,
Remphan hopei
(Nécsey István festménye)
Longhorn beetle from
Southeast Asia
(water colour by I. Nécsey)

nem sejthető felfedezések lehetőségeit, új, alternatív összefüggések, kölcsönhatások feltárását, a térben és időben történő összehasonlítás lehetőségét.

Mi az, ami a természettudományos kutatásban nélkülözhetetlenné teszi a gyűjteményeket? E kutatások alapvető követelménye az eredmények, felfedezések verifikálása. A kísérletes tudományterületeken a megismételhetőség biztosítja az állítás igazolását.

A taxonómiai, rendszertani kutatásokban a verifikálást a bizonyító erejű gyűjteményi példány biztosítja. A gyűjtemények önmagukban is (a rájuk vonatkozó adatokkal együtt) különleges értékű adatbázisokat jelentenek. Ezeknek az adatoknak egy része megőrizhető más formában is – függetlenül a példánytól – nyomtatott közlemények, katalógusok, leírókartonok, számítógépes adatbázisok formájában. A tudomány fejlődésével azonban mindig vissza kell térni az objektumhoz, az „elsődleges adatbázisához”, hiszen az új módszerek, új felismerések, új bélyegek alkalmazásakor, fejlettebb műszeres technikák bevezetésekor ismét az eredeti példányt kell vizsgálni. Szép és meggyőző példa erre a DNS-polimorfizmus és -szerkezet vizsgálata, amelyet a legöregebb múzeumi példányokon is el lehet végezni, rendkívül értékes eredményeket nyerve a populációk genetikai változékonyságáról, vagy akár a fehérjeszerkezetéről időben és térben. Emlékezzünk csak a „Jurassic Park” c. film, tudományos szempontból nem is túl irreális alapötletére, a borostyánba zárt vérszívó rovar bélsővében lévő dinoszauruszvér DNS-ének izolálására és szerkezetének vizsgálatára. Eddig a pontig teljesen hiteles a film. A mi szempontunkból csak arra utalunk, hogy ez a borostyánba zárt rovar is egy természettudományi gyűjtemény része volt.

Értékelés a gyűjteményen belül

Mi kerüljön a gyűjteménybe? Örök és egyre időszerűbb kérdés. Vannak-e olyan általánosítható szempontok és kategóriák, amelyekkel a gyűjteményeken belül osztályozni és értékelni lehet a tárgyakat?

A természettudományi objektumok esetében legalább négy alapvető kategóriát állapíthatunk meg több, kategórián belüli kritérium alapján:

- A. – Teljességgel pótolhatatlan, vagy eredeti élőhelyén már nagyon ritka, vagy éppen véglegesen kipusztult (*ritkasági kritérium*).
- A szűkebb szakterület vagy az adott gyűjteménytípus szempontjából szimbolikus jelentősége van.
  - Globális kulturális jelentőségű vagy szimbolikus értékű a tárgy (*szimbólum kritérium*).
  - Típuspéldány, vagy más jellegű globális referencia-értéke van a tárgynak (*taxonómiai referencia-kritérium*).
- B. – A példány a faj elterjedését térben és időben dokumentálja, vagy a geológiai objektum (ásvány, kőzet) térbeli előfordulására, genezisére bizonyíték (*elterjedési kritérium*).
- A tárgy kiválóan alkalmas bemutatásra, informatív, szép, látványos (*kiállíthatósági kritérium*).
  - A tárgyat publikálták – esetleg illusztrációval –, tudományos információt hordoz, a verifikálás szempontjából pótolhatatlan (*verifikációs kritérium*).
  - A tárgy valamilyen új tudományos ismeret potenciális hordozója (*kutatási kritérium*).

– A tudományterület fejlődését, történetét dokumentálja (*történeti kritérium*).

– A tárgy kapcsolódik valamely más „A” vagy „B” kategóriájú tárgyhoz, azaz egy gyűjteményi együttes, sorozat része (*gyűjteményegyettes kritérium*).

– A tárgyra további kutatás vár, várható az újdonság értéke (*feltételezett érték*).

C. – A tárgy megfelel a gyűjteményt őrző intézmény feladatának, működési és gyűjtési területének (*minimális kritérium*).

D. – A tárgy nem tartozik az intézmény gyűjteményi körébe (eladható, elcserélhető, eltávolítható).

A gyűjtemény tárgyainak, példányainak tudományos, kulturális értéke az A-tól a D kategóriáig csökken. Az A a legértékesebb, a B csoport közepes értéket képvisel, a D értéktelen az adott gyűjtemény számára. A C átmeneti kategória, az ide sorolt objektum a kutatás eredményétől függően akár előbbre is kerülhet a rangsorban.

A finansziális érték

Itt most a „földhözragadtabb” anyagi, pénzügyi, piaci érték kategóriák megállapítására természettudományi gyűjtemények esetében legalább három módszer kínálkozik. Tekintsünk el most az olyan megfoghatatlan kinyilatkoztatásoktól, hogy a tárgy vagy a gyűjtemény „felbecsülhetetlen értékű”.

I. A pótlás költsége

Ez a módszer abból indul ki, hogy megvizsgálja: mennyibe kerül(ne) egy megsemmisült tárgy vagy gyűjtemény pótlása. Szomorú, de számunkra távolról sem merő fantáziálás ez a módszer, hiszen 1956-ban több óriási gyűjteményünk pusztult el. Eddig senki sem gondolt rá, de nincs elvi akadálya annak, hogy megvizsgáljuk, mennyi

A bánáti bazsarózsa (*Paeonia officinalis* ssp. *banaticus*) Jávorka Sándor által gyűjtött herbáriumi lapja a 'Flora Hungarica exsiccata' sorozatból – Herbarium sheet of *Paeonia officinalis* ssp. *banaticus* collected by S. Jávorka

Pottia commutata G. Limpricht
1890 moha típuspéldánya
Degen Árpád gyűjteményéből
Type specimen of the moss
Pottia commutata from the
collection of Árpád Degen

pénzt (önköltséget számolva) fordított a Természettudományi Múzeum (és a magyar társadalom) pl. az Ásvány- és Kőzettár fejlesztésére addig, amíg elérte a tárgyak száma a pusztulás előtti szintet. Persze mindannyian tudjuk, a veresvágási opálgyjűtemény és sok más elpusztult ásvány már sosem lesz pótolható, de az értékelési modell szükségszerűen egyszerűsít, az egyediséggel aligha tud kalkulálni. Az Afrika-gyjűtemény esetében tökéletesen működik a modell – csaknem minden elpusztult állat pótolható, tehát itt a pótlásra fordított költségek pontosan számba vehetők, de már nem alkalmazható a módszer a tűzvészben elpusztult új-guineai paradicsommadarak esetén, hiszen ezek azóta a legszigorúbban védettek, sőt egyes fajok gyakorlatilag kipusztultak.

A terepen történő gyűjtésre alapozott természettudományi gyűjteményeknél tehát – azzal a feltétellel persze, hogy még gyűjthető, azaz nem pusztult ki az élőlény, vagy nem merült ki az ásványlelőhely – jól használható a pótlási költségekre alapozott módszer.

A költségek első tételeit a *gyűjtés* teszi ki. Bármelyik példányra megadható a *gyűjtés* „napi” költsége. A költségek összegyűjtése során azonban csak az első adatok jelentik a terepi munka költségeit. Ezért egy valamennyire is pontos költségelemzésnél a részleteknek és a

munkafázisok tartalmának az ismerete döntő fontosságú. A gyűjtést helyettesítheti a vásárlás költsége, vagy adományozás esetén az adományozó által megjelölt érték.

A gyűjtést követő nagyobb tétel a *példányon végzett munka* költsége. Ide értendő a preparálás, a konzerválás, az elhelyezés dologi és előmunka igénye. Nem hagyható ki az *alpdokumentáció* (cédulázás, leltározás, számítógépes adatrögzítés és feldolgozás) sem a folyamatból.

A gyűjteményi anyag *meghatározása*, a tudományos determináció szintén költséget jelent. Aligha kell bizonygatni, hogy egy feldolgozott gyűjtemény anyagi értéke, amelyben a meghatározás szellemi munkája is benne foglaltatik, mennyivel magasabb, mint egy feldolgozatlan anyagé. Csak utalunk itt arra, hogy ez főként a tudományos feldolgozást végző szakember költséges kiképzéséből, a nélkülözhetetlen szakirodalom beszerzéséből, stb. tevődik össze.

A példány készen áll a gyűjteményben történő elhelyezésre. A muzeológiai folyamat (és a költségek) következő része a megfelelő *tároló eszközök*, *bútorzat* beszerzése, a megfelelő fizikai feltételeket biztosító *tároló helyiségek*, *raktárak* kialakítása, az *épületek* költségei. Ezután már „csak” a folyamatos fenntartás, a környezeti feltételek biztosítása, a kártevőktől való védelem költségei jelentkeznek. Hogyan lehetne tehát egy ma fennálló gyűjteményegyüttes értékét e szerint a modell szerint megállapítani? Az alábbi adatokat kell összeszedni:

– a gyűjtemény pontos tartalmát és a gyűjtés részletes feltételeit;

- a példányok fizikai állapotát és dokumentáltságát, feldolgozottságát;
- az épület állapotát;
- a raktárhelyiségek állapotát;
- a tároló berendezések állapotát;
- a környezet állapotát, beleértve a kártevőkre vonatkozó adatokat.

Mindezek birtokában a mai költségek, árak ismeretében kiszámítható a gyűjtemény pillanatnyi értéke. Ha közgazdasági fogalommal dolgozunk, akár beruházási költségről is beszélhetünk. Ennek a módszernek alapvető hiányossága, hogy a tudományos értéket és a gazdasági értéket (hasznosságot) nem tudja figyelembe venni. Ezt kísérli meg a következő módszer.

II. A ráfordított költségek elemzési módszere

Alapvetően négy költséget elemez, a meglévő gyűjtemények fenntartására és lényeges költségeire korlátozva: – gyűjtés, vásárlás, gyűjteménykezelés;

- elhelyezés költségei (épület, tárolási kiadások, stb.);
- rezszi költségek;
- kutatómunkára fordított kiadások.

A meglévő tényleges éves ráfordítást, mint a befektetett tőke hozamát veszi figyelembe, ezt viszonyítja az aktuális kamatlábhhoz (mintha a múzeum éves költségvetése lenne a hozam), így kap egy arányt mint tőkeértéket, amelynek alapján kiszámítható a gyűjtemény értéke. A képlet egyszerű:

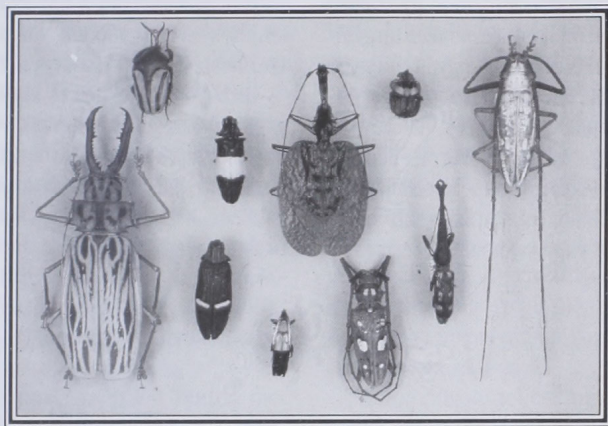
$$\frac{\text{éves költség (tőkehozam)}}{\text{kamatláb}} = \text{tőkeérték}$$

A közgazdasági elmélet szerint ezt a tőkeértéket kellené viszonyítanunk az éves költséghez, a kettő aránya ad egy szorzószámot, amellyel megszorozva az éves költségvetést megkapjuk azt a tőkebefektetést, amely ahhoz szükséges, hogy az éves költség mint hozam megjelenjen. Kissé bonyolult, de egy egyszerű példával szemléletessé tehető. Legyen pl. 100 millió Ft a múzeum éves költsége, a kamatláb pedig 10 %. Ebben az esetben:

$$\frac{100.000.000}{10} = 10.000.000$$

A 10 milliót viszonyítjuk a 100 millióhoz, a szorzószám 10. Tehát a 100 milliót (éves költség) meg kell szorozni tízzel, akkor kapunk 1 milliárd Ft-ot. Ha ezt a tőkét kamatoztatjuk 10 %-os kamatláb mellett, évi 100 millió, azaz a gyűjtemény éves költsége lesz a hozam. Tehát – és itt jön a múzeumi szempontból kissé nyakatekert okoskodás – a gyűjtemény 1 milliárd Ft-ot ér (mint befektetett tőke), hiszen ez 100 milliót „hoz” évente, amit a gyűjtemény „elköl”.

Ez a módszer, bár ökonómiailag valóságosabbnak tűnik mint az előző, aligha alkalmas az értékelésre, mert abból indul ki, hogy a múzeum éves költségvetése a

Kováts Gyula (1815-1873) által Kubinyi Ferencről elnevezett erdőbényei ősnövény-leNyomat (*Castanea kubinyii* Kov. 1856)

Chestnut fossil first described by Gyula Kováts (1815-1873) and named after F. Kubinyi

Epidot a Keleti-Alpokból, történeti lelet kb. 1870-ből

Epidot mineral from the Eastern Alps, around 1870

tényleges igényt tükrözi, ez pedig nemcsak hazánkban illúzió, hanem a világ legtöbb múzeumában is, nem beszélve a változó kamatokról, amelyeknek semmi köze a műtárgyakhoz.

A harmadik módszer megpróbálja az előző kettő hibáját kiküszöbölni és a tudományos, kulturális, valamint a közgazdasági értéket egyaránt figyelembe venni.

III. A hasznossági érték meghatározási módszere

Ez a módszer az egyetlen, amely társadalmi-gazdasági értéket állapít meg, így a legteljesebb értékelési módszernek tekinthető. Előnyei mellett nagy nehézséget jelent alkalmazása során, hogy rendkívül kiterjedt kutatómunkát igényel – hiszen számos olyan kritériumra, amelyet figyelembe vesz, alig van hozzáférhető adat. Lényegében a felhasználó oldaláról elemzi a gyűjteményt. Vizsgálja a költségeket (akárcsak az első módszer), de elemzi azt is, hogy ebből milyen direkt és indirekt haszna származik a felhasználónak. A szempontok nagyon hasonlóak ahhoz, amit korábban a gyűjtemények tudományos értékének meghatározásakor tárgyaltunk, de megkísérli pénzben is kifejezni a gyűjtemények és a belőlük nyerhető adatok, információk által a gazdaságban is megjelenő hasznot. Az előnyök itt, vagy a költségek csökkentésében (pl. kártevő rovarok elleni biológiai vagy integrált védekezés mint kárelhárítás), vagy a nyereség fokozásában (pl. intenzívebb hatóanyag-termelő növényfajok vagy -változatok termelés-

be vonása, új mikrogomba-törzsek bevonása az antibiotikum-termelésbe) nyilvánulnak meg. Van arra is példa, hogy múzeumi gyűjtemény felülvizsgálata során találtak olyan aranytartalmú ércet, amelynek alapján addig ismeretlen lelőhelyen bányát nyitottak. A módszer alkalmazása azonban a korábbiakban is említett okok miatt óriási elemző munkát igényel, éppen a gazdasági haszon kimutatása érdekében.

Végső következtetés

Miben rejlik tehát a természettudományi gyűjtemények értéke? Elsősorban tudományos és kulturális értékük határozható meg. Ezek a gyűjtemények a társadalom számára a tudományos megismerés, az oktatás és nevelés, a természettudományos műveltség terjesztésének forrásai. Nem lebecsülendő a szerepük a kulturális identitás kialakításában vagy a szabadidő tartalmas eltöltésében, a kapcsolódásban sem.

A gyakorlati élet, a gazdaság szempontjából közvetlen és közvetett módon hozzájárulnak a gazdasági növekedéshez, a fejlődéshez, a környezetvédelemhez.

Bizonyos esetekben és körülmények között közgazdasági alapokon a gyűjtemények valós pénzügyi (pénzben kifejezett) értékét is meg lehet állapítani, de a különféle értékelési eljárások és eredményük erősen vitatható, jelentőségük és céljuk erősen korlátozott és csak bölcs kritikával használhatók. ■

A Természet három országa – szekrényekben

Kecskeméti Tibor

Three kingdoms of Nature – in cabinets

The Hungarian Natural History Museum houses almost ten million (exactly 9.120.638) specimens of the three kingdoms of Nature (as it was described by the famous naturalist Linné in 1758): 'stones' (minerals, fossils, meteorites, etc.), 'plants' (incl. fungi) and 'animals' (incl. protozoans). The article gives a detailed overview about two of the main tasks of a museum: museology (i.e. deposition, conservation and inventory of the collected specimens) and research. The Museum has also a principal task in supervising the local natural history muse-

Linné svéd természettudós 1758-ban megjelent alapvető rendszerezési munkájában a természet tárgyait három országra, a növények, az állatok és a kövek országába sorolta. E három ország a tudomány fejlődésével „osztódott”, s ma már a növények, gombák, állatok, egysejtűek, ősmaradványok, őseletrajzok, ásványok, kőzetek és meteoritok országát különítjük el.

Az algáktól a bálnáig, a virágporszemektől a mamutfenyőig. Az elmúlt csaknem 200 év alatt hatalmas mennyiségű tárgyi anyag került múzeumunkba. A mennyiségről néhány számadat: a gyűjteményeinkben őrzött muzeális tárgyak száma megközelíti a 10 milliót, azaz pontosan 9.120.638 példányt tartunk nyilván. Közülük 264.577 egyedileg leltározott, a többi szekrénykataszteri anyag. A legtöbb leltározott tárgy ősszállatmaradvány, utána sorrendben az ásványok és kőzetek, a gerinces állatok, az ősnövények, végül az embertani leletek következnek. A szekrénykataszteri anyagban – ide a gerinctelen állatok, főként az ízeltlábúak, valamint a mai növényvilág képviselői tartoznak – már nagyobb számokkal találkozunk. Itt a nagyságrend milliós, a gerinctelenek több mint 7 mil-

liós mennyiségükkel közel ötszörösét teszik ki a növényeknek. Utóbbiak száma „csupán” 1,7 millió.

Ami a minőséget illeti: gyűjteményeink legértékesebb darabjai az élővilág alapegységéül szolgáló fajok típuspéldányai. Ezek a tudományos rendszerezésben a fajbesorolás viszonyítási példányai. A típuspéldányok száma – a természettudományi múzeumok értékelésének egyik legfontosabb mutatója – az állattani és növénytani anyagban több tízezer, az ősmaradványok körében több száz. De nagy értékűek az életföldrajzi és ökológiai szempontból fontos fajcsoportok, sorozatok is. A kiemelkedő értékek közé tartoznak azok a gyűjteménydarabok, melyek ritkaságuknál, alakjuknál, színükénél, méretükénél, egyedi kifejlődésükénél fogva nemcsak a tudomány, hanem a kiállításon történő bemutatás számára is fontosak. Közülük sok egyedi példánnyal rendelkezik múzeumunk. Ízelítőül néhány: a „nagyapó” nevű 133 kg súlyú egyetlen kristály füstkvarcból, kőzet a Holdról, meteoritok, dinoszaurusz-leletek, elefántmadár óriási tojása, nagyméretű, csodás színezetű trópusi bogarak, lepkék, különleges növényi termékek.

„Rend a lelke mindennek!” A hihetetlen változatos-gú és tömördek anyagban való tájékozódás mind a tudomány, mind a közművelődés alapvető igénye. Az eligazodást elsősorban rendszertani egységek, bizonyos gyűjtemények esetében időrend vagy lelőhely szerint kialakított gyűjteményi rend biztosítja. Ezzel komolyabb gondunk nincs, annál nagyobb a helyhiánnyal! Raktáraink zsúfoltak, így a gyarapodó anyagot alapterület híján felfelé terjeszkedés révén tudjuk elhelyezni. Évi néhány beszerezhető szekrényünket egymásra helyezve igyekszünk kihasználni termek légterét. Ez néhány évig még mehet, azonban az ezredforduló táján raktáraink – az Ásvány-Kőzettár kivételével – megtelnek. Megoldásnak a Ludoviceum épületébe való átköltözés ígérkezik, ahol korszerű és a gyarapodást is lehetővé tevő raktározási körülmények közé kerülhetnek gyűjteményeink.

A hatalmas gyűjtemények nyilvántartása elsőrendű és állandó feladatunk. Ennek hagyományos formái (leltárkönyv, leíró kártya, lyukkártya, naplók) mellett egyre nagyobb teret nyer a számítógépes nyilvántartás. E téren évről-évre jelentős előrelépés történik. A jelenlegi állapot: az embertani anyag teljesen, az állattani anyagból közel 1 millió, a növénytaniból mintegy 50.000 db már számítógépen kereshető. Az Ásvány- és Kőzettár, valamint a Föld- és Őslénytár hamarosan szintén bevezeti a nyilvántartás e legkorszerűbb formáját. Arra törekszünk, hogy a számítógépeket nemcsak leltározásra, hanem különböző adatbázisok kiépítésére, különböző információscélokra is felhasználjuk.

A muzeológiai munka terén még két fontos momentumot kell megemlíteni. Elkészült a szekrénykataszteri anyag kölcsönzési és csereszabályzata, valamint összeállt az alapfokú preparátorképző tanfolyam anyagát tartalmazó jegyzet. Mindkettő első a szakma történetében.

Az anyagvizsgálattól a publikációig. A gyűjteményanyag akkor válik igazán értékessé és hasznossá, ha a benne rejlő sok és sokféle tudományos és közművelődési információt kiaknázzuk és közreadjuk. Ez történik abban az észlelő, adatokat rögzítő, szabályszerűségeket, összefüggéseket feltáró bonyolult logikai folyamatban, amit tudományos munkának nevezünk.

Tudományos munkánk – nagy többségű alapkutatás jellegű – sokrétű és szerteágazó. A témák a föld- és az élettudományok köréből kerülnek ki. Megtalálható közöttük a kristálytan, ásványtan, kőzettan, teleptan, szerkezettan, őslénytán, a taxonómia, szisztematika, morfológia, biogeográfia, ökológia és az evolúciós diszciplínák. Irányultságukat tekintve ezek fauna- és flóra-feltáró, fejlődéstörténeti, cönológiai, környezettudományi törvényszerűségeket kutató vizsgálatok. Módszereikben is nagy változatosságot találunk a gyűjtéstől a preparáláson, műszeres vizsgálaton át az informatikai és közlési módszerig.

Művelt szakterületeinken „kikerülhetetlenek” vagyunk. Gyűjteményeink olyan speciális kutatási bázis jelentenek, melyek bizonyos esetekben egyedülállóak és nélkülözhetetlenek. Ennek, valamint jó felkészültségű és képességű, nemzetközileg is elismert kutatógárdánknak köszönhetően számos hazai (OTKA, KTM,

stb.) és nemzetközi (MAB, IGCP) programban veszünk részt, nem egyet irányítunk. Közülük néhányban alkalmasak vagyunk inter-, sőt multidiszciplináris kutatásokra, ami növeli szakmai ázsióinkat.

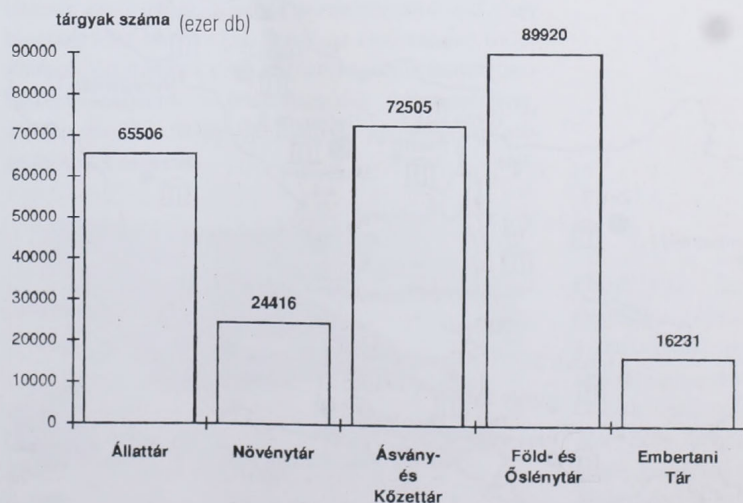
A közel 50 művelt témából mintegy 30-at az OTKA és a KTM finanszíroz, 7 pedig nemzetközi program része. Néhányat kiemelünk közülük. Geológusaink vizsgálatokat folytatnak a Pannon-medence alatti földképen közettani összetételének és a benne lezajlott folyamatoknak megismerésére, dolgoznak a Balaton-felvidék ammoniteszekon alapuló triász rétegtan kialakításán, készítik az eocén öskörnyezeti rekonstrukcióját, nagyforaminiferák alapján. A zoológusok több teamje az élővilág sokféleségének (biodiverzitásának) nemzeti megőrzési programjához, valamint a Szigetköz állattani monitorozásához kapcsolódva végez nagy volumenű és részletes kutatásokat. Intenzíven folynak hazai és külföldi (főleg trópusi) régiók különböző állatsoportjainak taxonómiai vizsgálatai. A botanikusok fontos multidiszciplináris kutatása (régészekkel, radiometrikusokkal) Magyarország holocén vegetációtörténetének nyomon követése. Nagy vállalkozásuk a világanyagot felölelő dendrológiai atlasz elkészítése. Zoológusok és botanikusok közös témája bizonyos területek ökológiai változásainak megismerése. Az antropológusok egyedülállóan sikeres kísérleteket végeznek ősemberi arckoponyák lágyrészek pótlásával történő rekonstrukciójára, valamint tanulmányokat folytatnak a közelmúltban előkerült váci újkori múmiákon, főként csont- és szövet-tani vonatkozásban.

Tudományos teljesítményünk leghűbb jelzője a megjelent publikációk, valamint az elhangzott előadások száma. Teljesítményünk e téren is jó szintű. 1994-ben munkatársaink tollából, ill. szövegszerkesztőjéből összesen 178 könyv és tanulmány, 49 előadáskivonat került ki. Mindezt 58 fő- és 9 részfoglalkozású kutató teljesítette, 24 fő- és 28 részfoglalkozású preparátor segítségével.

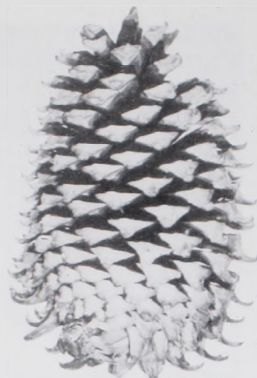
A személyi állomány (írhatnánk szürkeállományt is!) magasan kvalifikált voltát mutatja, hogy kutatóink közül egy MTA levelező tag, öt az MTA doktora és 21 PhD fokozattal (ez megfelel a kandidátusi grádusnak) rendelkezik.

ums in Hungary which are not less important to disseminate our modern attitude to Nature.

Az MTM egyedileg leltározott tárgyainak száma 1995 decemberében
Number of specimens in the HNHM inventory as of December 1995

Fotó - Photo: Rácz I.

Óriástobozú fenyő (*Pinus coulteri*) 2 kg-os toboza
The biggest cone in the world (*Pinus coulteri*), weighing 2 kg

Múzeumunk „antennája”: a szakfelügyelet. Miként a rovarok életében (hogy stílszerűek legyünk) az antenna (=csáp) az érzékelő szerepét játssza, ezt a funkciót tölti be a szakfelügyelet múzeumunk külső kapcsolataiban. A szakfelügyelet elsőrendű feladata az érzékelés és az érzékeltetés. Érzékelnie kell a hatáskörébe tartozó múzeumok, gyűjtemények, személyek eseményeit, eredményeit, problémáit és törekvéseit, érzékeltetnie kell a szakmai vezetés igényeit, intencióit és információit. Ez biztosítja a szakfelügyelet és partnerei között a harmonikus együttműködést.

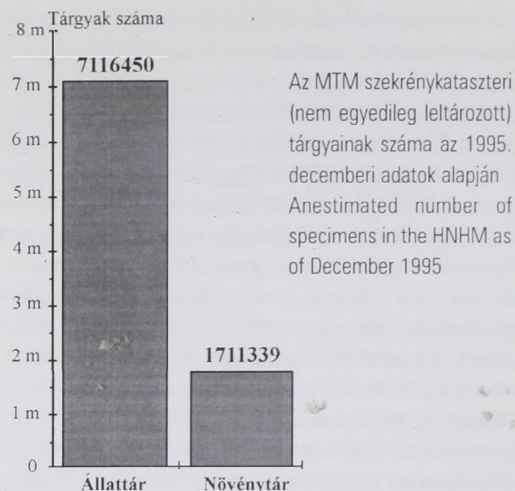
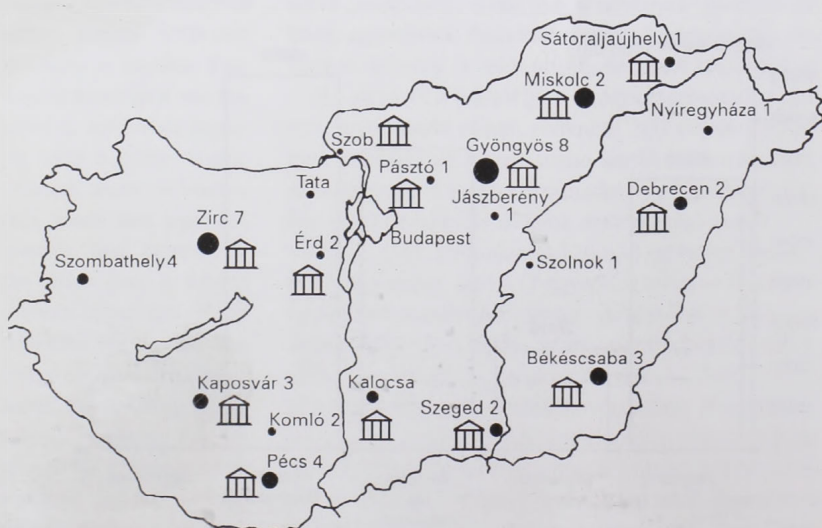
A természettudományi szakfelügyelet Fejér és Tolna megye kivételével minden megyében érdekelt. Tizenhét megye 19 múzeumának van természettudományi szakgyűjteménye. Ezek többsége biológiai (növény-, állat- és embertani), kisebb része geológiai (ásvány-kőzettani, meteorit, őslénytani). Közülük több mind értékben, mind mennyiségben országosan, sőt néhányuk nemzetközileg is számottevő. Tizenhárom megyében szakmuzeológus(ok) is működik(nek). Jelenlegi létszámuk 44 fő (36 biológus, 8 geológus). Többségük „derékhad évjáratú”, azaz 40 éven aluli. Közülük ötnek van PhD fokozata.

Az utóbbi évek tudományos és szemléletbeli változásainak és tendenciáinak figyelembe vételével a természettudományi szakfelügyelet az alábbi alapelveket igyekezett érvényesíteni munkájában (nem is sikertelenül):

Tudományosság. A tudomány nálunk is versenyszféra lett. A képzetesebb, invenciózusabb, törekvőbb kutató, muzeológus érvényesül. Ennek felismerése és az eszerinti cselekvés érzékelhető színvonalemelkedést hozott az utóbbi években a megyei hálózatban, mind szaktudás, mind nyelvismeret tekintetében. Több muzeológus országos, néhány nemzetközi szintű specialistává fejlődött. Ők az MTM specialista nélküli gyűjteményeinek anyagát dolgozzák fel s végeznek azokon hézagpótló kutatásokat. Így az „anya-” és a „leányintézmény” kölcsönösen jól jár.

Integrálás. A ma jelentkező autonómia-törekvések mellett bizonyos alapelvek és -értékek szerinti integrálódási folyamat jelentkezik. Ez mindhárom múzeu-

A megyei múzeumi hálózatba tartozó természettudományi gyűjtemények megoszlása. A körök átmérője a gyűjtemények nagyságával arányos, a számok a muzeológus munkatársakat jelölik. – kiállítás
Distribution of natural history collections belonging to the county museum network. The diameter of the circle is in proportion to the size of the collection. – exhibition

mi profilban, de legerősebben a muzeológiaiban (különösen kiegészítő gyűjtés, összekapcsolható számítógépes adatbázis létrehozása, preparátorképzés stb.) érzékelhető.

Regionalitás. A közigazgatási határok többnyire nem egyeznek a természeti tájak határaival. Így szükségesek a megyehatárokat átlépő közös természettudományi programok. Az így kialakuló táj kutatások több érdekelt megye kutatóinak együttműködésén alapulnak s főként közös gyűjtések, feldolgozások, publikációk és kiállítások létrehozását célozzák.

Koordinálás. Ez főként az előremutató és korszerű szakmai és muzeológiai elvek és tervek egyeztetését jelenti. A párhuzamosságok kiküszöbölhetők, ami a szellemiek és dologiak jelentős koncentrációját eredményezheti. Így egységes, de nem uniformizált és központosított ajánlások szerint alakulhat és fejlődhet a hálózat.

Hálózatfejlesztés. A jelenlegi természettudományi múzeumi hálózat egyetlen fejlődés eredménye. A fejlődésben meghatározóak voltak, részben ma is azok, a természeti, a gyűjteményi, a személyi és a háttéri tudományos intézményi (egyetem, kutatóintézet) adottságok. A fejlesztés kiinduló alapja a gyűjtemények nagysága, értéke, a szakmai spektrum szélessége és kutatólétszáma. A fejlesztés során is a regionalitás elvét célszerű követni.

A mindezek figyelembe vételével megfogalmazott feltételeknek és követelményeknek legteljesebben (de nem hiánytalanul, utalva a körvonalazódó múzeumi normákra!) a Bakonyi Természettudományi Múzeum (Zirc) és a Mátra Múzeum (Gyöngyös) felel meg (a zirci Budapest mellett a másik tiszta profilú természettudományi múzeum). Fejlesztendő a Savaria Múzeum (Szombathely), a Rippl-Rónai Múzeum (Kaposvár), a Janus Pannonius Múzeum (Pécs), a Móra Ferenc Múzeum (Szeged), a Munkácsy Mihály Múzeum (Békéscsaba), a Déry Múzeum (Debrecen), valamint a Herman Ottó Múzeum (Miskolc) természettudományi részlege. Támogatni kell az „egyszemélyes” gyűjteményeket (Pásztó, Sátorajáújhely, Szolnok, Nyíregyháza), valamint azokat a gyűjteményeket, ahol szakmuzeológus nincs (Tata, Kalocsa, Mosonmagyaróvár). Új múzeumi intézmény létrehozására nem gondolunk, de ha ilyen kezdeményezéssel találkozunk, azt támogatjuk. ■

Expedíciók, gyűjtőutak és a Magyar Természettudományi Múzeum

Mahunka Sándor

A mexikói őserdő belsejében, a fényes délben is uralkodó félhomályban, a napi többszöri esőtől folyamatosan csöpögő levelek alatt, az összefonódott liánoktól, epifita növényektől roskadozó, 60-80 méter magas óriásfák tövében, az avarban hihetetlenül gazdag élővilágot találtunk. Amint az itthon, a minták elemzésével bebizonyosodott, egy marék korhadékban és humuszban több száz atkát, néhány százlábút, ezerlábút, ugróvillás rovarok, férgek és pókok tucatjait találtuk, s hogy ne legyen a gyűjtés egyszerű, mindig akadt egy-két skorpió is. Ezek, valamint a hálóval, rostával, csapdákkal, kérgészéssel gyűjtött bogarak, darazsak, legyek mellett olyan ritkaságok is szerepeltek az anyagban, mint az alig ismert, kövek alatt, rejtett életet élő szálfarkúak (Palpigradi), vagy a korhadat fatörzsekben található ezerlábúak (Diplopoda) hatalmas, őserdei példányai. Nem volt hiábavaló a fáradság, az alig összetakolt, rozsdamarta, bérelt repülőgéppel a guatemalai határvidékre megtett út, a még érintetlen trópusi esőerdő kétségtelen veszélyeinek

Az 1896. évi ceyloni magyar expedíció tagjai. Az ülő sorban baloldalt Szalay Imre országgyűlési képviselő, középen Madarász Gyula múzeumi őr (Vasárnapi Újság, 1896. 43. évf. 5. szám)

Participants of the Hungarian expedition to Ceylon in 1896. Sitting on the left: Imre Szalay, Member of Parliament; sitting in the middle: Gyula Madarász museumologist

vállalása, a Magyar Természettudományi Múzeum ismét kincsekkel gyarapodott! Annak ellenére, hogy a mexikói út alig tartott tovább három hétnél, az eredmény több száz gondosan préselt növény, több ezer rovar és pókszabású állat hazahozatala lett.

Miért kell gyűjteni?

A Magyar Természettudományi Múzeum a világ legjelentősebb természetrajzi (geológiai, paleontológiai, botanikai, zoológiai és antropológiai) gyűjtőkörű mú-

zeumainak egyike. Ezt elsősorban annak köszönhetjük, hogy a tízmillió példányt megközelítő, felbecsülhetetlen értékű gyűjteményeinkben a világ szinte valamennyi országának természeti kincseit őrizzük, tíz példányaink száma eléri a százzezret. Nem túlzunk tehát, ha azt mondjuk: mindezzel jelentősen hozzájárultunk a világ megismeréséhez, s gyűjteményeink nélkül átfogó, az élővilágot (legalább egyes területeit) érintő tudományos kutatás alig képzelhető el! Erre büszkék vagyunk, azonban ezt az anyagot valahogy össze is kellett gyűjteni...

Miért tekintjük kincseknek (nemzeti kulturális örökségünk részének) gyűjteményeink anyagát? Miért kell magyar kutatóknak távoli világrészek állatait és növényeit gyűjtenie és vizsgálnia? Miért kell egy olyan parányi országnak, mint Magyarország, ezekből költséges gyűjteményeket létrehozni, fenntartani? Kinek érdekes ez a tevékenység, miért a nemzetközi megbecsülés?

A kérdés sok, a válasz sem lehet tehát egyszerű!

Minden múzeum tevékenységének egyik oldala (a gyűjteményépítés és a bemutatás mellett) egy (vagy több) tudományág művelése, azaz a gyűjtött anyag feltárásához, összefüggéseinek megismeréséhez szükséges tudományos kutatás. A mi múzeumunkban az ásványtani, őslénytani, növénytani, állattani és embertani tudományok jó néhány területét művelik. Kétségtelen, hogy ezek közül különösen az őslénytani, növénytani és állattani jellemző taxonómia, a florisztika és a faunisztika, a növény- és az állatföldrajz, valamint az ökológia nemzetközi tudományok. Ezekkel nem lehet kis területen, elszigetelten vagy elzárkózva foglalkozni, még kevésbé olyan országban, mint Magyarország, ahol a politikai határok még véletlenül sem esnek össze a természetföldrajzi vagy biogeográfiai határokkal. Tehát az első válasz: tudományos kutatásaink csak nemzetközi munkamegosztásban, nagyléptékű összefüggések felismerésével, összehasonlító világgyűjtemények segítségével végezhetők.

Expeditions, collecting trips, and the Hungarian Natural History Museum

The Hungarian Natural History Museum is one of the most important natural history collections of the world. The number of specimens kept here approaches ten million, and that of the type specimens is around one hundred thousand. This scientific treasure is mainly a result of the extensive collecting trips undertaken in the past into almost every region of the globe. The arguments about why natural history collections should be continued are examined in this article, and a short summary of when the museum's expeditions were made is given. It is emphasised that although conditions in society are regularly changing, the importance of natural history collections has not decreased, but rather grown with the recognition of the present destruction of the biodiversity of the living world.

Kaszpi foka, Zichy Jenő harmadik, 1898-as ázsiai expedíciójának gyűjtéséből (Méhely Lajos vízfestménye) Caspian Seal, collected by Jenő Zichy during his third Asian expedition in 1898 (water colour by L. Méhely)

Foto - Photo: Gozmány L.

Az 1957-es egyiptomi expedíció egy jelenete: Dely Olivér György és Horváth Lajos rovargyűjtés közben

A picture taken during the 1957 expedition to Egypt: O. Gy. Dely and L. Horváth collecting insects

Kaszab Zoltán (1915-1986), az MTM főigazgatója 1970-1985 között. Mongóliai expedícióján világhírű tudományos anyagot gyűjtött. Bogarász megszállottságát karikírozza Andor Loránd rajza.

Zoltán Kaszab (1915-1986) General Director of the HNHM, 1970-1985. He collected an enormous amount of material during six Mongolian expeditions. His scientific enthusiasm is illustrated by the drawing of L. Andor. (bottom right)

A második ok tevékenységünk tematikája s ennek hazai és nemzetközi fontossága. Tudományos vizsgálatainkkal (sok más mellett) az élővilág sokféleségének változásait tudjuk megfigyelni, nyomon követni, s így a környezetünk változásaival kapcsolatos problémákra is keressük a választ. Ezt megintcsak nem lehet egyetlen kis országban, elzárta kutatni. Szerencsére hazánkban – gyűjteményeinkre támaszkodva – a fenti problémákat valóban világszínvonalon oldják meg.

A harmadik ok kapcsolódik az előzőhöz. Egyrészt minden nemzetnek – ugyanúgy mint történelmét, irodalmát és művészetét – ismernie kell környezetét; tudnunk kell, mi vesz körül bennünket, milyen élővilággal oszthatjuk meg a földnek azt a kis szeletét, amelyen élünk. Másrészt a természeti környezet nálunk is, másutt is, rohamosan pusztul. Sok növény- és állatfaj hamarabb pusztul ki, mint ahogy azokat a tudomány megismerné. Ez ellen csak úgy tudunk – legalább részben – védekezni, és a tudományos kutatás számára jórészüket megmenteni, ha minél többet, minél több helyen gyűjtünk, s ezt az anyagot a múzeumok őrzésére bízva, legalább az utólagos vizsgálatok lehetőségét biztosítjuk. Az előző nemzeti, ez utóbbi inkább nemzetközi feladat (világgyűjtemények létrejötte!), de a kettőt sohasem szabad egymással szembeállítani.

A negyedik választ könnyű megtalálni, ha megértjük a múzeumi eszme lényegét: a múlt és jelen emlékeinek átmentését a jövő, a mindenkori utódok számára. Ezek közül a természet emlékeit gyűjtik a természettudományi múzeumok. Ne szégyelljük azonban bevallani, van ebben a gondolatban nemzeti eszme is. Amikor Széchényi Ferenc 1802-ben megalapította a Nemzeti Múzeumot, amikor Fenichel Sámuel és Bíró Lajos az 1800-as évek végén hosszú ideig, még a nyomort is vállalva gyűjtött Új-Guinea szigetét és küldte haza ezerszámra a természet távoli csodáit a múzeum számára, amikor Semsey Andor századunk első felében vagyonából folyamatosan támogatta a múzeumot, hogy külföldről ásványokat és ősmaradványokat vegyen, akkor valószínűleg valamennyien arra gondoltak, hogy Magyarország, a magyar nép számára hozzák létre és gyarapítják a nemzeti gyűjteményt, gazdagítva így a nemzeti vagyont is. Mi, kései utódok, talán szerényebb lehetőségek és körülmények között, de ugyanezért a célért, az egyre értékesebb, egyre gazdagabb nemzeti gyűjtemény építéséért dolgozunk.

Egy kis expedíciós életkép...

Aki részt vett már expedíciókon, nagyobb gyűjtőutakon, vagy komolyabban dolgozott gyűjtőként terepen, az pontosan tudja, hogy milyen kemény munkát jelentenek ott a hétköznapiak, mennyi mindent kell tudni a módszerekről, a gyűjtendő csoportról ahhoz, hogy sikeres munkát végezhessünk.

Csak példaképpen említjük meg, mit csinál egy zoológus ilyenkor? Annak ellenére, hogy fénycsapdáit, rovarcsalogató lámpái mellett töltötte az éjszaka kétharmadát, pirkadatkor már a kisemlősök számára kifaragott csapdáit járja végig. A fogott, elpusztult állatok

Foto - Photo: Csorba G.

Az 1994-es nepáli állattani gyűjtőexpedíció tábora az Annapurna lábánál, 3000 méteren

Camp site of the zoological collecting trip to Nepal in 1994, in the foothills of Mount Annapurna, 3000 m

vászonzacskóba kerülnek, hogy kihűlésükig a még rajtuk lévő bolhák, atkák is összeszedhetőek legyenek. Közben a homloklámpa segítségével az éjszakai életmódot kedvelő skorpiókat, bogarakat is begyűjti. A reggeli mellett már boncol is, hogy a parazita férgeseket biztonságra helyezze, majd a rovarutazás következik, amikor a parányi legyeket, lepkéket kell extravékony minúciatűkre tűznie. Az előző nap hálózással, kérgészéssel, kövezéssel gyűjtött rovarok eltevésének ideje szintén a délelőtt, ezeket részben papírtálcákon kell szárítani, részben alkoholos fiolákban, műanyag zacskókban kell konzerválni. A délidő (11 órától) sokszor a legfontosabb gyűjtési időszak, mert a hártvászárnyúak, legyek ilyenkor keresik fel tömegesen a virágokat, vagy jönnek össze közös zümmögésre a napfényben fürdő nyiladékokban, tisztásokon. Kora délután lehet rostálni, vízmintákat szűrni, sőt, ha valaki szorgalmas, még leáshat néhány talajcsapdát is némi inycsiklandó csalétekkel (romlott gyümölcs vagy hús), s a gyűjtőnaplóját is kiégeszítheti a vacsora előtt. Igazi vacsorára már nemigen jut idő, mert az alkonnal egyidőben ki kell feszíteni a gyűjtőlepedőket, előttük a higanygőzlámpa fényére már úgyszólván gyűlnek az első recésszárnyúak és fátlyókák. Aztán alig győzi az ember félrekapkodni a

Bíró Lajos új-guineai gyűjtéséből származó új galambfaj: *Ptilopus biroi* Madarász, 1897 (Madarász Gyula színes könyvomata)

A new pigeon species *Ptilopus biroi* Madarász, discovered by L. Bíró in New Guinea, 1897 (Coloured lithograph by Gy. Madarász)

fejét a lepedőre becsapódó bogarak vagy szenderek elől, s mindezeket elhelyezni a különböző gyűjtőüvegekbe. Felejthetetlen élmény ez. Ilyenkor lehet leginkább csodálni a Teremtő és a Természet fantáziájának gazdagságát. Őszintén szólva, nem tudok ennél csodálatosabb munkát elképzelni, nem lehet ennél mélyebb kapcsolatba kerülni a természettel, és ebből élményeket, újabbnál újabb ismeretanyagot szerezni!

Ugyanakkor nem lehet az ember szűkebb szakmája (tudományága) szempontjából sovíniszta. A magyar tudomány és a tudományos gyűjtemények éppen azért lettek ilyen értékesek, mert trópusjáró botanikusaink nem szégyelltek bogarat és csigát gyűjteni, de a rovarász éppúgy hozott haza kilószámra zuzmót és mohát, a parazitológus vagy hidrobiológus gyűjtött gilisztát, lepkét és atkát. Ezt a „mindent gyűjtést” sokan nem értik, de ez az, amivel valóban nagyvá tehető egy múzeum!

Gyűjtőutak a múltban

A ma gyűjtői közel két évszázados hagyományt követnek. Alig jöttek létre ugyanis a természettudományi gyűjtemények, máris megkezdődött a gyűjtőutak szervezése. Mivel Magyarország soha nem volt gyarmatokkal rendelkező nagyhatalom, nem volt meg a lehetősége annak, hogy könnyűszerrel hatalmas gyűjteményeket hordhassunk össze. Ezért előbb csak a Kárpát-medencében gyűjtöttek (már 1810 körül Sadler József, Petényi Salamon János), majd Frivaldszky Imre szervezésében (1835-től) a Balkán, később fokozatosan terjeszkedve Kis-Ázsia lett a gyűjtési célpont. A szabadságharc bukása után hozott változást az első ízben történő nagyobb emigrációs kiáramlás Magyarországról.

Az elmúlt évszázad második felében megkezdődött a valóságos expedíciók szervezése. Széchenyi Béla kelet-ázsiai, Déchy Mór kaukázusi, Zichy Jenő

ázsiai útjain mindig részt vehetett legalább egy természettudós, ők folyamatosan gyarapították múzeumunkat. Még jelentősebbek azok az egyéni gyűjtők, akik ekkor dolgoztak: Xántus János, Fenichel Sámuel és Bíró Lajos voltak talán a legnagyobbak, de sokat köszönhetünk Frivaldszky Jánosnak, Madarász Gyulának, másoknak is.

Az új korszakot az első világháború után a vadászgyűjtő utazók (pl. Kittenberger Kálmán és Széchenyi Zsigmond) színrelépése jelentette. Ők ugyan elsősorban vadászok voltak, de vagy saját maguk vagy a kísérletükben lévők rendszeresen gyűjtöttek a tudomány számára a nagyvadaknál később sokszor értékesebbnek bizonyuló ízeltlábúakat is. Munkásságuk jórészt egyetlen földrészre, sőt annak viszonylag jól behatárolható részére (nevezetesen Kelet-Afrikára) koncentráldott, tehát akaratlanul is szinte szisztematikus rendszerességgel gyűjtöttek ugyanazon a faunaterületen.

A jelenhez vezető út

A számunkra vesztes második világháború következményei, bezártságot eredményező évei különleges helyzetet teremtettek. 1956 után valóságos utazási láz tört ki, különösen a zoológusok között. Hosszú idő után először szerveztek valóságos expedíciót (Egyiptomba: Dely Olivér, Gozmány László, Horváth Lajos, Visóvölgyi István), majd Széchenyi Zsigmond és Szunyogh János utazhatott el Tanzániába, szintén az 1956-ban elpusztult Afrika-kiállításunk pótlásának igényével. Új Afrika-kiállításunk ugyan nem lett, de különösen Szunyogh jóvoltából rendkívül értékes kelet-afrikai rovaranyag került ismét a múzeumba. Aki végigélte a 60-as éveket, az tudja, hogy abból a bezártságból csak kivételesen, nagyon jó ürüggyel lehetett külföldre utazni (például az UNESCO-támogatta talajzoológiai expedíciók), melyek némelyikén múzeumunk munkatársai is részt vehettek.

Ebből a korból származnak mégis legértékesebb anyagaink, melyek múzeumunkat kivételes helyzetbe juttatták. Az államközi szerződések, különösen a tudományos akadémiák közti egyezmények, tálcán kínálták a lehetőséget, hogy a „szocialista táborba került fejlődő országok” élővilágát rendszeresen kutassuk. Sehoh a világon nincs olyan gazdag mongol (Kaszab Zoltán hat gyűjtőútja), észak-koreai (18 expedíció jár itt már szinte valamennyi munkatársunk), vietnami és közép-ázsiai anyag, mint Budapesten. Ezeket a gyűjtéseket a nemzetközi feldolgoztatás sikeres megszervezése követte, ami végül is tényleges értéké tette ezeket az anyagokat.

Talán még fel sem foghattuk, hogy a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején újra változott a helyzet, újra alkalmazkodnunk kell a megváltozott körülményekhez. Késznek kell lennünk arra, hogy a gyűjtőmunkát a huszonegyedik óra 59. percében is sikerrel folytathassuk. A gyűjtőmunkának igazi értéket napjainkra az a felismerés ad, mely szerint a körülöttünk lévő élővilág folyamatosan pusztul, s a tudományos megismerés csak nehezen kel versenyre a visszafordíthatatlan változásokkal. ■

Kittenberger Kálmán (1881-1958), Afrika-kutató Kálmán Kittenberger, zoological explorer of Africa

Petényi Salamon János (1799-1855), a Kárpát-medence zoológiai feltárásának egyik kezdeményezője János Petényi Salamon (1799-1855) initiator of zoological exploration in the Carpathian Basin

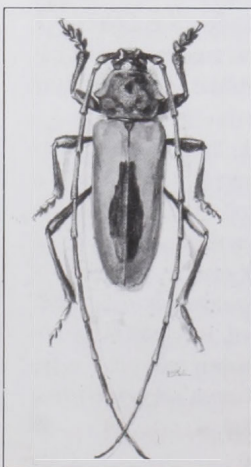
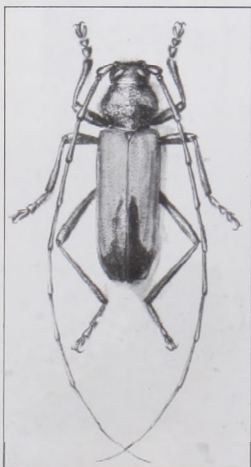

A huge mass of beetles

The Coleoptera Collection of the Hungarian Natural History Museum comprises three million specimens of beetles, including types of some 20,000 taxa. Two million come from the Carpathian Basin while the remaining one million were collected in various parts of the world. The examples from Mongolia, North Korea, Vietnam, New Guinea and some countries of Africa are especially rich. As for the beetle families, the darkling beetles (Tenebrionidae) and the blister beetles (Meloidae) are considered to be the most complete.

A magas színvonalú illusztrációk pontosan bemutatják az adott rovar diagnosztikus bélyegeit (balra: vércincér, *Purpuricenus kaehleri*, jobbra: bíborcincér, *P. budensis*, Pál J. festményei)

High quality illustrations contribute to the scientific work by precisely depicting the diagnostic characters of the specimens (left: *Purpuricenus kaehleri*, right: *P. budensis*, water colours by J. Pál)

Bogár bogár hátán

Merkli Ottó

A természettudományi múzeumok neve hallatán a legtöbb embernek pazar (esetleg szerény) kiállítások jutnak eszébe, kitömött állatokkal, mennyezetig tornyosuló, vicsorgó dinoszaurusz-csontvázakkal. Az épületek hátsó traktusaiban, a gyűjteményekben azonban egy másfajta múzeum tárul fel, amely talán nem olyan látványos, de részleteiben nem kevésbé lenyűgöző, a kutató elme számára a természet megismerésének beláthatatlanul gazdag tárháza.

Ami a Magyar Természettudományi Múzeum Állattárát igazán világhírűvé teszi, az a rovargyűjtemények összessége. A múzeum körülbelül 7 millió preparált rovart őriz. Az egyes rovarrendek gyűjteményei közül a legnagyobb a Bogárgyűjtemény. Egymaga 3 millió példányt számlál. Ez közel 150 évnyi gyűjtés, vásárlás, ajándékozás és csere eredménye. Kétféle származik a Kárpát-medencéből, a fennmaradó egymillió pedig a Föld más tájairól.

Hárommillió preparált bogár önmagában sem kevés, ám pusztán a példányszám még nem tesz különösen értékessé egy gyűjteményt. Világszerte sok gyűjtemény példányszáma eléri vagy meghaladja a miénkét, ám ezek egy része holt tömeg, amelyhez emberöltőnyi ideje nem nyúlt kutató. A mi gyűjteményünk értékét elsősorban a feldolgozottság mértéke adja: a példányok zömét a magyar vagy külföldi kutatók faji szinten meghatározták. Egy további értéknövelő tényező a típuspéldányok magas száma: gyűjteményünkben mintegy 20 ezer bogártaxont képviselnek típuspéldányok, s ez a taxonómiai kutatásokat rendkívüli módon megkönnyíti. Amiképpen a Sèvresben őrzött arany méterrúd etalonként szolgál ahhoz, hogy a világ bármely részén mi tekintendők egy méternek, úgy a múzeumi típuspéldányok is etalonjai annak az állatfajnak, amelyet a példányok alapján fedeztek fel és irtak le. A típuspéldányok éppoly egyedül és megismételhetetlen objektumai a természetnek és a tudománynak, mint egy-egy műalkotás a kultúrtörténetben. Értékük ily módon alig felbecsülhető: egy múzeum feladata többek közt az is, hogy az ilyen kincsek megőrzése érdekében mindent megtegyen.

Minden rovargyűjtemény fejleszthető, ez kétféleképpen történik. Az extenzív gyűjteményfejlesztésen a példányszám növelését értjük, mely elsősorban új gyűjtések révén megy végbe. Trópusi expedíciók és hazai gyűjtőutak eredményeképpen minden évben bogarak sokasága ömlik a gyűjteményünkbe, ám alapos szelekció után ennek csak töredéke kerül végleg a szekrényekbe, a helyszűke a világ összes rovargyűjteményében általános. A dobozokba tűzött bogarak százaianak katonás rendje sokak számára vaskalaposágnak tűnhet, ám csupán e szigorú rendezettség teszi lehetővé a jó áttekinthetőséget, a hely alapos kihasznál-

lását. A példányszám olyan módon is nő, hogy a gyűjteményi szakemberek más gyűjteményből kölcsönkérnek feldolgozatlan anyagokat és a meghatározás fejében ennek egy részét (általában 20 %-át, vagy szigorúan szabályozott módon kiválasztható példányokat) egyfajta fizetségként visszatartathatják.

Az intenzív fejlesztés a gyűjteményt oly módon teszi „jobbá”, hogy a példányszám nem változik. Bogarakat lehet cserélni más múzeumokkal, ezzel a gyűjtemény diverzitása nő. A meghatározatlan példányok determinálása, az új fajok leírása során a típuspéldányok kijelölése is fejlesztés: a gyűjtemény tudományos értéke növekszik.

Földünk egyes tájainak, illetve a bogarak rendjén belül az egyes családoknak a reprezentáltsága nem egyenlő a Bogárgyűjteményben. A Kárpát-medencét tekintve magától értetődően teljesnek mondható; nincs olyan hazai bogárfaj, amelynek bizonyítói példányai ne lennének itt megtalálhatók. Mongóliából és Észak-Koreából is a mi gyűjteményünk őrzi a világon a leggazdagabb anyagot, de aki Vietnam, Új-Guinea vagy egyes afrikai tájak bogárfaunájával kíván foglalkozni, szintén meg kell, hogy keressen bennünket. Minden hozzátért elismeri, hogy a bogárcsaládok közül a gáspogaraknak (Tenebrionidae) és a hólyaghúzó bogaraknak (Meloidae) Budapesten található a legjobb gyűjteménye. Ez nem csupán sok típuspéldányt jelent, hanem bibliofil ritkaságokban is bővelkedő, gazdag szakirodalmat. Mindez elsősorban Kaszab Zoltán egykori főigazgatónk érdeme, aki hosszú évtizedeken át e két család első számú világspecialistájának számított.

– Na persze, mi dolga a bogarásznak? Az adófizetők pénzén elcsücsörög a gyűjteményében, és próbálja kibekkelni a nyugdíjazásig! – kiálthat fel a laikus. Aki szerint a muzeológus dolga csupán ennyi, azt tisztelettel meghívom, töltsen el egy átlagos napot a Bogárgyűjteményben. Levelek tucaitjai, melyekben precíz módon felsorolt példányokat kérnek szakemberek; külföldi vendégkutatók; intézetek és iskolák, melyeknek szemléltető anyagra van szükségük; gyűjteménybemutatók egyetemista csoportoknak (valamint főnökünk ismerőse kisunokájának); kiállítások összeállítása; telefonon és személyesen kért felvilágosítás a legváratlanabb pillanatokban, a társtudományok problémáitól odáig, hogy „*valami kis fekete dög rágja a kertemben a cukkinit, csináljanak már valamit...*”

A bogárgyűjteményünkben őrzött egyes példányok értéke pénzben is kifejezhető. Ez néhány forinttól több ezer dollárig változik. Ha a hárommillió példányunkat csak egy átlagos értékkel szorozzuk is be, elképesztő összeget kapunk. A nyugat-európai rovarbörzéken teljesen materiális módon, bankjegyekért cserélnek gazdát egzotikus bogárritkaságok, így nem csoda, hogy a mohóbb gyűjtők a múzeumi anyagokra is fenik a fogukat. A nem publikus gyűjteményekbe azonban kívülálló nehezen juthat be – ha csak nem álcázza magát tudományos szakembernek. Az egymást nyelvi akadályok ellenére félszavakból megértő bogarászok többnyire vakon megbíznak egymásban.

Hosszú éveken át volt rendszeres látogatónk egy külföldi „kolléga” (nevét és hazáját borítsa jótékony feledés), aki a maga szakterületén igazán meggyőzően működött. Soha nem próbáltunk teméntelen bőrdíneji mélyére nézni, s ez – ma már tudjuk – nagy hiba volt. Csak akkor fogtunk gyanút, amikor híre jött, hogy az illető Európa számos gyűjteményét végiglopta és a zsákmányt magángyűjtőknek adta el. Végignéz-tük azokat a gyűjteményrészeket, amelyekben „dolgozott”. Volt okunk elképedni. Kétségbe aligha vonható hozzáértéssel

emelte ki a legértékesebb (értsd: legjobban eladható), nemegyszer unikális példányokat. A helyükre a doboz más részéből hasonló, ám jóval érdektelemből bogarakat rakott, így a hiány első pillanatra nem tűnt fel. Miután a gyanú ráterelődött, a bécsi múzeumban – rendőrségi engedéllyel – cselhez folyamodtak. Egy dolgozóasztalra kiraktak néhány, értékes példányokkal teli rovardobozt, majd az urat a csalétekkel látványosan magára hagyták. A rejtett kamera rögzítette, amint az áldutós nemcsak a dobozokat fosztotta ki, de kifelé menet még több ezer rovartűt is elemelt egy szekrényből. Előzetes letartóztatásba helyezték, ám egy adminisztrációs hiba miatt 72 óra múltán szabadon engedték. Emberünk persze azonnal elhagyta Auszt-

riát. Az Interpol közreműködésével a bécsi múzeum bogarainak egy részét sikerült visszazerezni egy német gyűjtőtől, aki a rendőrök láttán szó nélkül pakolta meg a mikrobuszt. A mi anyagunknak azonban azóta sem bukkantunk a nyomára. Csúpan egyetlen új-kaledóniai homokfutrinka-típuspéldány került elő, melyet egy becsületes amatőr bogarász küldött vissza, miután a szakirodalomból kiderítette, hogy a rovarbőrén vett bogár jogos tulajdonosa a Magyar Természettudományi Múzeum.

Az olyan védelem kialakítása, amely a múzeumbogarakat (*Anthrenus muscorum* L.) és a tolvajokat egyaránt távol tartja, költséges, ám nem megoldhatatlan feladat. Külföldön számos sikeres példáját láthatjuk. ■

„Mit tegyek, hogy az én kertemben is legyen szentjánosbogár?”

Tapasztalatok az MTM Könyvtárában

Szöllősy Gabriella

– Mit tegyek, hogy az én kertemben is legyen szentjánosbogár? – szölt a hölgy kérdése, miközben reményteljes várakozással nézett rám.

Mint kiderült, szomszédja telkén fedezte fel a bogárkakat, s rögtön kutatni kezdett utánuk saját házatáján is, ám hiába. Elkezdte hát járni a könyvtárakat, hogy megtudjon valamit táplálkozásukról, szaporodásukról, életmódjukról, környezeti igényükről. Minden feltételt biztosítani akart számukra, hogy aztán kedvére gyönyörködhesen bennük.

Van-e könyvtáros, aki csupán kötelező feladatnak tekintené ezt a problémát? Látogatónk érdeklődésére végül múzeumunk bogárgyűjteményének vezetője adott feleletet.

Külső látogatónk többsége biológus, agrárszakember vagy egyetemi hallgató, akik valamilyen tudományos kutatómunkán, szakdolgozat vagy diplomamunka készítésén fáradoznak.

A középiskolások érdeklődése éppen olyan tiszteletreméltó, mint a szakembereké. Hónapokon át rendszeresen látogatott hozzánk egy faipari szakmunkástanuló. A latin terminológia jelképes ismeretében használta a kiválasztott könyveket. Zsebpénzéhez mérten nem csekély összeget hagyott nálunk fénymásolatás fejében, hogy aztán angolul tudó ismerőse segítségével elmélyülhessen a teknősök tudományos irodalmában.

Lehet, hogy egyszer valóban biológus lesz abból a tizenéves fiúból, aki szomorúan vette tudomásul, hogy nem kölcsönözheti ki kedvenc állatcsoportja határozókönyvét. Néhány hét múlva mint lelkes kisínast láttam viszont abban a gyűjteményben, ahol a határozáshoz segítséget kapott.

Vannak kérdések, melyekre azonnal tudunk válaszolni. Például arra, hogy mikor van vizsgaidőszak a Képző- és Iparművészeti Főiskolán. Vizsgák előtt ugyanis kisebb csapatokban keresnek fel bennünket a vizsgamunkát tervező

hallgatók. Mindannyian mást keresnek, és mindannyian késésben vannak. Nincs szükségük egyébre, mint jó minőségű állatfényképekre.

Hasznos lenne, ha a könyvtáros mindig tartana asztalán vagy fiókjában olyan folyóiratokat, amelyekben sokféle állat tolla és szőre látható.

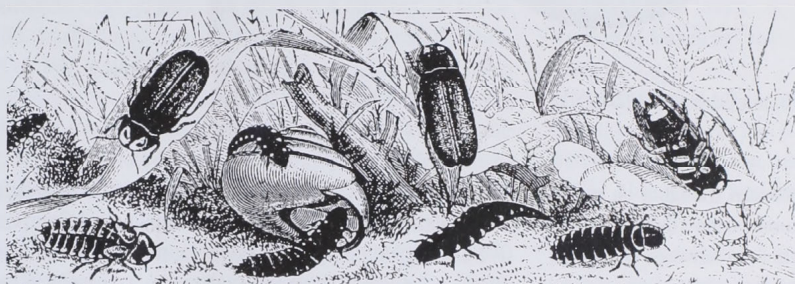
Közben még lakberendezési ötletekkel is gyarapodhat. Például pókháló-vadászat során megtudtam, hogy az igényelt és végül megtalált pókháló mása kötélből fog elkészülni, és térelválasztó lesz.

Sajátos színtöltja látogatóinknak a fordítók csoportja. Többnyire egy-egy idegennyelvű elnevezés tudományosan elfogadott, szabályos magyar megfelelőjét keresik. Van közöttük, aki a legfrissebb, itthon először megjelenő gyerekkönyvön dolgozik, s van, aki ókori szöveggel foglalkozik. Ilyenkor örömmel vehetjük elő rejtekéről legrégebbi könyveinket, melyek ókori szerzők XVI-XVII. században kinyomtatott munkái. (Mennyire örülnénk, ha nagyobb léptekkel haladhatna a könyvre Restaurálás)

Egy forró, nyári napon gondterhelt fiatalember lépett be az ajtón. Szuahéli-magyar szótárt keresett, de balszerencséjére nálunk csak magyar-szuahéli jegyzet van.

Látogatni kezdtük, hogy hol, melyik könyvtárban érdemes próbálkozni, s azok közül éppen melyik nem tart nyári szünetet. Csüggedten sorolta, hogy itt is, ott is járt már; utolsó ötlete volt, hogy hozzánk, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjába is benéz.

Igencsak elcsodálkozott amikor megtudta, hogy bizony nem ott, hanem az utca túloldalán, a Természettudományi Múzeumban van. Nagy igyekezetében nem vette észre a kapu alatti táblát. A könyvtárosok persze semmin sem csodálkoznak. Ha egy vérbeli olvasónak szüksége van valamire, nem ismerünk lehetlent. ■

What should I do to have a firefly in my garden?

Experiences in the Library of the HNHM

This is a question which was put by one curious reader in the Library of the Hungarian Natural History Museum. After searching through the comprehensive and valuable library, it was finally answered by the coleopterist specialist of the Department of Zoology.

It is only one example of the peculiar questions and requests asked regularly by readers and visitors to the library. The task of the museum librarian goes beyond the service given in ordinary libraries. He or she has to be able to find beautiful illustrations of strange animals, to identify a specimen based on a partial description, to translate foreign texts, or to provide a Swaheli-Hungarian dictionary. A reader can sometimes forget that he is in the Library of the Hungarian Natural History Museum!

Visszatekintés

Brassai Sámuel (1797-1897)

Kecskeméti Tibor

Korszerű múzeumi gondolatok – 1863-ban

Miként kell rendezni természettajzi múzeumot?

Modern thoughts on museums – from 1863

How to arrange a natural history museum

Sámuel Brassai (1797-1897), director of the Transylvanian Museum Society in the publication "Transylvanian Museum" translated and introduced in 1863 J.L.R. Agassiz's lecture, delivered in Boston, on arranging natural history museums and exhibitions.

Agassiz (1807-1873) was a contemporary American natural scientist. Agassiz suggested novel ideas mainly concerned with setting up biology exhibitions and presenting them to the public. These ideas were first of all about presenting regular evolution, using knowledge of human beings and applying biogeographical and ecological views.

Agassiz J. L. R.¹ amerikai természettudós, a Massachusetts államban fekvő cambridge-i Museum of Comparative Zoology alapítója és igazgatója, a múlt század 50-es és 60-as éveiben sokat foglalkozott a természettajzi múzeumok és kiállítások rendezésével (akkoriban a gyűjteményi és kiállítási anyag még nem vált el, így a múzeum és a kiállítás rendezése egyet jelentett). Egy Bostonban tartott előadásának szövegét fordította le és ismertette részletesen Brassai Sámuel, az Erdélyi Múzeum-Egylet igazgatója az „Erdélyi Múzeum” c. kiadvány 1863-as kötetében „A természettajzi múzeumokról, hasznukról, az elrendezésükben követendő elvekről” címmel.²

Brassai, a terjedelmet figyelembe véve, minden jel szerint Agassiz előadásának teljes anyagát lefordította s azt idézőjelek közt közli. Saját gondolatait, melyek részben megerősítik, részben kiegészítik Agassiz mondanivalóját, idézőjel nélkül hozza.

Brassai, a terjedelmet figyelembe véve, minden jel szerint Agassiz előadásának teljes anyagát lefordította s azt idézőjelek közt közli. Saját gondolatait, melyek részben megerősítik, részben kiegészítik Agassiz mondanivalóját, idézőjel nélkül hozza.

Brassai, a terjedelmet figyelembe véve, minden jel szerint Agassiz előadásának teljes anyagát lefordította s azt idézőjelek közt közli. Saját gondolatait, melyek részben megerősítik, részben kiegészítik Agassiz mondanivalóját, idézőjel nélkül hozza.

Brassai, a terjedelmet figyelembe véve, minden jel szerint Agassiz előadásának teljes anyagát lefordította s azt idézőjelek közt közli. Saját gondolatait, melyek részben megerősítik, részben kiegészítik Agassiz mondanivalóját, idézőjel nélkül hozza.

Brassai, a terjedelmet figyelembe véve, minden jel szerint Agassiz előadásának teljes anyagát lefordította s azt idézőjelek közt közli. Saját gondolatait, melyek részben megerősítik, részben kiegészítik Agassiz mondanivalóját, idézőjel nélkül hozza.

Brassai, a terjedelmet figyelembe véve, minden jel szerint Agassiz előadásának teljes anyagát lefordította s azt idézőjelek közt közli. Saját gondolatait, melyek részben megerősítik, részben kiegészítik Agassiz mondanivalóját, idézőjel nélkül hozza.

Brassai, a terjedelmet figyelembe véve, minden jel szerint Agassiz előadásának teljes anyagát lefordította s azt idézőjelek közt közli. Saját gondolatait, melyek részben megerősítik, részben kiegészítik Agassiz mondanivalóját, idézőjel nélkül hozza.

Brassai, a terjedelmet figyelembe véve, minden jel szerint Agassiz előadásának teljes anyagát lefordította s azt idézőjelek közt közli. Saját gondolatait, melyek részben megerősítik, részben kiegészítik Agassiz mondanivalóját, idézőjel nélkül hozza.

Brassai, a terjedelmet figyelembe véve, minden jel szerint Agassiz előadásának teljes anyagát lefordította s azt idézőjelek közt közli. Saját gondolatait, melyek részben megerősítik, részben kiegészítik Agassiz mondanivalóját, idézőjel nélkül hozza.

Brassai, a terjedelmet figyelembe véve, minden jel szerint Agassiz előadásának teljes anyagát lefordította s azt idézőjelek közt közli. Saját gondolatait, melyek részben megerősítik, részben kiegészítik Agassiz mondanivalóját, idézőjel nélkül hozza.

Brassai, a terjedelmet figyelembe véve, minden jel szerint Agassiz előadásának teljes anyagát lefordította s azt idézőjelek közt közli. Saját gondolatait, melyek részben megerősítik, részben kiegészítik Agassiz mondanivalóját, idézőjel nélkül hozza.

A TERMÉSZETTAJZI MUZEUMOKRÓL,

hasznukról, az elrendezésükben követendő elvekről.

Olvasva a márt. 11-diki (nd. életemben, 1863.

Brassai Sámuel.

Az itt közlendő gondolatokat a mostani kor egyik legnagyobb Zoologusa Agassiz mondta el közhelyen egy tudományos ünnepély alkalmával Bostonban. Nem csak Zoologus hanem természettudományt mondok vala, ha attól nem tartok, hogy majd egy oly Encyclopaediát értenek alatta, a ki a természettajzi minden ágában inkább vagy kevésbé otthonos. Holott csak azt tette volna az utóbbi általános nevezet, hogy ma e tudományok egyik ágában sem lehet kiünnöztetni valaki, ha az egészen utalóképpen elvágva nem otthonos, másképpen nem gyakorolt, a ez egyedül helyes felfogás szerint aztán nyilváníthatom azt is, hogy Agassiz, a ki Európából költözött Amerikába, oly első rangú természettudományt, a két két világ részéig egyaránt. De mint szakember sem csupán Zoologus, hanem szintoly nagy geologus is. Mert e két tudományt a paleontológia nem csak szorosban összefügg, hanem egyazonba ötvöse is olvasztja elválaszthatatlannal. Ezeket előre becsátani szükségesnek tartom, hogy mint egy tekintélyt kölcsönöznek a részről kétszázéveknek. Ugyanis ő nem csak új dolgokat, új eszméket mond, hanem valósággal paradoxonokat anynyiban, menyiben az általa felállított elvek a világ minden Múzeumban követetettek elvételleg és gyakorlatilag ellenkeznek.

Nézzük közelebbről ezeket az elveket és eszméket. Meggyőződéssel vallja: minden múzeumi tárgyat kiállítani helytelen, a zsúfoltság nyomasztó. „Ily gyűjteményt emberi értelem felfogni nem bírna. Nem régiben – írja – meg-

és nem felelek kérésre. Ki vagy mi fog kálauzolni minak, hogy a legényelmesebb és egyszerűsöd a legtanulmányosabb módon rendezték gyűjteményeiket?”

Mielőtt tovább kísérnök Agassiz elmékedésében, szükségesnek tartjuk megadni egy fennakadás, mely a kritikusunk éppen olvasatában és a tárgyól érdekeltebb részben támaszhat kétségget és bizalmatlanságot a tudomány iránt. Liebig-nek, Agassiznal egyenlő magas rangú tudomán, egyik leggyakrabban ismételt állítása az, hogy a természetet, ha tükait s törvényeit kikarjuk tanulni, csak ki kell kérdezni, és ha helyesen kérdezzük, kielégítő feleletet is nyerünk tőle.

És itt Szerzőnk azt mondja felebb, hogy a természet tárgyai „nemak s nem felelek kérdéstünk-re.” Milyen keletkezhetnék hát az az aggodalom, vajjon melyeknek hiszjünk a természeti tudományoknak egyenlő magas fokon állók két képviselője közül, midőn a kettő éppen ellenkezőt állít. Erre azt mondjuk, hogy mind a kettőnek; mert az ellenmondás nem valódi, csak annak látszik: ti a kérdés tárgya Liebig állításában sem az, a mi Szerzőnkben. Az előbb említett tudós, minőségük, tulajdonságuk, illetőleg működésük felől kívánás hogy megértsük a tárgyakat, melyek a kellő tudakozásra bizonyosan megis felelnek. Agassiz elvezben elrendezéseket, osztályozásokat teszi a kérdés tárgyára és erre azok bizonyosan tudnak magyarul. Természetes oka az, hogy a tulajdonságok s a tárgyaké, az osztályozás, rendszer stb. értelmezés, eszmék, elemek működése. Csak egy egyszerű példát hozunk elő. Ha a rózsát és napraforgót kell leírni, adjuk oda Sprengel-nek és Frischnak: jó rendin egyforma kérdéseket intéznek hozzájuk, a minden bizonyosul egyforma, az az egyszerűen feleletet kapvák tőlük, a két fűvess leírásai is voltaképp egyezni fognak. De a mi a növény-

Agassiz, J. L. R. (1807-1873)

jelleme reánk.“ Ez a történetiségen és fejlődésen túl, még a rétegek, ill. élőviláguk egymásutáni-ságát, vagyis a rétegtani tagolást is magába rejt.

Az egyedfejlődés (ontogenezis) bemutatását is fontosnak tartja: „...*legyen egy külön helyünk a múzeumban, a hol minden állatnak... növekedését szemünkkel kísérhessük*“.

Új kíváncsi: „*Ne hanyagoljuk el saját nemün-*

ket is, mert miért ne ismerkednénk meg az ember-család különböző képviselőjével? ...ismernünk kellene atyáinkfiat minden alakban, melyet a földgömb különböző pontjain öltenek.“ „*Be kellene mutatni, minő fokig közelednek az emberek bizonyos fajtái az állatokhoz? Hol a határvonal az emberiség magas értelmisége és a legmagasabb rendű állatok őstőnei között?*“ „*Én tehát nem rekeszteném ki gyűjteményeinkből sem az embert, sem a házi állatokat.*“ Ezzel „*azt akarnám, hogy múzeumunk legyen gyakorlatilag hasznos és tudományyszerűleg teljes*“.

Talán a legtovább az evolúció törvényeinek felismerésében jutott. Ugyanis ha nem is pontosan s nem is szakszerűen, de lényegében felismerte az ún. biogenetikai alaptörvényt (ezt később Haeckel fogalmazta meg helyesen; lényege abban áll: az egyed egyénfejlődése során átmege a törzsfjlődés minden szakaszán). Ezt a tüskésbőrűek egyed- és törzsfjlődésének áttekintése során állapítja meg: „*az Echinodermák mai kelése s fejlődése történelme az Echinodermák minden időbeli történel-*

mének“. Másutt: „*ha egy csirkét, vagy teknősbékát vizsgálunk meg tojásbeli fejlődésében, a természet legügyesebb vizsgálója is össze véthetné egy hal embryójával*“.

Ezek röviden Agassiz szemléletet alakító gondolatai és elképzelései. Mindegyikük a maga idejében merőben új és előremutató volt. Általuk bejutott a természetrajzi, elsősorban biológiai muzeológiába az evolúciós, a biogeográfiai és ökológiai szemlélet.

S a Bostonban közzétett gondolatokat néhány éven belül „vették“ Kolozsváron. A polihisztor Brassai reagált azokra. (Izgalmas feladat lenne utánanézni, hogy ilyen rövid idő alatt hogyan jutott Agassiz publikációja Brassaihoz; gondoljunk csak az információk terjedésének akkori sebességére!) Reakciója néhány újabb gondolat a témához. Ezek az ásvány- és növénygyűjteményt érintik.

Brassainak az ásványok bemutatására tett javaslata: célszerű „...*az ásványokat a termóhegy és sziklanemek kíséretében kiállítani*“ (az ásványparagenezisek bemutatásának első terve!). „*Ez hasznos a bányász, a kereskedő, az iparos és a gazda számára*“ (itt a nem szakmabeliek felé nyitás nyilvánul meg!).

Növényteni vonatkozásban a fűvészkertek létesítését, mint a bemutatás legelőléthűbb formáját szorgalmazza. Ugyanis a növényteni gyűjtemények szárított növényeket tárolnak, aminek bemutatása – törekvése miatt – szélesebb érdeklődő körnek nem lehetséges. Kivételként említi a pesti Nemzeti Múzeum gyűjteményét, ahol Kovács Gyula múzeumi őr „*az orvosi, a gazdasági és ipari célokra szolgáló plántákat a lehető legszebb szárított példányokban és rendszeres sorban üveg alá téve rámkba foglaltatta*“.

Érdeemes figyelniük ma is ezekre a gondolatokra! A gyakorlatba ültetésükkel új szakasz kezdődött a természetrajzi muzeológiában s ennek elindításában a magyar Brassai Sámuel is részt vett! ■

Jegyzetek

1. Agassiz, J. L. R. (1807-1873) svájci-francia származású zoológus, geológus, paleontológus. 1846-tól Amerikában élt. A Magyar Tudományos Akadémia külső tagja (1863). Fő tudományos tevékenysége a halak, tüskésbőrűek és korallak kutatása. Sokat foglalkozott természettudományi muzeológiával. E témájú dolgozatai a négykötetes „*Contributions to the Natural History of the United States of North America*“ (1857-1862) c. munkájában láttak napvilágot. Valószínűleg ez tartalmazza a Brassai által részletesen ismertett tanulmányt is.

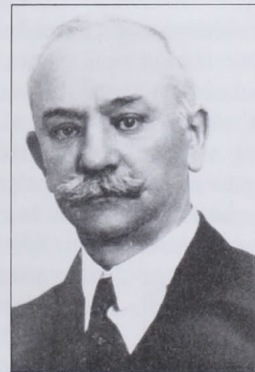
2. Brassai Sámuel „az utolsó magyar polihisztor“ az Erdélyi Múzeumegylet igazgatója, az Erdélyi Múzeum c. folyóirat szerkesztője. A cikk szemlélete, számos megállapítása és felvetése korát meghaladja s a természettudományi muzeológia fejlődéstörténetében fontos állomást jelent. Ezért szívesen vállalkoztam a cikk szélesebb szakköröknek szóló ismertetésére.

Négy évtized a Múzeum körút mentén

Soós Lajos

Pályám kezdete

„...meghallottam, hogy a Nemzeti Múzeum állattáránál üres egy állás már az előző év vége óta, mikor onnan Daday Jenőt kinevezték a műegyetem állattani tanszékére Entz utóda gyanánt. Az állást meghirdették ugyan, de – óh, csodálatos idők! – nem akadt rá pályázó! Ez, gondoltam, éppen nekem való állás volna, nem kellene beszélnem, és tudományos munkát végezhetnék. Megkértem tehát Herman Ottót, beszéljen érdekemben Horváth Gézával, az állattár igazgatójával. Megígérte, de néhány napi várakozás után azt láttam, hogy nem nagyon buzgólkodik ebben az irányban – talán arra gondolt, hogy magánál tart – azért elmentem Entzhez, hogy

Soós Lajos (1879-1972)

most már őt kérjem meg közbelépésre. Nem találtam az intézetében, mert éppen vizsgáztatott. Másnap újból keresve Gorka azzal a hírral fogadott, hogy sürgősnek jelzett kérésem dolgában beszélt Entzcel, aki azt az üzenetet hagyta számomra hátra, hogy mostanában állandóan el van foglalva vizsgáztatással, de keressem fel a vizsga helyén, a gyakorló gimnázium földszintjének Szentkirályi-utcára néző helyiségeiben, hívassam ki, ha kell, s mondjam meg ott, mit óhajtok tőle.

Így is lett. Előadtam neki kérésemet s megígérte, hogy amint csak egy kis ideje lesz, átmege beszélni Horváthtal ebben az ügyben. Talán két nap sem telt el, jött

A szerzőről és kéziratáról

Soós Lajos tudományos munkásságát a Természettudományi Múzeumban fejtette ki. Széles látókörű, átfogó ismeretekkel rendelkező zoológus volt. Munkaterülete elsősorban a csigák és a kagylók alak-, bonc-, szövet- és rendszertani kutatására terjedt ki. Foglalkozott az általános és a tengerbi-

ológia több problémájával is. Múzeumi élményeiről és életútjáról élvezetes stílusban számolt be 1962-ban „Négy évtized a Múzeum körül mentén” c. visszaemlékezésében. A kéziratban maradt 262 oldalas könyvet a Természettudományi Múzeum Könyvtára őrzi. Ebből adunk közre most két részletet.

Az első szemelvény zoológiai pályafutásának kezdetét beszéli el. Soós Lajos eredetileg történésznek készül. Mint szegény diák, a tanuláshoz és megélhetéséhez szükséges anyagokat külön munkákból fedezi. Kezdetben a Statisztikai Hivatalban dolgozik, majd Herman Ottó alkalmazza a Magyar Ornitológiai Központban. Itt a varjak mezőgazdasági hasznáról felvett adatlapok értékelését végzi. A tanári oklevél megszerzése után Déván helyezkedik el mint középiskolai tanár. A megfeszített munkától, nélkülözésektől meggyengült szervezete nem bírja a tanítással járó sok beszédet. Herman Ottó mellett megkedveli a tudományos kutatómunkát és jártasságot is szerez benne. Betegszabadsága alatt értesül a Nemzeti Múzeum állaspályázatáról.

Az élettrajzi visszaemlékezés másik részlete a Nemzeti Múzeum századfordulós viszonyait tárja elénk. A két részlet most kerül először az olvasóközönség elé. Múzeumunk tervezi a teljes kézirat könyv formájában való megjelentetését.

Horváth Cs. – Korsós Z.

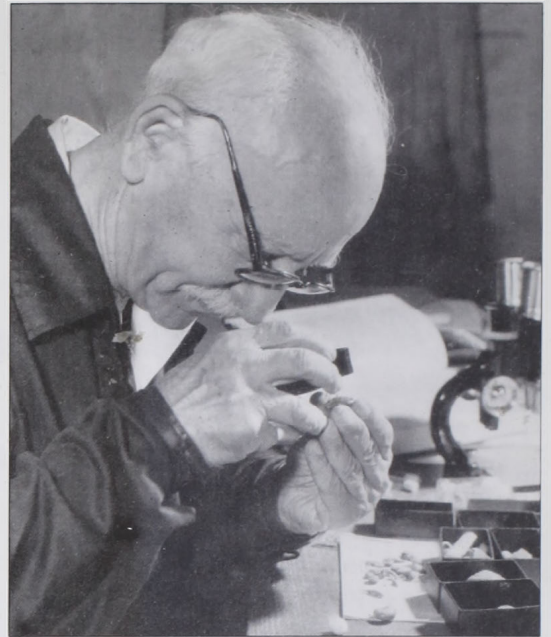

tőle az üzenet, hogy menjek fel Horváth Gézához, ő már beszélt vele. Felmentem tehát elfogódottan, szorongó érzéssel, kezemben a kérvénnyel és a szükséges melléletekkel. Horváth Gézát, azt hiszem, akkor láttam először életemben. Szívesen fogadott s átnézte irataimat. Entztől tudja, mondotta, hogy nem foglalkoztam behatóbban még egyik állatcsoporttal se. Ennek örül, mert legalább olyan állatcsoport tanulmányozásába foghatok, amellyel való foglalkozásom a Múzeum szempontjából is a legkívánatosabb. Egyébként mit gondoltam, melyik csoporttal foglalkoznám a legszívesebben? Azt gondoltam, feleltem neki, hogy a Molluscák tanulmányozása volna a legkívánatosabb, mert arra most nincs szakemberünk. Nagyon helyes, mondotta, én magam is arra gondoltam, mert van itt tekintélyes, de elhanyagolt gyűjteményünk, az bizony nagyon várja a gazdáját. Azután felkelt és szobájából, amely ott volt a második emelet Sándor-utcai frontja felé eső oldalán, a könyvtár mai olvasótermi ruhatára felett, két, az udvarra néző ablakkal, átvitt az állattárba és végig vezetve bemutatott az egyes tisztviselőknek [mint] Soós urat, aki ide óhajt jönni az állattárhoz. És azonnal le is ültetett leendő asztalomhoz, Daday volt helyére, ott a Múzeum épületének Sándor-utcai frontján, a második emeleten, az első ablakhoz az Esterházy-utca felől számítva. Egy meglehetősen hosszú fenýőasztal lett és maradt a dolgozóasztalom, miután Daday árván maradt íróasztalát sietett lefoglalni a maga számára Abafi-Aigner Lajos. A felterjesztést kinevezésére megteszem azonnal, mondotta tovább leendő főnököm, addig is míg kinevezése lejön, érezze itt jól magát és nézzen körül leendő gyűjteményében.

Tehát mindjárt ott is ragadtam. Tartottam pontosan a hivatalos órákat. Igazán nem volt nehéz szolgálat, a hivatalos idő mindössze 9-1-ig tartott. Délutánonként bejártam a [Magyar Ornitológiai] Központba a varjú íveken dolgozni. Ott egelőre azzal fogadták leendő múzeumistaságom híret, hogy jobban vagy kevésbé sikerült szójátékokat és élceket faragtak rá. A pálmát Csörgéy vitte el, aki megállapította, hogy azért választottam tanulmányaim tárgyául a csigákat, mert más állatot kurta lábaimmal nem érnék el. Maga Herman Ottó is tréfálkozott velem. Ő bár régi múzeumista volt, nem csekély animozitással szokta emlegetni a múzeumot és a múzeumistákat. Elbeszélte, hogy a régi időkben bizony nagyon furesán verbuválódott össze a Nemzeti Múzeum nagyon vegyes tisztviselőkara. A nagyközönség művelt része sem tudta, hogy hova tegye őket, kik-mik, mit csinálnak, olyan különös, bogaras embereknek nézték őket, akik ott tovább folytathatták bolondériáikat. Őr, tanársegéd, segéd címük sem olyan volt, mely némi felvilágosítást adott volna szerepük felől, vagy éppen az elismerés érzését keltette volna fel irántuk. És úgy is fizették őket. Horváth Géza beszélt,

A csigagyűjtemény a Nemzeti Múzeum Állattárában a század elején

Collection of molluscs in the zoological department of the National Museum at the turn of the century

A kilencven éves szerző

Foto - Photo: MII

The author in his nineties

hogy valamikor a [18]70-es évek elején a »múzeumi örök« fizetésjavítást kérték. Az országgyűlés pénzügyi bizottságának elnöke Zsedényi Ede volt, sok anekdota hőse, vagonos ember, az »ország legnagyobb spórmájsztere«, és legelhanyagoltabb külsővel járó pénzügyi szaktekintélye. Az ország pénzével éppen olyan garasosan gazdálkodott, mint a magáéval. Mikor meghallotta, hogy a »múzeumi örök« fizetésük javítását kérik, s megtudta, hogy mennyi a fizetésük, szörnyen felháborodott, hogy azoknak a csonka-bonka embereknek, akik csak ülnek ott, még ennyi sem elég? A Múzeum nyitott táraiban a teremfelügyelői szolgálatot abban az időben és még évek hosszú során át azután is, hogy én a Múzeumhoz kerültem, invalidus volt katonák, elsősorban előregedett 48-as honvédek látták el. Ezeket gondolta Zsedényi múzeumi öröknek.

Herman Ottó még egy csipősebb dolgot beszélt el azokban a napokban, mikor engemet múzeumistasággal ugrattak. Elmondotta, hogy volt a 70-es években a képviselőháznak egy öreg, közkedveltségnek örvendő szolgálója. Ez megszólította őt egyszer: »Tekintetes úr, maga ott volt a Múzeumban, ott ismerős, tegye meg nekem azt a szívességet, hogy segítse be oda a fiamat valami hivatalnoknak.« Herman Ottó megkérdezte: »Azán mit tud a fiú, mihez ért?« »Éppen ez a baj«, felelte a szolgáló, »hogy nem ért semmihez sem, de gondoltam, hogy a múzeumba jó lesz.«

„1903 júniusának vége felé megkaptam Wlassics miniszter aláírásával június 19-én kelt nemzeti múzeumi II. osztályú segédórré való kinevezésemet a X. fizetési osztály 3. fokozatába, egy évi próbaidő fenntartásával. Az állással évi 1600 korona fizetés és 700 korona lakbér járt. A hó 27-én letettem a hivatali esküt Szalay Imrénnek, a Nemzeti Múzeum akkori igazgatójának kezébe, s én lettem, ahogy Szalay 1 évig nevezgetett, a »Múzeum Benjámija«. Egy év múlva más lépett helyettem ebbe a mindennél gyönyörűbb állásba.“

A Nemzeti Múzeum 1903-ban

...távolról sem az volt a Nemzeti Múzeum, ami ma. A mai mammut intézménynek csupán a magva volt... egészében intim, szinte családias jellegű. Tisztviselője a három tagú igazgatósággal együtt 43. Tára összesen hét volt, könyvtár, régiségtár, képtár, állattár, ásványtár, növénytár, néprajzi tár. Közülük az első öt a főépületben volt elhelyezve, a növénytár ott volt már akkor is a mai helyén, az Akadémia palotájában. Az újabb keletű néprajzi tár volt a hamupipóke – a néprajzot Krenner csak Fetzenkudenak nevezte – annak nagyon sokáig nem találtak megfelelő helyet. Először egy bérházban volt elhelyezve, ... onnan hurcolkodott ki a 900-as évek elején hosszú száműzetése helyére, a Városligetbe, a millenniumi kiállításról otmaradt, ideiglenesnek szánt s már akkor nagyon rozoga állapotban lévő, az esővizet és hólevet sok helyen beeresztő iparcarnokba. Itt tengődött olyan tűzveszélyes állapotban, hogy sohasem lehetett tudni, vajon másnap meglesz-e még egyáltalában, egészen addig, míg végül szállást csináltak neki mai helyén, a tisztviselőtelepi gimnázium feláldozásával.

A táruk elhelyezése a következő volt: Az I. emeletet a könyvtár és a régiségtár, a II.-at a képtár, az állattár és az ásványtár foglalta el. A könyvtár ott van ma is a régi helyén, ... azonban a beosztása más volt, mint ma annyiban, hogy a mai katalógus teremtől balra eső nagy teremben könyves polkok csak a falak mentén voltak, közepén szabad út volt, ettől jobbra-balra végesvégig hosszú, a talpáig deszkával borított asztal, mindig tele könyvekkel. A jobboldali hosszú asztalon belül egy sor tisztviselő dolgozóasztalai állottak, ez volt a könyvtári adminisztráció középpontja, itt volt a könyveknek az elosztója. Azok innen kerültek el végleges helyükre. A teremben a járás-kelés egy percig sem szünetelt; máig sem értem, hogyan tudtak a tisztviselők ebben a helyiségben dolgozni. Mikor később hely ürrült a földszinten, az adminisztráció levonult oda, a nagy termet pedig már Hóman idejében, felszerelték a mai vasállványokkal. Ez a nagyterem abban is különbözött egy darabig a többi-től, hogy világítása, mennyezet világítás volt benne. A Múzeum I. és II. emeletén egybeült sehohsem volt világítás tűzveszély miatt, ott tehát, pl. télen dolgozni nem lehetett. A Nemzeti Múzeum ablakait kivilágítva nem látta emberfia. Valamikor 1904-ben vagy 1905-ben leégett a turini könyvtár, a tüzet rövidzárlat okozta, amire azonnal átvágták a nagy könyvtári terem villanyvezetékeit, nehogy ott is hasonló szerencsétlenség történjék, tehát az az egyetlen helyiség is világítás nélkül maradt. Akkoriban a rendszeren a falon kívül vezetett villanykábeleket nem tudták úgy elszigetelni, hogy ne legyenek tűzveszélyesek, azért kritikus helyeken inkább nem alkalmazták őket.

„A régiségtár a Múzeum-utcai és a hozzája csatlakozó Múzeum-körúti frontszakaszon volt elhelyezve. A Múzeum-utcai fronton voltak a kiállítási termek, bejárattuk, mint említettem, a melléklépcsőtől jobbra nyíló folyosó volt, illetőleg az is egyike volt a kiállítási termeknek. A ki nem állított tárgyak egy része a Múzeum-körúti fronton volt elraktározva, s ott voltak egyszermind a tisztviselők dolgozóhelyiségei is.

A II. emelet teljes Esterházy utcai oldalán nyúlt végig az állattár. ... Folytatásaképpen, a régiségtár helyiségei fölött helyezkedett el az ásványtár. ... Bejárata a melléklépcsőtől jobbra eső folyosó volt. Az ásványtári bejáró folyosó azonban akkor nem is egyenesen az ásványtárba vezetett, hanem a »Deák-szobába«, egy egyablakos helyiségbe, mely-

ben üvegszekrényekben Deák Ferenc relikviái voltak elhelyezve, tehát csodálatosképpen az állattár és ásványtár háttérén. Mikor az új parlamenti épületben minden a maga helyére került, akkor a Deák szoba anyagát is elvitték oda eddigi méltatlan helyéről. A Deák szobát akkor csatolták hozzá az ásványtár többi helyiségeihez.

A képtár az épület Sándor utcai és a hozzá csatlakozó Múzeum-körúti teremsorozatát foglalta el. Anyagát 1905 végén vagy 1906 elején vitték át az akkorra elkészült Szépművészeti Múzeumba. Megürült helyiségeibe az állattár költözött be.

A táruk nyitási rendje szerint míg a képtár is ott volt, szerdán és szombaton a képtár, kedden és pénteken a régiségtár, hétfőn és csütörtökön pedig a »természetiek tára«, vagyis az állat- és ásványtár együtt volt nyitva. A bejárat ekkor az utóbbiakba a melléklépcsővel szemben lévő s az első madárterembe nyíló ajtón volt. Ez ajtó felett a »Természetiek tára« feliratú tábla díszelgett. Az »Állattár« ill. »Ásványtár« feliratú tábla a második emeleti folyosó két szembenéző ajtaja felett csak akkor jelent meg, mikor a képtár elköltözött az épületből és nyitási napjain már most az ásványtár külön volt nyitva helyette a közönség részére.

A látogatottság arányáról alig lehet fogalma annak, aki csak az első világháború utáni látogatottságot figyelhette meg. A teremőri szolgálatot, mikor én a Múzeumba kerültem, öreg 48-as honvédek látták el. 48-as uniformist, barna, piros zsinóros atillát, kék nadrágot és csúcsos, de oldalt lehajtott tetejű kék sapkát viseltek. Valami csekély, dohányra való díjazást kaptak szolgálatukért. A kis változatlanság jól esett nekik egyhangú életükben, azért szívesen jöttek, s mentek vissza a Soroksári úton lévő honvéd-menházba, kettes sorban, egy hadnagyi rangban szolgált, nagyon jó erőben lévő társuk vezetése alatt. Egyikük mindig ott ült a bejáratnál egy kis asztalka mellett és olvasta és jegyezte a bejövő látogatók számát. Egy kis cédulán mindig jelentették záraskor a látogatók számát, s azt mindegyik osztály gondosan jegyezte. Az akkori Budapestnek kevesebb volt a látványossága, s aki vidékről feljött, annak rendszeren egyik programpontja volt meglátogatni a Nemzeti Múzeumot. Különösen vasárnap szokott igen nagy lenni a látogatottság, amikor valamennyi tár nyitva volt. Ilyenkor a látogatók száma felül lehetett az ezren, sőt a kétezren. Ha valamelyik nap csak 500-600 volt a látogatók száma, akkor az nagyon sovány nap volt. Szent Istvánkor három napig egyfolytában nyitva volt valamennyi tár, s ekkor néha szinte félelmetes lett a tömeg nyüzsgése a szűk kiállítási termekben. Emlékszem egy Szent István napra, amikor három nap alatt közel 25.000 ember fordult meg az állattárban. A szorongató tömeget látva, sokszor félelem fogott el, nem lesz-e egyszer tömegszerencsétlenség azzal, hogy a padlózat leszakad a szörnyű súly alatt, különösen az ásványtárban, amely ugyanis rendellenesen meg volt terhelve a súlyos ásványok tömegével. Nem lett baj. Később hallottam, hogy Krennernek is aggodalma támadt annak idején, bírja-e a második emelet az ő ásványainak súlyát, de szakértők megnyugtatták, telerakhatja a termeket felemagasságig kövekkel, az alattuk lévő boltozat bírni fogja, úgy van megépítve.

A nagy látogatottságnak egyszerre vége lett, mikor az első világháború után, a Múzeum bevételeinek növelése céljából Schiller Rezső indítványára behozták a beléptidíjat. Azon a pénzen inkább a moziba mentek az emberek. Pedig

Four decades at the Museum boulevard

Lajos Soós (1879-1972) was a renowned zoologist, dealing mainly with molluscs; a research worker of the Hungarian Natural History Museum; author of several school books and general zoological manuals. He penned his autobiography in 1962, but the book remained unpublished in the Library and Science History Collection of the Hungarian Natural History Museum.

We picked out two exciting fragments containing personal stories: in the first one 'Beginning of my career' Lajos Soós described how he went to the Zoological Department, which belonged to the National Museum at that time intermingled with experiences connected to great zoologists of the age (Ottó Herman, Géza Entz, Géza Horváth).

In the other one 'The National Museum in 1903' he reported about the internal workings of the Museum shortly after the turn of century, about the placement of the collections and about the organisational character of the museum – while flashing one or two unforgettable glimpses into the troubles of everyday coexistence.

A madárgyűjtemény a századfordulón

The ornithological collection at the turn of the century

Krenner József (1839-1920), az Ásvány-Őslénytár első igazgatója

József Krenner (1839-1920), the first director of the Dept. of Mineralogy and Palaeontology

az érv éppen az volt, hogy ha az emberek ennyi meg ennyi pénzt kiadnak mozira, ennyit meg ennyit kiadhatnak a Múzeum kiállításainak megtekintésére is. Nos hát, a Múzeum és a mozi versenyén a Múzeum csúnyán lemaradt.

De hátra van még a földszint. Ez külön fejezet a Múzeum történetében. Fönt, az I. és II. emeleten fojtogató, az állattárban egyenesen tűrhetetlen volt a helyszűke, s a földszinten magánlakások voltak. Ha jól összeszámolom, 1903-ban nyolc vagy kilenc ilyen lakás volt ott. Mert ott volt a 1. a portás lakása, ... 2. Fraknói Vilmos püspök lakása. Fraknói többnyire Rómában élt ugyan és az általa alapított Magyar Történelmi Intézetben lakott, de Budapesten is volt állandó szállása a Nemzeti Múzeumban azért, mert itt volt helyisége, szintén a földszinten, Fraknói lakása mellett a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének is, s ő volt az országos főfelügyelő. 3. A földszint másik szárnyán, az oszlopokon túl folytatódólagosan volt Tóth Árpád titkár 3 szobás lakása. 4. A titkár lakása után mindjárt, a sarkon a mai Gazdasági Hivatal helyén következett Fejérpataky László nem tudom hány szobás lakása. 5. Azon túl egy szobát, a régiségtár Molnár Viktor nevű laboránsa, magános ember, lakta. 6. A Múzeum-utcai kapun túl kezdődött Hampel József nagy, az egész sarkot elfoglaló lakása. 7. Az Ornithológiai Központ hajdani helyisége mellett lakott Szinnyei bácsi két vagy három szobában. 8. Tovább a Sán-

dor utca felé eső sarkon volt Krenner József szintén nagy lakása. És kellett lenni valahol az Esterházy utcai fronton lakásának az egyik házi szolgájának is. Ráadásul pedig itt volt, szemben a portás lakásával, a Budapest 80 jelzésű postahivatal helyisége is.

A sok egyetemi tanári lakásnak az a magyarázata, hogy a Múzeum hét osztálya közül csak kettőnek, az állat- és növénytárnak volt külön, a VI. fizetési osztályba sorozott igazgatója; a néprajzi osztálynak igazgatói rangban lévő tisztviselő állt az élén, a képtárnak pedig, mivel kitelepítés előtt állott, egyáltalán nem volt gazdája, az csak úgy »létezett«, tisztviselő kar nélkül, két altiszt felügyelete alatt. A névleges igazgató helyettese Mocsáry Sándor volt, talán azon a címen, hogy ő foglalta el a képtár egykori órének, Ligeti Antal festőművésznek műtermül is szolgáló szobáját, azt amelyben annak idején bemutatkoztam neki. A könyvtár, a régiségtár és az ásványtár igazgatója egy-egy egyetemi tanár volt, szerény tiszteletdíjért és természetbeni lakásért a Múzeum épületében. Ezek az igazgatók az igazgatósági üléseken és azon kívül is mindig, úton-útfélen panaszkodtak táraik szörnyű zsúfoltsága miatt, de soha, egyiküknek sem jutott eszébe, hogy enyhíthetne a túlzú zsúfoltságon, ha kiköltöznének az épületből. Ott haltak meg, kivéve Fejérpatakyt, a könyvtár igazgatóját, aki néhány évvel azután, hogy özvegyen maradt, mégis csak elköltözött más lakásba. ■

A Természettudományi Múzeum 1956-os tragédiája

Mi égett el a Nemzeti Múzeumban? *

The tragedy of the Natural History Museum in 1956

The Hungarian Natural History Museum suffered in quick succession the heaviest losses in its history during the revolution of 1956, when first the Mineral, Petrology, Geological and Palaeontological Collections and the world famous Africa Exhibition, which were kept in the building of the National Museum, were almost completely lost, and then the upper third of the Zoological Department's building at 13 Baross Street was destroyed. The dimensions of the decay and the tragic circumstances are recalled with the help of 3 articles. 1. Extracts from zoologist F Mihály's report, published in 1957 'What was burnt in the National Museum?'

Mihályi Ferenc

...A második világháborút, Budapest ostromát a gyűjtemény ládákbá csomagolva, a múzeum pincéjében sértetlenül vészeltte át, pedig az épület a mainál sokkal súlyosabb sérüléseket szenvedett. Most azonban a hirtelenül kirobbant forradalom a múzeumot teljesen készületlenül érte; lehetetlen volt az anyag védelméről gondoskodni.

Mi van a hamu és a romok alatt, és mi maradt meg az Ásványtárból?

Az ásvány-, kőzet- és meteorit-gyűjtemény kétharmada lett a lángok martaléka. Mintegy 140.000 daraból álló és körülbelül 200 millió forint értékű anyag semmisült meg. Elégett a 90.000 tételből álló szakkönyvtár; térképek, fényképek, jegyzetek, elkészült és előkészületben levő tudományos dolgozatok. Elhamvadtak a kutatók dolgozószobái a bennük lévő optikai műszerekkel, mikroszkópokkal, goniómeterekkel. De a műszerek pótolhatók, a könyvek nagyobb része is megvásárolható vagy lefényképezhető. De az ásványok zöme örökre pótolhatatlan. A legtöbb lelőhely, ahonnan származtak, ki-

A kiégett herpetológiai gyűjtemény az Állattárban
The herpetological collection burnt out in the Dept. of Zoology

merült, bányászattal felhagytak. Így az erdélyi bányák gazdag ásványlelőhelyei. Nem egy ásványnak a világon egyetlen példányát itt őrizték.

Megkímélte a tűz a kiállítási gyűjtemény négy termét, és helyreállítható a megpörkölődött ötödik terem is. Több-kevesebb használható anyag van még néhány félig elégett raktárszekrényben is...

...A tűzben az őslénytár 140.000 leltári tételéből kb. 110.000 semmisült meg. Elégett az egész szakkönyvtár,

* Részletek az Élet és Tudomány 1957. évi,

a 12. évfolyam 1. számában megjelent cikkből

a száz éven át vezetett leltárkönyvek, 4500 geológiai térkép, ebből 2500 magyar kéziratos geológiai felvételi térkép. Elégtek a kutatók jegyzetei, folyamatban levő munkái, mikroszkópjai. Az elpusztult tudományos anyag értékét több száz millió forintra becsülhetjük, de még nagyobb a pénzben ki nem fejezhető veszteség tudományos szempontból...”

...A harmadik kárt szenvedett tárnak, az Állattárnak a Nemzeti Múzeum épületében csak kiállításai vannak. Ezek közül a legnépszerűbb és a legszebb az afrikai élővilágot bemutató kiállítás volt. Sajnos, éppen a két 20 méteres terem pusztult el teljesen. Az egyikben, az elefántos teremben, Kittenberger Kálmán vadászsákmányából a világ legnagyobb és legszebb diorámáját alkotja meg a múzeum preparátor- és művészgardája. Nemcsak a magyar látogatók álltak meg előtte csodálattal, hanem a világot járt külföldi szakemberek is elragadtatva nyilatkoztak róla, megjegyezve, hogy ehhez foghatót még sehol sem láttak. A másik nagy teremben elpusztultak Óry Sándor remekbe készült oroszlánjai, csimpánzai és orrszarvúja.

Szerencsére nem gyulladt meg a krokodilus-terem, bár itt nagy kárt okozott egy felrobbant gránát. A folyo-

só-terem antilopfejei megfüstölődtek, bekormozódtak, de valószínűleg még megtisztíthatók. Épen maradtak az Állattárnak az épület másik részében lévő kiállításai.

A tűzvész után elszorult szívvel mentünk végig az elpusztult kiállításokon, reménykedtünk abban, hogy ezzel a pusztulás véget ért.

Sajnos nem így történt. November 5-én a Természet-tudományi Múzeum Baross utcai épülete körül is harcok dúltak. Itt vannak az Állattárnak és az Embertani tárnak tudományos gyűjteményei és dolgozószobái. A hullók és kételtűek gyűjteményében robbantak a lövedékek. Az itt levő sok ezer alkoholos üvegben őrzött gyűjtemény meggyulladt és a kiömlő, több mint 20.000 liter alkohol pillanatok alatt lángengerré változtatta az egész épületszárnyat. A tűz áterjedt a szomszédos halgyűjteményre, ahol mintegy 3500 gyűjteményüvegben szintén tömény alkohol volt. A szomszéd ház lakói vödörláncot alkottak és így segítettek a tűzoltóknak a tüzet eloltani. A lepkegyűjtemény ajtajai és ablakai már lángban állottak, már a bútorzat is égni kezdett. Mégis sikerült a tüzet eloltani és a 400.000 darabból álló lepkegyűjteményt megmenteni. Így is az épület közel egyharmada pusztult el a benne levő gyűjteményekkel együtt...”

Az Állattár Baross utcai épületének 2-3. emelete a tűzvész után

3rd and 4th floor of the building of the Dept. of Zoology in the Baross street after the fire

Ki az oka a Nemzeti Múzeum égésének? *

Fülep Ferenc

....Az ellenforradalom sajtója és rádiója eszeveszett propagandát csapott a Nemzeti Múzeum egy részének pusztulása körül. Úgy állította be, hogy a teljesen védtelen épületet a szovjet csapatok dúlták fel, holott onnan egyetlen puskalövés sem hangzott. Mi az igaz-

* Részlet a Magyarország c. hetilapban, 1957. július 3-án megjelent cikkből

Az elpusztult Afrika-kiállítás egy részlete
A detail of the damaged Africa exhibition

Az elpusztult ásvány- és kőzettani kiállítás

The damaged exhibition of the Dept. of Mineralogy and Petrology

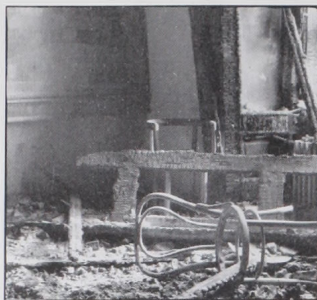
ság? Az igazság az, hogy még október 23-án éjjel, körülbelül éjfél tájban, a Rádiót ostromló ellenforradalmárok betörték a múzeum hátsó kapuját, behatoltak az épületbe és onnan lőtték a Rádiót. Október 24-én két ízben is újabb fegyveres ellenforradalmi csoportok vették birtokukba az épületet, és tűz alatt tartották a Kálvin-teret és a környező utcákat.

Ezen a napon délután fél 2-kor ütött ki a tűz az épületben. Az épület körül dúló harcok miatt a tűzoltók csak 25-én hajnalban közelíthették meg az épületet és kezdték meg a tűz oltását. A szovjet csapatok október 25-én reggel foglalták el az épületet. A szomszédos házakon elhelyezkedett orvlövészek még október 25-én reggel is aka-

Who caused the fire in the National Museum?

The views of Ferenc Fülep, director of the National Museum in 1956, influenced by the spirit of the time.

dályozták a tűz oltását. Amikor az épületet átvizsgálták, a leégett Ásványtár egyik szobájában a múzeum személyzetéhez nem tartozó, fegyveres ellenforradalmár holttestét találták meg. A szobákban, kiállítási termekben rengeteg különféle töltényhüvely borította a padlót. Az egyik teremben két benzines palack is előkerült. Az ellenforradalmárok tehát bűnös módon harctérre változtatták a legfélétebb nemzeti kincseinket őrző múzeumunkat és

pusztulását okozták. Amint a forradalmi bizottság irataiból megállapítható, november 2-án újabb ellenforradalmi katonai egységeket helyeztek el a Nemzeti Múzeumban...

„...A múzeum dolgozói között az ellenforradalmárok bőszt szovjetellenes hangulatot szítottak és amint egyikük nyíltan kifejezte, arra készültek, hogy ha bejön az ENSZ vizsgálóbizottság, »objektíven« feltárják az épület pusztulásának okait (értsd: az ügyet a szovjet csapatok nyakába varrják!...)”

Egy paleontológus 56-os emlékei

Jánossy Dénes

Recollections of a palaeontologist from 1956

The personal recollections of Dénes Jánossy, a noted palaeontologist, and a participating witness to the events, written for our magazine.

From these harrowing accounts, we can see that the loss of material from the collections and the connected research work can never be recovered.

1956. október 23-án délután szokásos szakmai túlorázásból felkelve kinéztem az ablakon és a Rádió körül rendkívüli harci zajt hallottam. Szinte ösztönszerűen körülnéztem a szobámban és a régi családi táskairógépet, valamint néhány fontos szakmai irodalmat magamhoz vettem és így távoztam a Nemzeti Múzeum II. emeletén lévő Őslénytárból. Akkor még nem is sejtettem, hogy a dolgozószobámat eredeti formájában többé soha látni nem fogom...

Még azon az éjszakán a Kálvin tér felől belövést kapott az épület és kigyulladt az Őslénytárral egy emeleten fekvő Ásványtár, valamint a felső emeleten lévő Afrika-kiállítás. A harcok második napján életveszélyes „gyalogos túrára” vállalkoztam a Pasarétról át a Kálvin térre. Vonzott a Múzeum, a kíváncsiság és főleg az aggodalom második otthonomért. Az emberek tömegekbe verődtek, nem érzékelve a veszélyt. A Kálvin téren egyszerre puskalövések hallatszottak és mindenki rohant valamilyen fedezékbe, néhány halottat hagyva maga után. Ilyen körülmények közt október 25-én eljutottam a Nemzeti Múzeum mögötti Puskin utcába. Az orosz katonai egységek azonban se tűzoltókat (magam is ezek közé vegyültem), se más nem engedtek a Múzeum közelébe. Láttam viszont a kiégett ablakokat és megállapíthattam, hogy az Őslénytárat két nap alatt még nem érte el a tűz. A kiégett, Kálvin tér felé néző ablakok és az udvari folyosók ablakai nagy fekete foltokként, csendesen füstölögtek továbbra is. Még volt remény, hátha az Őslénytár megmaradt...

Ezután néhány napig nem mentem át Pestre, feleségem – két kicsi gyerekünk mellől – nem engedett.

Hajnalonként azonban orosz járőrök és tankok között indultam kenyér után, órákig sort állva a Tároga-tó úti péknél. Egyik ilyen alkalommal láttam a Szilágyi Erzsébet fasorban, a város felé haladó teherautókat és élelmiszerral telepakolt lovasszekereket. „A budapesti forradalom hőseinek!” kiabálták a jólélt vidé-

Az Őslénytár gyűjteményfolyosója az égés után (1956. október 29.) – The corridor of the palaeontological collection after the fire (29 October 1956)

kiek és dobálták le a járőrelőknek a csirkét, kolbászt, szalonnát. Egy liba nekem is jutott, ami óriási örömet okozott otthon. De a háziasszonyok szomorúságára, a múzeumi csontgyűjteményre gondolva én nem engedtem a libát megsütni, mindenesetre a végtagsontjait kifőztem és eltettem...

Némileg csendesebb napok következtek, míg a november 4-i tűzérési sortűzek újabb sebeket ejtettek a Természettudományi Múzeum különböző épületein. Most már az Őslénytár utca felé néző ablakain is látszott: itt épen nem maradt meg semmi, az Őslénytár is kiégett. Mégis, a belső udvaron lévő szekrényekben megmaradt a barlangokból gyűjtött, sok ezernyi kisebb-nagyobb csont.

Akkoriban a tudományos témám „Európa madárfaunájának kialakulása” volt. Mint szakkörökben ismert, az ősmaradványok meghatározásához nélkülözhetetlen a ma élő madarak csontjaiból álló összehasonlító gyűjtemény. A korábban Lambrecht Kálmán

Az Afrika-kiállítás néger dobosa
The black drummer statue of the Africa exhibition

által összeállított hasonló gyűjtemény is elégett, amivel addig is dolgoztam, a szobámmal együtt, ebben a „második menetben” (nov. 4-6.).

Mindezt látva, teljes lelki depresszió vett erőt rajtam; már azon gondolkoztam, más szakterületre térek át. Ekkor otthon véletlenül megláttam egy dobozban a fasori liba fehérre főtt csontjait. Mi lenne, ha ebből a házi libából kiindulva új madárcsontváz-gyűjteményt állítanánk fel?! Nekiláttam tele ambícióval (fiatal voltam), az újrakezdés reményével, és ma már több mint ezer madárból álló csontvázgyűjteményt állítottam össze, melynek segítségével az eredeti témát ki tudtam dolgozni. A liba csontjai pedig ma is ott vannak a múzeumi gyűjteményben! Szívből remélem, újabb háború nem pusztítja el ezeket is...

Az összehasonlító csontgyűjtemény nagy részét az Állatkertben akkoriban – a mostoha körülmények közt – elhullott állatok képezték. Hétről-hétre egy piszkos hátzissákkal jártam ki a ligetbe a dögökért...

Óriási gondot okozott a szakkönyvtár teljes anyagának elégeése, illetve annak pótlása. Csepregyhé – az Őslénytár akkori vezetője – rendkívüli aktivitása ebben is egyedül állt. Drámai hangú „segélykérő” levelek készültek francia, német és angol nyelven, melyeket a világ összes nagyobb tudományos intézményeinek és egyetemeinek küldött szét, az ő duplum szakkönyveikből és őslénytani leleteikből kérve. A vártnál is nagyobb eredményt hozott ez az akció, szerte a világból érkeztek az adományok, mind szakirodalom, mind csontanyag. Sajnos az 1956-ban kiölecsönzött könyveket alig kaptuk vissza. Géczy Barnabás – ma nyugalmazott egyetemi tanár – egy ilyen értékes szakkönyvet hozott vissza (nála megmaradt), mely az új könyvtárunk első darabja lett.

Múltak a napok, hónapok, amíg újra „békekörülmények” alakultak ki. A tényleg erő hamuban – az Őslénytár területén – valóságos ásatásokat végeztünk Topál György kollégámmal. A terepmunkánál használt fémszittákkal bámulatos eredménnyel jártunk. A volt íróasztalom helyén néhány koromfeketére égett csontot találtunk, amit vissza tudtunk helyezni a gyűjteménybe. Kezembe került egy kicsi tustartó üveg is, összeolvadva, meggörnyedve. Bár a tűz szörnyű hőségétől a mikroszkópokból is kifolyt az üveg, a könyvespolcok legalsó soraiban mégis maradtak meg itt-ott – restaurálva – még használható, ma is égett peremű könyvek. Talán az oxigénhiány őrizte meg ezeket az utókor számára.

A tűzvész különös fintora volt az a tény, hogy a gyűjtemény értékes darabja, az elefántmadár (*Aepyornis*) tojásának eredetije elégett, de gipszmásolata megmaradt.

Sokáig még éjjel-nappali őrzésre voltunk beosztva. Az egyik ilyen hideg novemberi éjszakán, a hulladékból gyújtott kis tűz mellett bóbiskolva, a halálos csöndben egyszerre zuhanás robaja riasztott fel minket. Odaóvakodva döbbenet láttuk, hogy egy tetem zuhant le a mennyezeten át a sötét folyosóra. Másnap reggel aztán kiderült, hogy nem ember, hanem a III. emeleti Afrika-kiállításban álló néger dobos szobra zuhant le az átázott födémen át. ■

Hogyan építettem újjá a Baross utca 13-at?

Jablonkay József

How did I rebuild the Zoological Department?

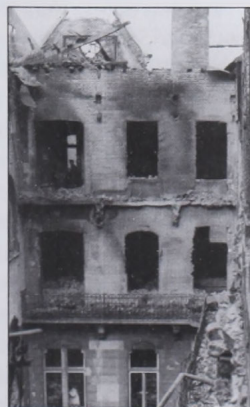
The article recalling the past presents the circumstances of the renovation of the damage caused by the catastrophe in Baross Street and the reconstruction of the building according to József Jablonkay, the designer-architect, with extracts from an interview, recorded when he was 90 years old.

Jablonkay József (1895-1992) amatőr lepkegyűjtőként, lelkes rovarászként korának csaknem összes neves zoológusával személyes kapcsolatban állt. Tervező építészként ment nyugdíjba 1958-ban az Ipartervtől, mint irányító tervező. Egyik utolsó munkája volt a Természettudományi Múzeum Baross utcai épületének újjáépítése az 1956-os pusztulás romjaiból. Az alábbi rövid, dokumentum értékű visszaemlékezést az 1985. május 12-én készült hangfelvétel (MTM Tudománytörténeti Gyűjtemény) alapján jegyeztük le és adjuk közre.

H. Cs. – K. Z.

„...Az Ipartervnél 1956-ban, mikor kiégett a Baross utca 13, a főnököm Tabéri Iván osztályvezető behívatott, hogy van egy épület, amit orosz gyűjtőgránát felgyújtott, a Természettudományi Múzeum épülete a Baross utca 13-ban, s az összes kollégák megnézték és visszaadták a megbízást, hogy nem vállalják. Gondoltam, ez az én barátainak az otthona, s így önként jelentkeztem, és fővállalom a helyreállítását. Ez tartott 1957 elejétől egészen 1958 végéig, majdnem átment három esztendőre. Óriási kár volt, elégett az alkoholos gyűjtemény, 40.000 liter alkohol égett el, összeolvadtak az üvegek, írógépek, fél méter magas törmelék volt, a falazatról lepattant a vakolat, mennyezetgerendák görbültek el, vasgerendák, mert egy gyűjtőgránát becsapott a szimpla vasajtón a melléklépcsőház felől. Azóta, hogy én helyrehoztam, ott dupla, tűzbiztos vasajtók vannak az összes gyűjtemények felől. Megsérült az egész alkoholos gyűjtemény, az egész madárgyűjtemény, köztük Bíró Lajosnak értékes új-guineai madarai, a könyvtára, elégett a Thalhammer-féle híres légygyűjtemény, amely európai híru volt. A lepkegyűjtemény csak annyiban sérült, hogy a tűzoltófecskenedezés vizétől voltak sérülések. Leszakadtak a három emeletnek a karsztmárvány lépcsőfokai, mert átlüszesedve, a tűzoltó hideg víztől elpattantak és lezuhantak. Egy negyedik emeletet is terveztem rá, és liftet is, mert az nem volt az épületben.

Az akkori főigazgató, Boros István és Egged László gondnok a feleségével sírva nézték végig a tűzkárt, amely majdnem három nap, három éjjel tartott, hogy mi pusztul el, és segítség nem volt. Aztán mikor 1958 végén visszaköltöztek az ideiglenesen a Károlyi-palotába áttett múzeumi kollégák, tartottak egy házi ünnepséget annak öröme, hogy visszaköltözhetek, de elfelejtettek engem arra meghívni, akinek köszönheték, hogy az épületet helyrehoztam, és ráadásul rovarász társuk voltam, már csak ezért is illett volna...” ■

Az Állattár Baross utcai épülete közvetlenül a tűzvész után és a felújítás befejeztével. The building of the Dept. of Zoology before and after the reconstruction

Kiállítások

A Magyar Természettudományi Múzeum új állandó kiállításáról

Megnyitóbeszéd

Wim van der Weiden

Végtelen örömmel szolgált, hogy felkérést kaptam a Magyar Természettudományi Múzeum új kiállítási épületét megnyitó beszéd megtartására. Mindenekelőtt azért, mert a holland és a magyar természetudományi múzeumok között bámulatos a hasonlóság. Mindkét intézmény nagyjából két évszázada áll fenn, gyűjteményeik körülbelül 10 millió példányt számlálnak. Mindkettő világhírnevet szerzett magának a taxonómiai, rendszertani kutatás terén; és mert mindig is helyproblémával küzdöttek (ez a múzeum hat, az én múzeumom hét különböző helyen kénytelen feladatait ellátni). Végül, mert egyik múzeumnak sem voltak soha önálló kiállítási termei.

Természetesen mindez aligha lehet véletlen egybeesés és a közös sors előbb vagy utóbb összehozott volna bennünket. Esetünkben azonban a sors beteljesülését egy hivatalos körülmény is elősegítette, mégpedig a magyar és a holland Múzeumi Szövetség közös projektuma, a múzeumi menedzsment fejlesztésére kidolgozott Matra-program, mely az európai kulturális intézmények szakmai együttműködését hivatott elősegíteni.

Az 1992-es esztendő fordulópontot jelentett mindkét múzeum történetében. Egy volt katonai akadémia az Önök esetében és egy pestiskórház a miénkben új távlatokat nyitott intézményeink előtt. Az épület feszített tempójú helyreállítása és felújítása, az „Ember és természet” c. állandó kiállítás forgatókönyvének elkészítése, a kiállítás megtervezése és elkészítése befejeződött (éppen időben, ahogy az mindig is lenni szokott). Fogadják őszinte elismeréssel! Bevallom, még irigykedem is kicsit, hisz előtűnik még másfél év áll a nyitásig.

A múltban az emberek számára a természetudományi múzeumok nem jelentettek mást, mint dohos tárgyakat és halott élőlényeket, amikkel nem törődött más, mint a nem kevésbé „élettelen” muzeológus. Napjainkban a modern természetudományi múzeum funkcióját újra kell fogalmaznunk.

Az állami támogatások csökkenése világszerte arra kényszerítette a kutatóintézeteket, köztük igen sok természetudományi múzeumot, hogy fagyaszszák be a további gyűjtést. Ugyanakkor a finanszírozásnak és a látogató becsalogatásának új módjait kell megtalálniuk. Az alapvető kutatási feladatokra –

a múzeumok régebben elsődleges feladatára – fordítható pénz egyre kevesebb. Edward O. Wilson, a jólismert harvardi biológus rámutatott: féltő, hogy a túl erőteljes nyilvánosság felé fordulás elfojtja a tudományos vonalat. Pedig a természetudományi múzeumoknak kellene vezetnie a világ környezetvédelmi problémáinak – mint pl. a biodiverzitás megőrzése – megoldására irányuló kutatásokat, hisz ezek az intézmények a már kihalt, ill. veszélyeztetett fajok és kultúrák virtuális könyvtárai. A következő évtizedre a múzeumoknak tízszeres növekedést kellene tervezniük, mind a befogadóképességük mind a munkaerő terén – mondja Wilson.

A természetudományi múzeumoknak meg kell találni a helyes arányt fő feladataik: a gyűjteménykezelés, a kutatómunka és az oktatás vonatkozásában.

Az évek során ezek a múzeumok a speciális tapasztalatok figyelemre méltó tárházát halmozták fel.

Kutatóik analizálták és analizálják, feldolgozták és feldolgozzák a növény- és állatvilágot, a kőületeket, kőzeteket és ásványokat, hogy megismerjék kialakulásukat, feltárják az evolúció folyamatát, és megállapítsák elterjedésüket a Földön. Ezek az ismeretek alkotják az ökoszisztémáról összegyűjtött tudásunk fő forrását. Éppen ezért alapvető fontosságú annak kezelésében és megvédésében. Megfelelő rendszertani osztályozás nélkül semmilyen előrehaladás nem képzelhető el a természet- és környezetvédelem terén és hatékony cselekvési stratégiák kidolgozására nincs lehetőség.

A muzeológusoknak kötelessége az is, hogy részt vegyenek olyan feladatok elvégzésében, mint egy-egy kiállítás megrendezése vagy különböző közönségprogramok szervezése. El kell fogadniuk, hogy a „mértékteljes” muzeológus ideje lejárt, és hogy egy múzeumnak több egyenrangú feladata van, nem csupán egy „akadémikus” elitre, hanem a hétköznapi közönségre is figyelemmel kell lennie. Egyetlen múzeum sem képes feladatait maradéktalanul ellátni, ha nem foglalkozik ismeretterjesztéssel. Nyilvánvaló, hogy valamennyi múzeumi tevékenység alapjául a múzeumi gyűjtemény szolgál. Az azonban, hogy mennyire tehető közkinccsé ez a gyűjtemény, nagymértékben függ a tárgyak kiállítási módjától. Ez azt is jelenti, hogy egy kiállítás eseté-

Foto - Photo: Dabasi A.

Wim van der Weiden, a leideni Természettudományi Múzeum főigazgatója 1996. október 29-én megnyitja a Természettudományi Múzeum új állandó kiállítását Wim van der Weiden, General Director of the National Natural History Museum in Leiden, addressing the opening ceremony of the Hungarian Natural History Museum's new building on 29 October.

ben nem elég pusztán az esztétikai követelményeknek megfelelni.

A múzeumok kizárólag tudományos kutatóhelyekből közönségorientáltabb intézményekké való átalakulását számos európai ország kormánya ösztönözte, mert ez felel meg a kultúra terjesztésére irányuló politikájuknak. Az ilyen jellegű változásoknak azonban társadalmi összetevői is vannak: napjainkban a múzeumoknak olyan piacon kell megküzdenie a fogyasztókért, amely kínálatában folyamatosan bővül. A múzeumoknak valami újat kell nyújtaniuk, hogy a közönség és a média figyelmét magukra vonják. Olyan társadalmi vonatkozású témákat és problémákat kell a középpontban állítani, amelyek lekötik a látogató figyelmét.

A '90-es évek társadalmának eleve nagyobb az érdeklődése a környezetvédelmi problémák iránt. Nem nehéz kitalálni, miért. A Föld a vártnál nagyobb mértékben szennyeződött, a trópusi őserdőket megtizedelték, és a természeti környezet elképesztő rohamú romlása miatt 15 percenként kihal egy faj.

„Az ember nem a természet kedvezményezettje. Csupán egyike a rengeteg fajnak, amikre a természetnek energiát kell fordítania. A természetnek sokkal beláthatatlanabb a feladata, amit ma még csak sejteni tudunk” – írja Camille Paglia, 1992-ben. A természetudományi múzeumok feladata, hogy megmutassák a természet működését, mégpedig olyan széles körben, amekkorát csak el tudnak érni. Ez ma a küldetésünk. Ennek kapcsán köszöntöm a magyar közönséget a Magyar Természettudományi Múzeum új épületének megnyitása alkalmából.

Köszönöm figyelmüket!

Angolból fordította Balogh Edina

Ember és természet Magyarországon

Főzy István

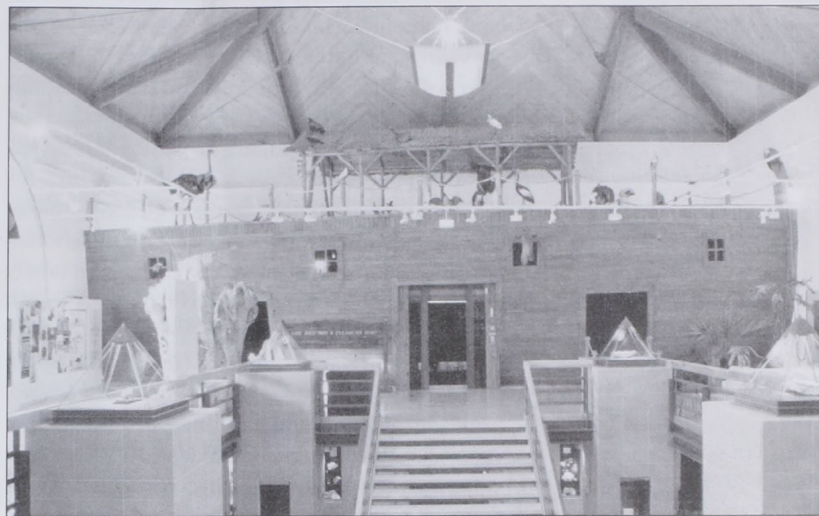
A Magyar Természettudományi Múzeum új állandó kiállítása történeti-ökológiai kiállítás. Mint minden történeti kiállításnak, ennek is az idő adja a gerincét, esetünkben az egyre gyorsuló idő. A kiállítás első néhány egysége a földtörténeti múlt örökségéről szól, arról, hogy földtani környezetünk (a Kárpát-medence, s a sok gazdaságilag hasznosítható nyersanyag) kialakulásához tíz- és százmillió évekre volt szükség. Az ezután következő tárgyak emberőseinkről, a valaha itt megtelepedett népekről, s a honfoglaló magyarokról beszélnek. E témák kapcsán az idő évezredekben/évszázadokban mérendő. A kiállítás második fele figyelmeztetés: környezetünket néhány tíz év alatt is maradandóan tönkretelhetjük, ha egyéni és társadalmi szinten nem ismerjük fel feladatainkat, nem találjuk meg a szükséges megoldásokat.

Miért éppen ökológia?

Valószínű, hogy a múzeum Ásványtárában dolgozó szakemberek mineralógiai, az Őslénytárban dolgozók paleontológiai, a Növénytárban dolgozók botanikai, az Állattárban dolgozók zoológiai, az Embertani Tárban dolgozók antropológiai kiállítást készítettek volna legszívesebben. Reméljük, hogy ezeknek is eljön az ideje. Addig is azonban, míg ezek a sok teret, időt és pénzt igénylő álmok megvalósulnak, úgy gondoltuk, hogy egy ezek felett álló, interdiszciplináris, valóban közérdekű témában megrendezett kiállítással lépjük meg a milécentenárium évét ünneplő nemzetet, s önmagunkat. Környezetünk fenyegetettsége mindannyiunkat – minden látogatót – érint. Ami pedig a múzeumunk által művelt tudományterületeket illeti, mindegyik képviselteti magát az új állandó kiállításban: jelen vannak a kövek és kőületek, a növények és állatok, s természetesen a középpontban ott van maga az ember is. Reményeink szerint, az önálló épületben megrendezett első állandó kiállításainkhoz úgy kapcsolódik majd a múzeum öt tudományos tára (s leendő kiállításai), mint tenyérhez az ujjak: együtt formálnak kerek egészet.

Az „Ember és természet...” c. kiállításunk ilyenformán összetetté, féltő, hogy túlságosan is azzá lett. Ez a jó és rossz értelemben vett tarkaság már a tervezés és a forgatókönyvírás kapcsán is sok gondot okozott: számos, a kiállítás által érintett szakterületnek (pl. régészet, demográfia) nincs a Természettudományi Múzeumban művelője, így a már amúgy is népes múzeumi tervezők tábora több külső szakértővel gyarapodott. E népes csapat munkájának összefogása – különösen a szűkös időkeretek miatt – komoly nehézségekkel járt.

Az időhiány akkor vált különösen fenyegetővé, amikor az építkezés első fővállalkozója csődbe ment és levonult a helyszínről... Az új kivitelező kései fel-

Fotó - Photo: Dabasi A

bukkanásával nyilvánvalóvá lett: együtt épül majd az épület és a kiállítás.

A rendelkezésre álló szűkös alapterület (kb. 830 négyzetméter) további gondot jelentett. Az egyes résztémák kibontása önálló állandó kiállítások (sőt, múzeumok) keretei között képzelhető csak el.

Egykor lovarda volt...

A Pollack-féle épületet nagy figyelemmel és a leendő felhasználó érdekeit is figyelembe véve állították helyre, ám a rekonstrukció legfontosabb szempontjait a műemléki jelleg határozta meg. Helyükön maradtak a hatalmas ablakok, s a falakat díszítő párkányok és tagolások. A nagykiállítás számára lehetséges egyetlen helynek az épületben újonnan kialakított galérijaszint kínálkozott. E hat méter széles galérián azonban sem a falak mellé (itt húzódnak a fűtés-csővek), sem a korlát mellé (esztétikai okokból) nem helyezhető nagyméretű (magas) tárgy... Maradt tehát a galéria tengelye: itt állították fel a Szőke Imre kiállítás-tervező által megtervezett installációs anyag legnagyobb részét.

Séta a kiállításban

A galérijaszintre felérő látogató először egy hatalmas, falak közé szorult bárka (Noé bárkája) előtt találja magát. Bejárata balra esik, reméljük, hogy ide csak a nagykiállítás megtekintése után tér majd be a közönség. A lépcső tetején visszatekintő látogató szeme bizonyára megakad majd az épület közepén álló mamuton, s a terem hátsó végében csillogó nagydiorámán. Az „Ember és természet Magyarországon” c. kiállítás bejárata jurakori ősnövény-rekonstrukciók között nyílik. Az ősnövényeken át a földtörténeti múltba lépünk. A közepén hajladozó, közel hatméteres időszakal minden egyes centimétere 1 millió évet jelöl. A paravánra erősített ősmaradványok az adott kor jellegze-

Man and Nature in Hungary

The new permanent exhibition of the Hungarian Natural History Museum is a historical and ecological display showing the development of the natural world of the Carpathian Basin to the present relationship between people and their environment. It covers about 830 square meters on the gallery floor in the newly reconstructed building of the Ludovika Academy complex. The article goes through the main parts of the exhibition, including the geological formation of the Carpathian Basin, its native flora and fauna, the appearance of the first humans, the Hungarian conquest from the natural history point of view, the wildlife of the main surviving biotopes, the impact of human activity, and the need for and ways of protecting our environment. There are several spectacular focal points to the exhibition: a presentation of the cave life of early man, a life-size model of a mammoth, the enormous diorama showing the wildlife and seasons of the Hungarian landscape, and the

wall-to-wall Noah's ark gathering the endangered species of the world. We hope that our exhibition 'Man and Nature' will be a major attraction in Budapest.

tes élővilágát idézik. A tárgyak felett összefüggő festmény villantja fel az egyes földtörténeti korokra utaló tájat és vegetációt. Talán csak a szakembereket érdekli majd, hogy a rajz ez esetben sem csupán a fantázia szüleménye: a megfestett növényeket és állatokat jól ismerik a paleontológusok.

Az időszak mellett egy nagyméretű Kárpát-medence makett áll, amely betekintést enged a terület vázlatos földtani felépítésébe, s a legfontosabb ásványi nyersanyagok területi elhelyezkedésébe. A dombortérkép szakmai része (a gombnyomásra megmutató földtani szelvény) új tudományos produktum, amely a nagyközönség számára is érthetővé teszi hazánk földtani felépítését.

E „földtani bevezetőhöz” tartozik még négy önkényesen kiemelt nyersanyag (mész, tűzkő, kőszén, kőolaj) bemutatása, s az interaktív videojáték, amely arról szól, hogy mi van a látogató lába alatt 5, 10, 100, 1000, 2000 stb. méterrel.

A kiállítás következő szakaszában színre lép az ember. Az emberréválás legfontosabb hazai leletei, ill. azok másolatai tekinthetők meg a tárlókban. A nagyközönség bizonyára érdeklődéssel fordul majd az emberösök tudományos igényű elkészített arckonstruációi felé.

A jégkort, mint a természettel még nagyon szoros kapcsolatban élő ember kialakulásának periódusát több panel és makett mutatja be. A kiállítás két látványos eleme, a barlang és a mamut is ide kapcsolódik. A barlangba lépve nem csak egy ősemberszobrot láthatunk, hanem megismerhetjük a pleisztocén időszak néhány fontos zsákmányállatának csontmaradványait is. Az ősemberi lakhelyből kilépve az életnagyságú, szőrös mamuttal találjuk szemben magunkat. A hatalmas jószág alighanem az egyik első olyan állatfaj, amelynek kihalásához már hozzájárult az ember is: a mamut kiadós vadászzsákmány lehetett.

Kik voltak itt a honfoglaló magyarok előtt? Milyen kapcsolatban voltak az itt élő népek a természettel? E kérdésekre a koponyarekonstrukciók és a kiállított gazdag régészeti leletanyag együttesen adják meg a választ. A sírmellékletekként megtalált használati tárgyak egy része még egyszerű természetes anyag (pl. csont, obszidián), másik része azonban már ko-

molyabb természetátalakítást (anyagmegmunkálást) követelő termék (pl. vas, bronz).

Külön fejezet foglalkozik a vándorló magyarsággal, s azzal, hogy a nomád vagy éppen letelepedő népek milyen természeti közegben éltek. Az őshazától a Kárpát-medencéig tartó útvonalat dombortérkép szemlélteti, s a vándorlás természeti környezetének nyelvi emlékeit interaktív játékdoboz illusztrálja. A látogató eltöprenghet rajta, hogyan nevezte a hét vezér a hecsedlit.

A honfoglaláskori koponyarekonstrukciók különböző magasságú posztamenseken nyugszanak. A látogató hozzámérheti magát a honfoglalókhoz – erre egyébként a feliratok fel is szólítják.

A természetközeli, letűnt létformáknak, a vadászatnak, a halászatnak s a gyűjtögetésnek igényesen összeállított életkép állít emléket. Ebben, s még inkább az ezt követő nagydiorámában sok olyan állat látható, amelyek ma már egyáltalán nem, vagy csak ritkán láthatóak hazánk területén. A dioráma festett háttere, s az aprólékosan összeállított előtér – balról jobbra haladva – a négy évszakot, a vizes, a füves, az erdős és a hegyvidéki életteret, ill. az ott élő állat- és növényvilágot idézi. Ha elfáradt a látogató, itt akár le is ülhet egy kicsit: a diorámával szemben egy 7 méter hosszú, egyetlen hatalmas feketenyárból faragott pihenőpad kínál nyugalmat.

A kiállítás második fele az ipari forradalom óta gyorsuló ütemben zajló természetátalakításról szól. Innentől kezdve nem az idő a valódi vezérfonal: külön esik szó vizeink, erdeink átváltozásáról, arról, hogy milyen természeti értékek maradtak még fenn, s hogy további megóvásuk milyen feladatokat jelent számunkra.

A vizeink és vizes területeink állapotáról számot adó fejezet számos térképet és interaktív elemet tartalmaz. A tisztavízű tavak élővilágát s a nádasok szennyvízszűrő szerepét minidiorámák mutatják be. A farkánál fogva fellógatott óriási viza akár jelképe is lehetne az egykori, legendás halbőségnek, amely ma már örökre a múlté.

Az erdeink helyzetét bemutató kiállítási egység a legfontosabb hazai fafajok ismertetésével kezdődik. A növénypreparátumok mellett régi és modern fából készült tárgyak – köztük egy bölcső és egy kopjafa –

A kiállítási épület hosszmet-szete
Longitudinal section of the exhibition

láthatók. Az üzenet nyilvánvaló: a fa ugyan megújuló „erőforrásunk”, ám a vele való okos gazdálkodás elemei érdekünk.

Az őshonos tölgyerdők és a telepített akácok rovarvilágát két, egymás mellé helyezett rovardoboz szemlélteti. A különbség meghökkentő: a tölgyesben élő rovarok faj- és alakgazdagsága szemet gyönyörködtető, az akác dobozában néhány fajt láthatunk csupán. Nagy különbség van erdő és erdő között...

A biodiverzitás kérdésével foglalkozik a „harkályfa” is. Elágazó törzsén a Kárpát-medencében élő harkályfélék pihennek. Aki pedig maga is „harkálykodni” szeretne, kézbe veheti az interaktív fakopácsolt.

A természetes táj megváltozásával párhuzamosan gyarapodik a mesterséges létesítmények mennyisége. A következő kiállítási egység a mesterséges környezettel, s az ezzel rokon témákkal foglalkozik. Az energiahasználat kérdését interaktív egységek és makettek mutatják be. Sokkoló hatású a két egymás mellé helyezett digitális kijelző: az egyik másodpercenként ugrik egyet felfelé, a másik tizenhét percenként egyet kisebb számot mutat. Az első a világ népességének gyarapodását, a második hazánk népességének csökkenését demonstrálja. Ki-ki maga elgondolkozhat rajta, hogy mi előnyösebb a környezet, s mi a magyarság fennmaradása szempontjából...

Az „Ember és természet Magyarországon” c. kiállítás ezen a ponton csatlakozik a Föld természeti környezetét fenyegető globális problémák köréhez. Hány embernek van hely a Földön? Milyen feltételek mellett? Az egymással összefüggő kérdésekre nem lehet egyszerűen megfelelni, mégis jó lenne, ha elgondolkodnánk rajta.

Az épített környezetet egy modern lakótelepi konyha-entériőr képviseli. Körülötte néhány szívesen látott város lakó (pl. cinege), s benne a hivatlan betolakodók egész sora: a kockacukrot arasznyira nagyított fáraóhangya rágja, a kiborult lisztben a lisztbogár telepedett meg. A konyhából kilépve a rég elfeledett mamut mögött találja magát a látogató, s idelátszik még emberösünk hajléka, a barlang is. Hiába no, a mamut már a múlté...

A civilizált ember és a természet gyakran ellentmondásos viszonyát kiválóan példázza a sok allergi-

ás megbetegedés. A kiállításban külön figyelmet szenteltünk a pollenallergiának: a pollennaptár elé lógatva ott függenek a leginkább allergén növényfajok labdaméretűre felnagyított virágporszemcséi.

A kiállítás további része a még megmaradt természeti értékeinket veszi lajstromba. A földtani, őslénytani értékek bemutatása mellett kiemelt helyen szerepel az élővilág sokszínűségének, a biodiverzitásnak mint feltétlenül megőrzendő értéknek a bemutatása. A veszélyeztetett pillangók, a zuzmók és mohák barkedő gazdagsága is az élővilág sokféleségét illusztrálja. A kiállított gombapreparátumok egyszerre demonstrálják a megtévesztő hasonlóságot és a zavarba ejtő változatosságot. A témához kapcsolódik a „zsvajgó természet” című, preparátumokkal kiegészített állathangfelismerő játék is.

A hazánkban élő közel 60.000 állat- és növényfaj csoportonkénti megoszlását egy látogatók fölé magasodó nyomógombos játék mutatja be. Az egyes élőlénycsoportok neve mellett lévő gomb benyomására annyi fénypont villan fel az ernyőn, amennyi az adott csoportba tartozó fajok száma. A rovaroknál 31.000, a hullóknél 15, az „ember” megnyomására egyetlen fénypont világít.

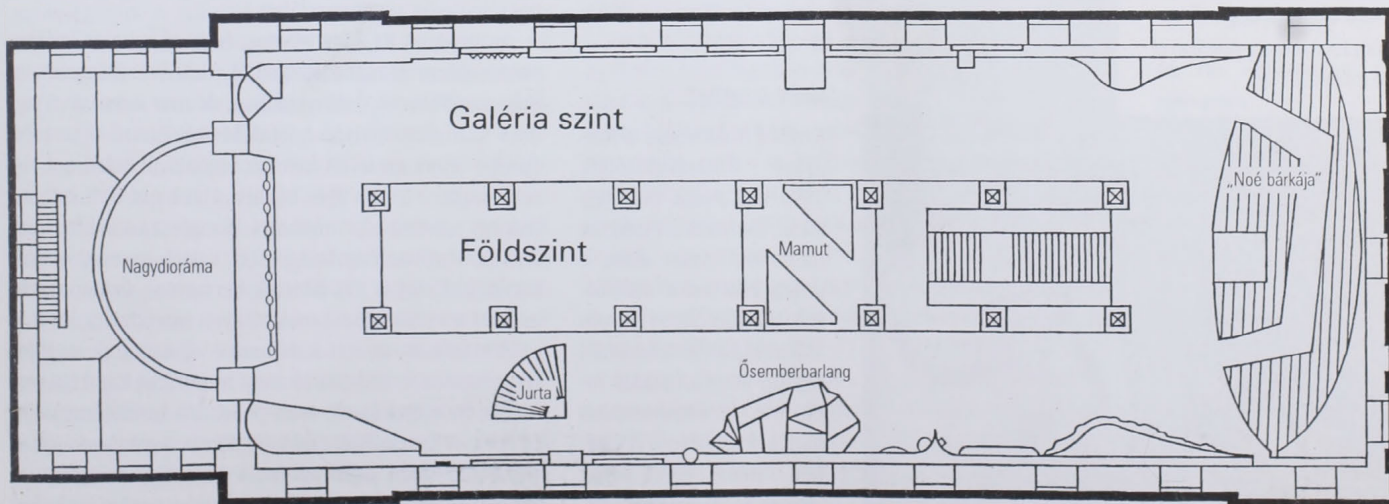
A kiállítás hátralévő része az aktív természetvédelem jegyében készült el. Abban bízunk, hogy a „gyerekek már mások”, vagy mások lesznek. Szeretnénk, ha a kijáráshoz közel elhelyezett öreg, odvas fatörzset ők díszítenék a témába vágó rajzaikkal, festményeikkel. A tárlat valójában az épületben keresztben álló Noé bárkájának meglátogatásával ér véget. Itt nemcsak a legszebb egzotikus állatpreparátumainkat állítottuk ki, hanem sok sikeres növény- és állatmentő akcióról is szeretnénk volna beszámolni. Milyen kár, hogy ez nem is olyan könnyű feladat...

Az „Ember és természet...” című kiállítást aligha lehet töviről hegyire, gondosan végigolvasva, derék- és lábfájás nélkül megtekinteni. Valószínű, hogy az alkalmi látogatók érdeklődési körüknek megfelelően töltenek majd el hosszabb-rövidebb időt egy-egy tárgy vagy vitrin előtt. ■

Fotók - Photos: Dabasi A.

Elefántcsontváz a fogadószin-
ten
Skeleton of the elephant on
the reception level

A kiállítás alaprajza
Ground-plan of the exhibition

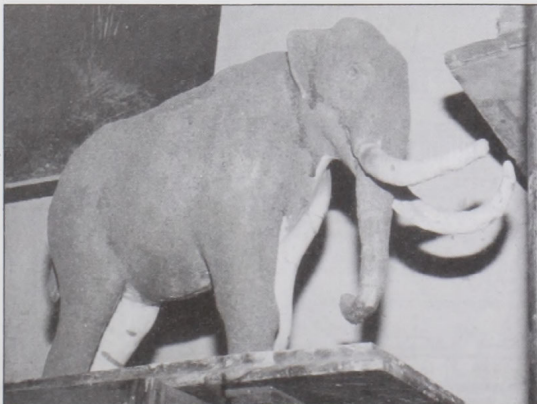
Egy magyar mamut

Gasparik Mihály

A Hungarian mammoth

One of the most attractive objects in the exhibition 'Man and Nature in Hungary' of the Natural History Museum is surely the huge mammoth model to be seen in the middle of the building. The mammoth as a species (*Mammuthus primigenius*) used to be quite widespread in the Carpathian Basin about 100.000 years ago, during the glacial periods Würm or Weichsel. It became extinct before human history began, mainly due to climatic changes, but intensive hunting by early man played an obvious role too. Thus this huge, long-haired herbivore gives a good example of the continuous change of wildlife caused by both natural and human effects. It took almost a year to build the life-size model in the Mammal Preparator Laboratory of the HHNM.

A mamutrekonstrukcióhoz készült előtanulmány
Study for the reconstruction of the mammoth

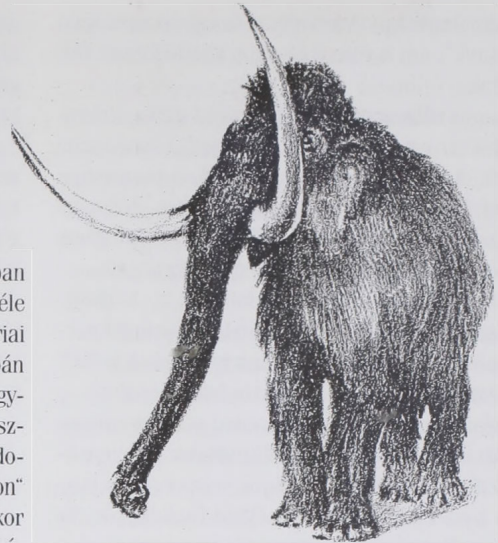
A címben jelzettekhez csak annyit, hogy az alábbiakban tényleg egy magyar mamutról lesz szó. Igaz, nem afféle szenzációs leletről, mint például az 1901-ben a szibériai talajjégből szőröstül-bőröstül előkerült példány, csupán egy makettről fogok írni. Ez a makett azonban életnagyságú, és körülbelül 4 méteres magasságával eléggé tiszteletet parancsoló jelenség. A Magyar Természettudományi Múzeum „Ember és természet Magyarországon” című kiállításának területén található. E sorok írásakor még kissé furcsa képet mutat, hiszen a kenderkőcből készült bundautánczat még nincs a teljes felületre felerősítve, és még színezve sincs. Emiatt aztán állatunk most még picit albinó jelleget ölt, ám biztos állíthatom, a kiállítás megnyitására egy élhető vagy majdnem élhető példányt tekinthet meg a látogató.

Mivel jómagam paleontológus vagyok, az őslénytanon belül pedig egyik szűkebb témát az ősmamutyosok, a másikat pedig a jégkorszaki gerinces állatok képezik, meglehetősen büszkeség és öröm tölt el, amikor arra gondolok, hogy az új kiállítás szó szerint a mamut körül forog. Tudniillik a szóban forgó egyed éppen közben van... De tréfa ide vagy oda, mindenképpen a kiállítás egyik legfőbb nevezetessége, mondhatni „cégere” ez a rekonstrukció. S hogy miért?

A körülbelül 800 négyzetméteres alapterületen többek között az élővilágnak és környezetének ember előtti ill. az ember megjelenése utáni változásairól van szó. A mamut egyike azoknak a kihalt őállatoknak, amelyek néhány ezer évvel a Kárpát-medence történelmének hajnala előtt még viszonylag nagy számban éltek ezen a területen, azután kihaltak. Pedig előtte már régóta itt éltek. Első magyarországi képviselőjüket kb. 100.000 évvel ezelőtől ismerjük, a Würmnek vagy Weichselnek nevezett eljegesedési periódus elejéről. Későbbi kihalásuk fő oka a jégkorszak utáni éghajlatváltozás, eltűnésükben azonban az ősember vadászata is szerepet játszhatott. Ez a hatalmas méretű, gyapjas növényevő tehát nagyon jó példa az élővilág változására, valamint az emberi tevékenység élővilágot megváltoztató hatására is.

Miért magyar?

Kretzoi Miklósnak, a magyar őselektudatónak 1941-ben jelent meg egy cikke, melynek „A magyar mammut” címet adta, s amely cikkben a mamutnak (tudományos nevén *Mammuthus primigenius*) egy új, magyarországi faját írta le *Mammonteus hungaricus* néven. A címben nem ezért írok „magyar” mamutról, an-

Litográfia - Lithograph: Sárközi R.

nál is inkább, mivel jelenlegi tudásunk alapján a fenti faj elkülönítés valószínűleg nem érvényes. Más gondolatok vezettek a címadásban. Egrészt ez a mamut már a mienk. Másodsorban – mint azt már említettem – ez az állat nagyon gyakori volt hazánk területén a jégkorszak idején. Ezt tanúsítja a több ezer lelet is, melyek Magyarország számos pontjáról kerültek elő. De még ez sem elég indok, hiszen egész Európában és Ázsiában, valamint Észak-Amerikában is népes tömegben éltek ezek az állatok, tehát lehetne dán, lengyel, orosz vagy amerikai mamutról is írni. Vagy németről. Annál is inkább, mivel az előzetes tervek szerint egy német cég építette volna meg nekünk a rekonstrukciót. Az MTM Emlős preparatóriumának egyik dolgozója, Izsák Imre azonban felvetette, hogy ő és munkatársai is el tudnak készíteni egy makettet. És nekiláttak. Persze a munka elkezdését megelőzte egy sor rekonstrukció szemügyre vétele; régi és újabb tudományos ill. ismeretterjesztő cikkek illusztrációiból, külföldi múzeumok prospektusaiból merítettek ötleteket. (A gyöngyösi Mátra Múzeumot is meglátogattuk, itt látható ugyanis az egyetlen, jelenleg Magyarországon felállított teljes mamutsontváz.) A munka eredménye végül is önmagáért beszél.

Miért épp mamut?

Miért neki szántuk azt a megtisztelő szerepet: álldogálgjon a kiállítás középpontjában?

Az egyik ok itt is az lehetne, hogy jó sok van belőle, pontosabban a maradványaiból. Hét éve dolgozom a múzeum Föld- és Őslénytárában, de már össze sem tudom számolni, hányan hoztak be különböző típusú és épségű mamutmaradványokat, ezenkívül telefonon is rengetegszer hívtak ilyen ügyben. Hát most ők is láthatnak egy teljesen „ép” mamutot. A makett körül elterített kavicstakaróba félig beágyazott valódi mamutsontok kerültek. Ezzel is azt akartuk bemutatni: manapság is gyakori leletnek számítanak az ilyen maradványok.

A másik ok, amiért a mamutot választottuk, nagyon természetes és érthető: jó nagy. Impozáns. Egyike a legnagyobb őállatoknak, melyek hazánk területén valaha is éltek, a szárazföldi emlősök körében mindenképpen. (Közöttük talán csak az óriás kapafogú őselefánt, a *Deinotherium giganteum* „ver rá” magasságban úgy

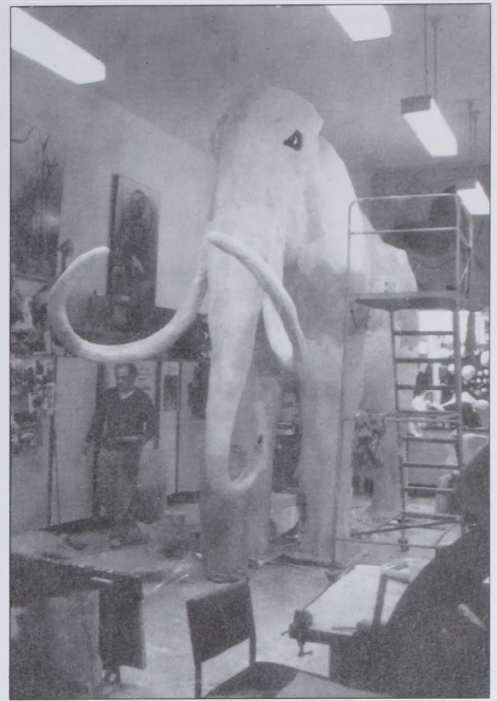

20-30 centimétert.) Mamutunk méretei tehát remélhetőleg kellőképpen lenyűgözik a szemlélődőket.

A harmadik dolog, ami miatt igen szerencsés, hogy éppen a mamut áll középen, az az, hogy nem messze tőle egy késői jégkorszaki barlangmodell áll. Benne a mamut több kortársa is helyet kapott: óriásszarvas-, barlangi medve-, ősbölely-, gyapjas orrszarvú-, hófajdsontok, és még sok más, a pleisztocénnek erre a szakaszára jellemző ősmaradvány. A barlangban egy neandervölgyi ősszony üldögél, mintegy figyelve a kint ácsorgó behemótot. Ha mi is követjük a példáját, egészen odavarázsolhatjuk magunkat – persze csak képzeletben – abba a korba.

Aztán van még egy számomra nagyon fontos valami. Ez egyáltalán nem ok. Ennek inkább következményei lesznek, legalábbis remélem. Arról van szó, hogy a köz tudatban – ezt le merem fogadni – az őslénytan szóról minden második embernek a dinoszauruszok jutnak eszébe. Többször is kaptam már olyan felkérést „kétségbeesett” szülőktől, hogy ugyan tudné-e a gyermeküknek dinoszauruszt mutatni a múzeumban, mert a kiállításokat már megnézték (abban az időben még nyitva voltak a régi állandó kiállításaink), már minden dínó-

témájú ismeretterjesztő könyvet elolvasott a gyerek, most valami újabb dolog kellene neki, mert minden áron dinoszauruszkutató akar lenni. Nos, az amerikaiaknak, a kínaiaknak, a mongoloknak van egy csomó dinoszauruszuk. Nekünk nincsen. Abból a földtörténeti időszakból tengeri puhatestűek kövületei maradtak ránk (mellesleg megemlítve ilyen téren világ-, de legalábbis Európa-hírvű anyaggal rendelkezünk). Ha valaki nagy őszállatokra vágyik, akkor nekünk viszont van sok jégkorszaki mamutunk. Ez a kiállítás talán ahhoz is hozzá fog járulni, hogy ezután, mondjuk, ilyesféle telefonokat kapjak: „Elnézést, nem tudna segíteni? Ez a gyerek minden áron mamutkutató szeretne lenni!” ■

Fotók - Photos: Gör A.

A készülő mamut az Állattár preparatóriumában
Preparing the mammoth in the Department of Zoology

A mamut árnyékában

Egy óriáskígyó preparálásának története

Zilahy Ferenc

Mielőtt téves címpárosításra gondolna a kedves olvasó, igyekszem mihamarabb magyarázatot adni, hogy e két állat, mely jellegében és időben is oly távol áll egymástól, hogyan került mégis egymás mellé.

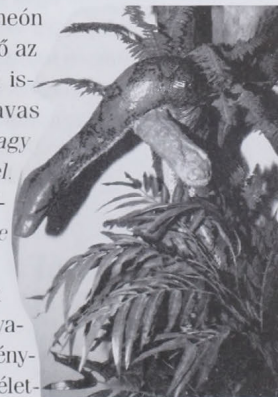
1996 a Magyar Természettudományi Múzeum történetének igen nevezetes dátuma, mert végre megnyithatja új kiállítását. Természetes, hogy a kiállításához állatpreparátumokra és -rekonstrukcióra is szükség van. A munkák az Állattár preparatóriumában készültek. A kiállítás egyik fő látványossága az életnagyságú mamut. A kettős cím ötlete innen jött, mert ennek a hatalmas állatnak az árnyékában, azaz tőle néhány méterre készült az óriáskígyó.

Az óriáskígyó története az 1870-es években kezdődött. Xántus János 1870-71-ben járt a kelet-ázsiai szigetvilágban egy állatgyűjtő expedíción, melynek során igen gazdag, 216 ládányi anyaggal gyarapította múzeumunk gyűjteményét. Ennek egyik különleges példánya volt egy óriáskígyó, pontosabban egy kockás pítón (*Python reticulatus*). A pítón elnevezés a görög mitológia mesebeli szörnyéről (python) ered, melyet Apolló a Parnassuson megölt, s e győzelmének emlékére alapította a pythiai játékokat. A *reticulatus* név a kígyó testén végig sorakozó élénk-színű, rombusz alakú mezőkre utal.

Xántus a kígyót Borneón fogta. Az 1942-es „Vezető az Állattárban” c. kiállítási ismertető néhány szavas megjegyzése szerint: „nagy nehézségek árán fogta el. Szekérhez kötve vonszolta sátrába, s ott lőtte agyon.”

Nehéz feladat a kígyók gyűjtése; nem egy kígyóvadászat végződik eredménytelenül. Mondhatnánk, véletlen, ha a gyűjtő a trópusi esőerdőben egy hatalmas termetű óriáskígyóval találkozik. Régen az óriáskígyókat a bennszülöttek hurokkal fogták, majd valamilyen fonadékkal egy fatörzshöz kötötték, hogy aztán azzal együtt el tudják cipelni. Xántus is a kíséretében lévő bennszülöttek segítségével fogta meg az említett kígyót.

Nézzük, hogyan alakult a Xántus által gyűjtött kígyó sorsa. A befogás után pontos méreteket kellett venni a kígyóról, melynek teljes hossza 5 m 28 cm volt. Nagyon fontos a szem méretének és színének, a pupilla formájának megállapítása is. Ezek után a hasi oldalon

Fotó - Photo: Gör A.

A kígyó a restaurálás után –
The python after renovation

In the shadow of the mammoth
The preparation of a python

In the new exhibition of the Hungarian Natural History Museum, an old python display is newly mounted. The snake (*Python reticulatus*) was collected by János Xántus on his expedition to Borneo in 1870-71. It was first mounted in 1935 by S. Őry, renowned taxidermist of the Museum. During the decades since then,

Öry Sándor 1935-ben az óriáskígyó montírozása közben
Sándor Öry mounting the python in 1935

the exhibit became old and damaged, and was kept in a storage room. After more than 60 years, the author completely restored the python to its original state, and supplied the display with new plant decoration.

ban, de mégis – természetközeli testtartásban, tartózkodási helyüket idéző segédanyagok (esetünkben fatörzs, növényzet) felhasználásával kerültek a közönség elé. Az óriáskígyó-preparátum a fentiekben említett montírozása a következő módon történik. A már említett méretek birtokában, ismerve az illető faj legjellemzőbb anatómiai bélyegeit, meg kell tervezni a pozitúrát. Ezt az éppen aktuális kiállítás elvárásai vagy egy fajra jellemző szituáció határozza meg. Így esett a választás egy kiszáradt fatörzsre, ahol a kígyó, nyakát egy felső ágra támasztva figyel, míg testét az alatta lévő, vastagabb ágon pihenteti. A fa törzse egy 70 x 70 cm-es talapzatra van rögzítve. Ez a pozitúra módot ad arra, hogy a látogató minden oldalról megnézhesse ezt a különlegesen szép példányt. A test pontos anatómiai megmintázása különösen a hullók-

a bőrt felvágva megnyúzták a kígyót, majd alaposan besózva tárolták. A kígyóbőr hazaérkezése után, nem tudni mi okból, 65 évig nem került preparátor kezébe. 1935-ben a múzeum kiváló preparátora, Öry Sándor montírozva, az az természetes pózban készítette el a kígyót. Ez önmagában korszakalkotó volt, korábban az állatokat többnyire merev testtartásban, környezetükből kiragadva készítették (tömték) ki. Az Állattár új kiállítása azonban már modern szellemű bemutatót követelt, így a szerzemények – bár még mindig nem csoportosan, élőhely-dioráma formájában

nél fontos, mert itt a legkisebb tévedés is meglátszik, hiszen sem szőrrel, sem tollakkal nem lehet korrigálni a hibát, mint más állatok esetében. Megfelelő vastagságú vasból hajlítunk egy olyan formát, ahogy a testet el kívánjuk helyezni. Erre fagyapottból (vékony faforgács) az eredeti testátmérő vastagságánál 3–4 cm-rel vékonyabb „testet” kötünk, és gipszből megmintázzuk a kígyó izomzatát. Ezután a már előre megfestett szemeket behelyezzük a szemüregbe. A kicserélt bőrt a megszáradt gipszestire ráragasztjuk, illetve a hasi részen összevarrjuk. Ennek megvalósításához több hónap kitartó munkája szükséges.

Az idő múlt, jött a háború, egy forradalom, és a sok-sok költözés, hurcolkodás, hányattatás miatt a múzeum számos értékes tárgya, így az óriáskígyó is megrongálódott: több helyen eltörtött, bőre elszakadt, színe kifakult. A fatörzs díszítő növényzete teljesen tönkrement. A természetvédelmi törvények napjainkban már nem teszik lehetővé az óriáskígyók befogását, tehát a jelen preparátoraira vár az a feladat, hogy az elődeink által gyűjtött pótolhatatlan ritkaságokat felújítsák, s ezzel megmentsek a tudomány és az egzotikumot kedvelők számára.

A sors különös játéka, hogy megint hatvan-egynéhány évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a Xántus által befogott pítont ismét preparáló szakember kezébe kerüljön. A munkálatok 1996 januárjában kezdődtek. Először a bőr felpuhítását kellett elvégezni, hogy a törött részekhez hozzáférjünk. A töréseket áthidaló vasak „beültetésével”, majd a gipsz anatómiai kijavításával sikerült úgy rögzíteni, mint „újkorában”. A bőr visszarakasztása után a felület megtisztítása és újrafestése következett. A munka 4 hónapot vett igénybe, nem kis mértékben azért, mert minden pikelyt újra kellett festeni, hogy a mintázat élethű legyen. A fa újrafestése és fán lakó növényekkel való beültetése (az eredeti élőhelyen ez a jellemző) már a feladat könnyebb részéhez tartozott.

Az új milécentenáriumi kiállítás megnyitása után remélem sok látogatónak szerez majd maradandó ismeretet és élményt e kalandos történetű pítont. ■

Arcok a múltból

Kustár Ágnes

Faces of the past

An interesting branch of anthropological research is to make reconstructions of the human face based on skull findings. In the new exhibition 'Man and Nature in Hungary' 19 such reconstructions are displayed to show the appearance of human beings from the

Az MTM új kiállításának egyik célja, hogy a teljesség igénye nélkül bemutassa azon népek embertani hagyatékát, amelyek az elmúlt 8000 év során, hazánk területén nemcsak a történelmet, de a természeti környezetet is alakították. A múlt embereit a nagyközönség számára legszemléletesebben az arc rekonstrukciójával mutathatjuk be. Ezért kiállításunkon 19 arc-rekonstrukcióval jelenítjük meg az itt élt jelentősebb népcsoportok egy vagy több képviselőjét. Az arc-rekonstrukciókat dr. Skultéty Gyula (Anthropologisches Forschungsinstitut, Basel) és e sorok írója készítették.

Bármely épségben megmaradt koponyára visszaépíthető az eredetihez hasonló arc, bár az arc-rekonstrukció módszere csak elméleti részében tudományos, technikáját tekintve inkább a szobrászathoz áll közel. Lényege a mimikai izmok rekonstrukciója, melyek vastagságát a csontokon látható izom eredési és tapadási felszínek fejlettsége alapján állapítjuk meg. Az arc-rekonstrukció első lépéseként gipszmásolatot készítünk az eredeti koponyáról, amelyre plasztilinnal építjük vissza az izmokat. A lágy szövetek vastagságát a gipszkoponyára 45 pontban rögzített tövisekkel határozzuk meg. A szem-

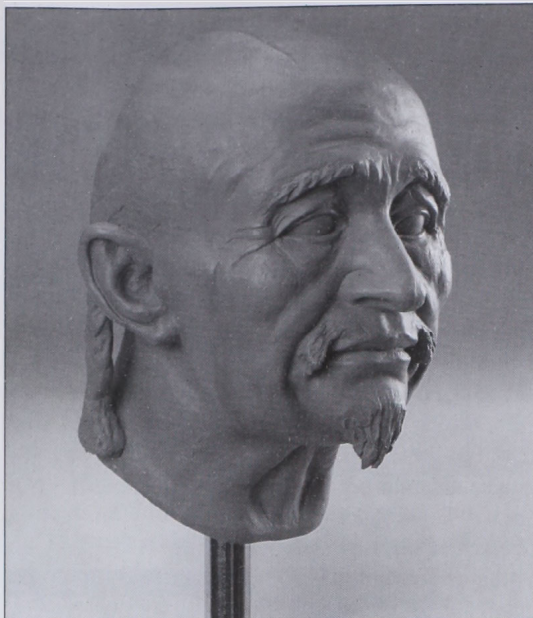
ket a megfelelő méretű üveggolyókkal helyettesítjük, az orrot pedig viaszból mintázzuk meg. Az orr méretét és alakját az orrcsontok és az orrüreget alkotó felső állcsont alakítja ki. A száj alakját sok tényező együttesen formálja. Ilyenek pl. a fogmedri nyúlvány előreállításának mértéke, a fogak nagysága, a fogsorív alakja, a fogsorok záródási formája, vagy a száj körüli gyűrűsízomba sugárzó mimikai izmok mérete és iránya.

A haj illetve szakáll-bajusz kialakítása az adott történelmi kor szokása, divatja szerint történik, a szemöldök elhelyezkedése pedig az életkortól függ. Fiatal korban a szemöldök általában a szemüreg fölött helyezkedik el, míg idős korban lejjebb ereszkedik, gyakran a szemüreg pereme alá. A mimikai ráncok megjelenése és elmélyülése szintén életkorfüggő. A tápláltság foka jelenlegi ismereteink szerint a csontokból nem állapítható meg, így általában közepes tápláltságra mintázzuk az arcot. A fülek méretére az orr méretéből következtetünk, alakjáról szintén csak közvetett adatok árulkodnak, hiszen a fülkagylókat porcos állomány alkotja, ami a földben a többi szerves anyaggal együtt gyorsan lebomlik. Ezért a füleket átlagos formájúra mintázzuk.

Legrégebbi leletünk a 10 millió évvel ezelőtt élt *Dryopithecus hungaricus*, az emberreválás korai szakaszának képviselője. A kihalt emberszabású ősmajom maradványait Rudabányán találták meg.

Hazánkban az ember jelenlétének első nyomai, a vértesszőlői ember maradványai a legrégibbi őskörök idejéből valók. A kevés csontmaradvány nem tette lehetővé, hogy arcát rekonstruáljuk, de az épségben előkerült európai és ázsiai leletek alapján dr. Skultéty Gyula elkészített egy *Homo erectus* arcrekonstrukciót, amelyen jól láthatóak az előember jellegzetességei.

Az ember rendszeres megtelepedése a Kárpát-medencében a középső őskörök idejére tehető. A neandervölgyi ősemberek magyarországi képviselői kis létszámú csoportokba verődve éltek, a hideg elől többnyire barlangokba húzódkva. A Subalyuk barlangban egy asz-

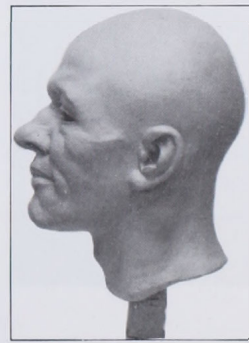
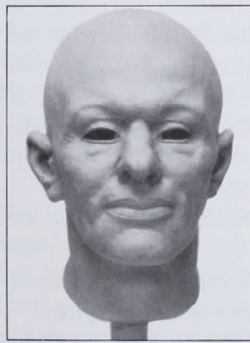
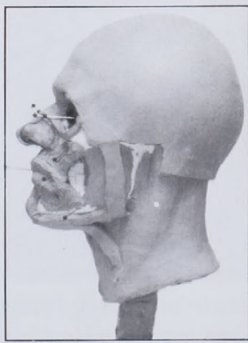
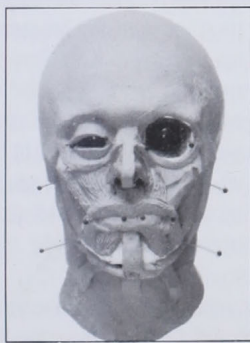
Fotók - Photos: Dabasi A.

szony és egy kisgyermek maradványai együtt őrződtek meg a környéken élt állatok csontjaival és tűzhelymaradványokkal. A kisgyermek koponyája viszonylag épségben került elő, így némi kiegészítéssel elkészíthetett arcrekonstrukciója. Mivel a gyermekek arcán még csak kevésbé voltak kifejezettek a markáns neandervölgyi jellegek, ezeket a franciaországi La Chapelle aux Saints lelőhelyről származó idős férfi arcrekonstrukcióján mutatjuk be. Az arcrekonstrukciók mellett egy lakóbarlang modellel szemléltetjük az ősemberek feltételezett lakóhelyét, melyben egy neandervölgyi ősasszony életnagyságú terrakotta szobra is látható. A szobrot Balikó András szobrász készítette, antropológus szakemberek útmutatása nyomán. Talán sokunkat meglep az ősasszony apró termete, aki felegyenesedve nem lenne magasabb 150 cm-nél.

Idős honfoglalás kori férfi arcrekonstrukciója Benepusztáról
Face reconstruction of an elderly man from the Hungarian conquest period from Benepuszt

Stone Age to the 10th century. In the reconstruction, which is based on extensive anatomical knowledge, a plaster copy of the skull is used, which is then covered by Plasticine to imitate the soft tissues, muscles, skin, etc. of the face. The thickness is estimated by examining the adhesion points of muscles and tendons on the bony surface. Other features, such as eye balls, auricles, etc., can only be guessed at, whereas hair styles, moustaches, beards are added according to the fashion of the given period. It is believed that with this type of face reconstruction the life and appearance of early human populations can be brought closer to the visitors.

Three phases of the face reconstruction of a man from Tiszanána from the Hungarian conquest period

Fotók - Photos: Skultéty Gy.

A fotósorozat egy Tiszanánáról előkerült, honfoglalás kori férfi arcrekonstrukciójának három fázisát mutatja be.

Az arc rekonstrukcióját a koponya gipszmásolatán végezzük. A fémtűvisek az izmok vastagságát jelzik, míg a hosszabb, gombostűvel a szemzugok, a szájszöglet és az ajakpír ívét meghatározó pontok helyét jelöljük.

Az izmok közül először a nyakizmokat, majd a rázóizmokat mintázzuk meg plasztilinből. Az izmok tömegét és lefutási irányát az eredési és tapadási fe-

lületekből állapítjuk meg. A szemeket üveggolyókkal helyettesítjük, melyek átlagos mérete 26-29 mm közötti. Ha a csontos szemüreg tágas és mély, akkor a szemek mélyenülők lehettek, míg ha a szemüreg szűk, dülledt szemeket feltételezhetünk. Az orrot viaszból rekonstruáljuk. Az orrhát a csontos orrüreg formáinak folytatásából, az orrcsúcs pedig két horog alakú porcocska rekonstrukciója során alakul ki.

Míg az agy koponya lágyrészeinek vastagsága viszonylag egyenletes eloszlású, az arckoponyán az izmok vastagsága változó és nagy egyéni variációt

is mutathat. A száj körüli gyűrűsízom vastagságát legfőképpen a fogmedri nyúlvány előreállításának mértéke és a fogak nagysága határozza meg. A száj egyénre jellemző karakterét a gyűrűsízomba belesugárzó mimikai izmok alakítják ki.

Az izmok megmintázását a rekonstrukció ún. szobrászi fázisa követi, mely során harmonikussá tesszük az arc formáit, az izmok fölött "bőrreget húzunk". A haját, szemöldököt, szakállt, illetve bajuszt, az elkészült és gipszből kiöntött arcrekonstrukción utólag mintázzuk meg.

A Magyar Természettudományi Múzeum kiadványaiból

Selection from the publications of the Hungarian Natural History Museum (1991-1996)

Báldi A., Csorba G. & Korsós Z. (1995): Magyarország szárazföldi gerinceinek természetvédelmi szempontú értékelési rendszere. – 59 p.

ISBN 963 7093 26 5

(Studia naturalia 6.)

Buczko K. & Rajczy M. (szerk.) (1995): 125 éves a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytára. – 64 p.

ISBN 963 7093 31 1

Csabai D. & Vásárhelyi T. (1994): Biodi Versitas professzor a Természettudományi Múzeumban. – Játékos munkafüzet, 24 p.

Gärtner V., Katus M. & Végvári É. (1994): Természetbúvár-terem kicsiknek és nagyoknak. – Játékos munkafüzet, 21 p.

Kecskeméti T. & Papp G. (szerk.) (1994): Földünk hazai kincsesházai. – 432 p.

ISBN 963 7093 24 9

(Studia naturalia 4.)

Korsós Z. & Kiss I. (szerk.) (1992): Proceedings of the 6th Ordinary General Meeting of the Societas Europaea Herpetologica, 19-23 August 1991, Budapest, Hungary. – 531 p.

ISBN 963 7093 12 5

Mahunka S. & Mahunka-Papp L. (1995): The Oribatid species described by Berlese (Acari). – 325 p.

ISBN 963 7093 27 3 (Studia naturalia 7.)

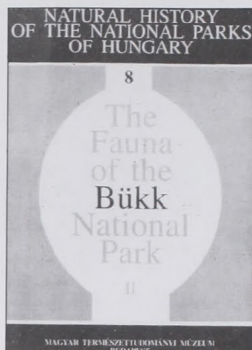
Mahunka S. & Zombori L. (szerk.) (1993): The fauna of the Bükk National Park. Vol. 1. – 456 p.

ISBN 963 7093 20 6

Mahunka S. (szerk.) (1991): The Bátorliget Nature Reserves – after forty years. – Vols 1-2, 848 p.

ISBN 963 7093 08 7,

963 7093 09 5

(Studia naturalia 1.)

Mahunka S. (szerk.) (1996): The fauna of the Bükk National Park. Vol. 2. – 655 p.

ISBN 963 7093 32 X

Papp L. & Szappanos A. (1992): Bagócslegyek – Gasterophilidae, Oestridae, Hypodermatidae. – Fauna Hungariae, 56 p.

ISBN 963 7093 11 7

(Studia naturalia 2.)

Soós Á. & Papp L. (szerk.) (1992): Catalogue of Palaeartic Diptera, Vol. 1. Trichoceridae – Nymphomyiidae. – 520 p.

ISBN 963 7093 10 9

Soós Á. & Papp L. (szerk.) (1992): Catalogue of Palaeartic Diptera, Vol. 13. Athomyiidae – Tachinidae. – 624 p.

ISBN 963 7093 21 4

Szujkó-Lacza J. & Kováts D. (szerk.) (1993): The Flora of the Kiskunság National Park. Vol. 1. The Flowering Plants. – 469 p.

ISBN 963 7093 19 2

Vásárhelyi T. (szerk.) (1995): A nádasok állatvilága. – 199 p.

ISBN 963 7093 29 K

(Studia naturalia 8.)

Verséghy K. (1995): Magyarország zuzmóflórájának kézikönyve. – 415 p.

ISBN 963 7093 22 2

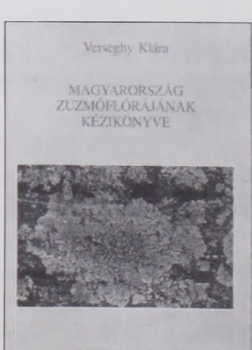
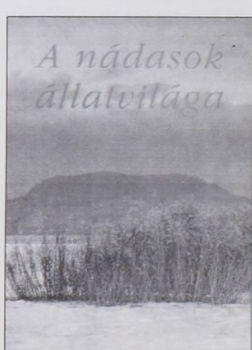
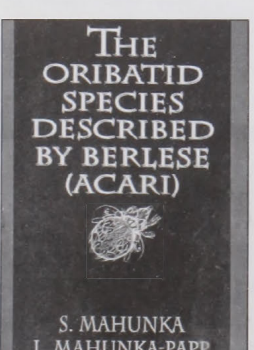
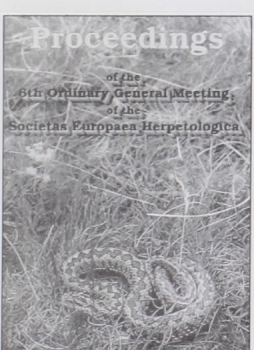
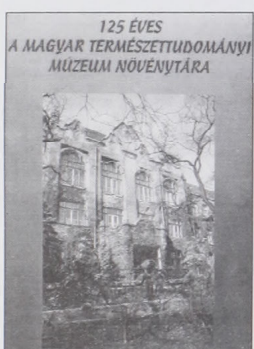
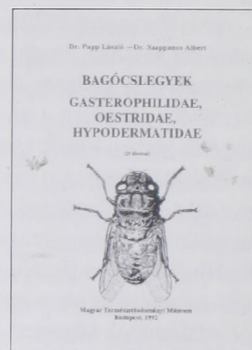
(Studia naturalia 5.)

Zombori L. & Peregovits L. (szerk.) (1992): Proceedings of the Fourth European Congress of Entomology and the XIII. Internationale Symposium für die Entomofaunistik Mitteleuropas, Gödöllő, Hungary, 1991. – Vols 1-2, 884 p.

ISBN 963 7093 14 1,

963 7093 15 X

(Studia naturalia 3.)

1000 éves a magyar iskola

Az évforduló kiállítási programjáról

Villangó István

A jeles eseményekre emlékező programokban hagyományosan rangos helyet foglalnak el a kiállítások. Így van ez most is, a honfoglalás 1100. és a magyar iskola 1000. évfordulóján. A magyar iskola millenniumára készülve a 80-as évek derekán ismét megfogalmazódott egy állandó iskolatörténeti kiállítás terve, az 1877-ben egyszer már megnyílt, de a 20-as években megszűnt *Tanszermúzeum* utódként egy valóságos *Pedagógiai Múzeum* létesítésének igénye. Ennek jegyében tanulmányok, forgatókönyv-tervezetek születtek, létrejött egy alapítvány, akciók indultak a megfelelő elhelyezés és gyűjteményépítés érdekében. Az elképzelések megvalósításának azonban – az anyagi körülmények miatt – egyre kisebb lett az esélye. Ezért más megoldásokat kellett keresnünk, hogy a magyar iskoláztatás ezer éves történetét méltó módon megjelenítsük.

Egyik lehetőség a központi, reprezentatív időszak kiállítás volt (a hagyományos, ún. „évfordulós” kiállítások mintájára). Sajnos hivatott szakintézményeink egyike sem bizonyult alkalmasnak erre a feladatra. Nincs olyan oktatási vagy múzeumi intézmény ugyanis, amely rendelkezne megfelelő teljességű és feldolgozott iskolatörténeti gyűjteménnyel, kiállítótérrel, stb. Így hatása és gazdaságossága miatt is megkérdőjelezhető egyetlen nagyszabású reprezentatív bemutató.

A lehetőségeket figyelembe véve más megoldást kellett választanunk: legyen több helyszín, több kiállítás és a magyar iskola történetét egymással laza kapcsolatban álló, de a millenniumhoz kötődő kiállításfüzér jelenítse meg. Ezt az elképzelést a magyar honfoglalás 1100. évfordulójának szervezői is méltányolták. A program kiállításai a nagyságrendet, jelleget, témát, jelentőségét tekintve különbözőek.

I. Az Iskolatörténeti Emlékbizottság három kiállítást kiemelt kategóriába sorolt. E központinak minősített rendezvényekre Győrben, Debrecenben és Budapesten került sor. A győri *Xántus János Múzeum* által gondozott kiállítás a hódoltság koráig tartó évszázadok oktatástörténetét mutatja be országos intézmények (múzeumok, levéltárak, könyvtárak) közreműködésével.* A debreceni *Déri Múzeum* a *Református Nagykollegiummal* közösen a reformáció, a felvilágosodás iskolaügyét jeleníti meg kiállításán, a reformkori törekvésekkel zárva bemutatóját. A történet Budapesten, a *Petőfi Irodalmi Múzeum* termeiben folytatódik az *Országos Pedagógiai*

Könyvtár és Múzeum rendezésében, ahol az utolsó 100 év – lényegében a magyar polgári iskoláztatás – története látható.

A három nagyváros földrajzi elhelyezkedése és hagyományai alapján is méltó helyszíne lett a megemlékezéseknek. Az intézmények szakmai felkészültsége, az érdekelt önkormányzatok, illetve országos intézmények vezetőinek segítőkész magatartása a kiállító-helyiségek és működtetési feltételek megteremtésében, restaurátorok biztosításában, műtárgyak kölcsönzésében biztatónak mutatkozott. A központi kiállítások mindegyike önálló egység. Ezért külön-külön költségvetéssel, kiadványokkal, kiegészítő rendezvényekkel stb. jött létre. Megrendezésének költségeit – az intézmények által benyújtott költségvetés alapján – a millenniumi rendezvényekre biztosított keretből különítették el.

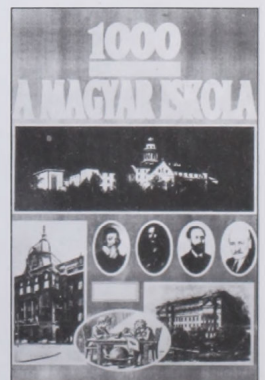
Célszerűnek látszott, hogy a központi kiállítások megnyitása eltérő időpontban legyen. A győri megnyitóra 1996 márciusában, Szent Benedek napján, a pannonhalmi rendezvényekkel összehangolva került sor. A debreceni a nyári idegenforgalmi szezon kezdetéhez, a fővárosi a tanévkezdéshez igazodott. (Kiállításbontás után a másolatok, illusztrációk, multimédia-anyagok az OPKM-be kerülnek, hogy részét képezhessék egy még mindig remélt pedagógiatörténeti állandó kiállításnak.)

A központi kiállítások tudományos megalapozottsága, intézményes és szervezeti háttérének biztosítása érdekében szakértő testület alakult. E bizottság ajánlásaival arra ösztönözte a rendezőket, hogy a kiállítások középpontjába az oktatás társadalmi fontosságát, a mindenkori pedagógus és tanuló együttes munkájának és eszközeinek, valamint intézményi keretének, az iskolának a történetét állítsák. Kerüljék az oktatáspolitikai törekvések múzeumi eszközökkel nehezen elvégezhető elemzését és történelmi kritikáját. Hagyják, hogy az eredeti dokumentumok, a hiteles tárgyak önmagukért beszéljenek.

A kiállítások rendezésekor számolni kellett azzal, hogy az emléktárgy – különösen a régebbi koroké – meglehetősen hézagossá, vagy túlságosan egynemű (pl. írott és képes ábrázolások vannak túlsúlyban). Ezért különös gondot kellett fordítani a korszakok művelődéstörténetét jellemző tárgyi dokumentumok hangulatteremtő elemekkel történő kombinálására, a látványos megjelenítésre (belsőépítészeti megoldásokra, fény- és hanghatásokra, stb.). Az újabb kor viszont gazdag választékot kínál, ezért itt gondosan kell válogatni. A hatalmas doku-

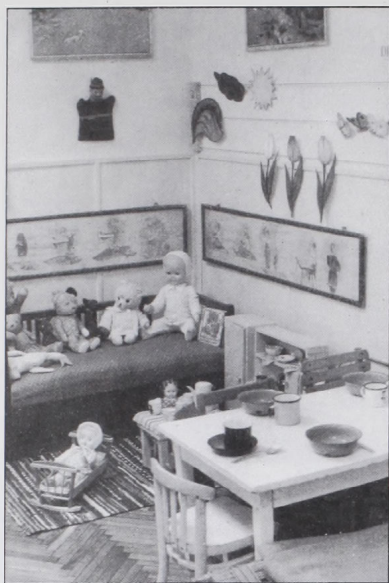
Hungarian Schools are 1000 years old – Anniversary exhibition program

A national exhibition program was compiled for the millennium of Hungarian schools. The history of the 1000 years will be evoked by three consecutive central exhibitions in different towns (Győr, Debrecen, Budapest). In addition, already existing school history presentations (Tapolca, Vásárosnamény, etc.) will be renovated and extended and several new school collections will be opened. The 1000-year-old past of Hungarian schools is compiled from elements of the history of Church schools, Hungarian schools abroad, student hostels, special education (vocational, military etc.), teaching single subjects (writing, reading, drawing, singing, chemistry, gymnastics etc.), higher education, teacher education, child and youth movements and custody of handicapped children.

* Ismertetését lásd a MM 96/2. számában, 37-39. o.

Játéksarok az 50-es évekből, Óvodamúzeum, Martonvásár
Playing corner from the 50s
Nursery Museum, Martonvásár

mentum- és adatmennyiség viszonylag gyorsan és rendezetten hozzáférhetővé válhat a számítástechnika alkalmazásával. A korszerű elektronikai eszközök révén a látogató aktivizálható, a kiállított anyag és információ megsokszorozható.

II. A következő csoportba soroltuk a meglévő iskolatörténeti múzeumokat, állandó kiállításokat, bemutatókat. Két tucatnál több ilyen múzeumi kiállítóhely működik. Ezek egy része (Ercsi, Debrecen, Sárospatak, Tapolca, Vásárosnamény) országos jelentőségű és nemzetközileg is számon tartott. Többségük helyi kezdeményezésre született, mások nagyobb múzeumi egységek (pl. szabadtéri múzeumok) részeként keletkeztek (Ópusztaszer, Nyíregyháza, Szentendre).

Figyelemre méltó, hogy elsősorban nagy múltú iskoláink, de még a legfiatalabbak is

egyre nagyobb gondot fordítanak történetük feltárására, emlékeik megőrzésére, hagyományaik megteremtésére. E gyűjtemények és bemutatók számának szaporodásával együtt fenyeget a szakszerűtlen kezelés gondolja, az iskolák anyagi és személyi feltételeinek romlásával pedig az elkallódás és a pusztulás veszélye is. A millennium jó alkalmat kínált arra, hogy ezeknek a már meglévő gyűjteményeknek és kiállításoknak nagyobb figyelmet szenteljünk; az arra alkalmas és szakmailag méltó intézmények kapjanak lehetőséget a felújításra, frissítésre, bővítésre (Ercsi, Vásárosnamény, Tapolca, Kecskemét, Békés, stb.); máshol helyi összefogással, esetenként központi támogatással és szakmai segítséggel megóvhassák a muzeális értékeket, feldolgozhatják és bemutathassák őket (pl.: Baktakék, Kótelek, Jászdózsza, Mártély, Hódmezővásárhely).

(Itt jegyeznék meg, hogy szükség lenne néhány, még eredeti állapotban megmaradt jellegzetes iskolaépület, művelődéstörténeti és építészeti szempontból is értékes objektum védetté nyilvánítására.)

III. A tematika és a támogatás szempontjából is külön kellett kezelnünk az egyházak, a nemzetiségek és a határainkon kívül rekedt magyarság iskoláinak történetét. Ezeken a területeken nem kerülhetők meg bizonyos politikai szempontok, mégis ajánlható, mutassuk meg, milyen egyszerű iskolái voltak például az evangélikusoknak, a zsidóságnak és kiket adtak a magyarságnak, a nagyvilágnak, milyen iskola és tanító jutott Békésben a

szlovákoknak, Baranyában a németeknek, stb.

A határainkon túli magyar iskolák történetének feldolgozása, emléktanyájuk megőrzése különleges gondoskodást, segítséget igényel a helyi felelősöktől, de az anyanemzet illetékeitől is. Nem feledkezhetünk meg arról,

hogy e nagy múltú intézmények egy része ma is működik, szerepük a magyar oktatásban, kultúrában máig ható. A legegyszerűsebb megoldás az, ha e gazdag múltból, önmagukról helyben tudnának vallani (teszik is, pl.: Rozsnyón, Székelyudvarhelyen, Kolozsvárott, Kassán, stb.). Talán itthon is lesz vállalkozó intézmény, amely megmutatja a közönségnek, hogy mit jelent a magyar művelődéstörténet számára Kolozsvár, Nagyenyed, Zilah, Eperjes, Selmecbánya, Kassa, Szabadka, Újvidék, Munkács, Beregszász, Felsőlővő és számos más helység nagyhírű iskolája.

IV. A központi időszaki kiállítások és a helyi, intézményi bemutatók témája a közoktatásra, az alapfokú és a középiskolákra koncentrálódik. Ezek sem mellőzhetik a szakoktatással, a felsőoktatással, különösen a pedagógusképzéssel való szoros kapcsolatokat. Ennek ellenére külön kategóriába kell sorolnunk azokat a kezdeményeket, amelyek a magyarországi szakképzés történetét és felsőoktatásunk múltját idézik fel kiállítás formájában. A meglévők (Mosonmagyaróvár, Keszthely, stb.) mellett újabb tervek is megvalósultak (pl.: Kertészeti Egyetem, Eötvös Kollégium, Egyetemi Könyvtár, stb.). Különösen figyelemre méltóak a pedagógusképzés történeti emlékeinek bemutatói (Eger, Kaposvár, Győr).

Különleges szerepük van ezen a téren a szakmúzeumoknak (pl. Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, Mezőgazdasági Múzeum, Közlekedési Múzeum, Postamúzeum, Országos Műszaki Múzeum). Remélhető, hogy a szakmúzeumok saját szakmájuk képzéstörténetének gazdái lesznek, s dokumentumait közreadják, kiállításokon bemutadják (jó példa erre a Magyar Vegyészeti Múzeum vagy a Magyar Testnevelési és Sportmúzeum).

V. A magyar iskola millenniumáról megemlékezve szólni kell a hagyományos iskolák funkcióit kiegészítő kollégiumokról, nevelőotthonokról, a testi- és szellemi fogyatékosok speciális oktatási intézményeiről. Ezeknek az intézeteknek a történetére vonatkozóan folytak kutatások, vannak gyűjtemények és kiállítások (Vác, Budapest, Nyírbátor, stb.). A kisdedovás, a magyar óvodák muzeális emléktanyájának összegyűjtésére és óvodatörténeti múzeum alapítására sikeres lépések történtek Martonvásáron. Itt kell említeni az oktatási intézményekhez kötődő gyermek- és ifjúsági mozgalmakat. Érdemes tehát ösztönözni azokat a kutatásokat és gyűjtéseket, amelyek a mozgalmak múltjával foglalkoznak (pl.: Zánkán).

Végül külön csoportot képeznek az egyéb tematikus bemutatók. Ide sorolandók az egyes tantárgyak történetét bemutató kiállítások (Tatabányán, a budapesti Tanítóképzőben, Várpalotán, stb.). Olyan témák, mint a színjátszás, zene, sport az iskolában; iskola az irodalomban, művészetekben, illetve írók, művészek az iskolában, a katedrán; iskolaépítészet és berendezés; régi taneszközök, szemléltető képek, szertárak, stb.; iskolák jelképei (zászlók, jelvények, egyenruhák), tankönyvek, iskolai értesítők, bizonyítványok, oklevelek, kitüntetések, érmekek, plakettek, tablóképek, fotók; pedagógusok életmódja, egy-egy nagy egyéniség életútja, munkássága, stb.

A kiállítások szerves részét képezik az 1000 éves magyar iskola ünnepsorozatának. A honfoglalás 1100. évfordulója Emlékbizottsága jelentős anyagi és erkölcsi támogatásával lehetőség nyílt arra, hogy méltó módon megünnepeljük a magyar iskola millenniumát. ■

19. századi iskolarészlet
hosszú padokkal – kiállítás-
részlet, Beregi Múzeum, Vásá-
rosnamény

19th century classroom with
long desks – from the exhibi-
tion in the Beregi Museum,
Vásárosnamény

Fotók - Photos: Székely P

„De siess az oskolába, mint tudomány vásárába“ *

Az oktatás és a nevelés Debrecenben a felvilágosodás idején és a reformkorban

Selmeczi László

Debrecen két kiállítással készült a magyar iskola és iskoláztatás millenniumának megünneplésére. Június 21-én a Debreceni Református Kollégiumban megrendezett megnyitó ünnepségen Báthory Zoltán államtitkár egyszerre két kiállítást adott át a közönségnek, egyet a megnyitó helyszínén és egyet a Déri Múzeumban.

A szakértők a hazai reformáció fellegvárában megvalósult kiállításokat eredetileg kronológiai alapon szándékoztak egymáshoz illeszteni. A reformáció és ellenreformáció időszaka lett volna a Református Kollégium gyűjteményei, a felvilágosodás és a reformkor pedig a Déri Múzeum munkatársainak a penzuma. Hamarosan bizonyosodott, hogy ez az elképzelés, főleg a fellelhető és bemutatható anyag egyenlensége miatt nem tartható.

Célszerűbbnek látszott a két kiállítást tematikusan megosztani. A Református Kollégiumban a meglévő iskolatörténeti kiállítás teljes átdolgozásával készüljön egy, a kollégiumi oktatást, diákéletet bemutató kiállítás. A Déri Múzeum pedig a felvilágosodás és a reformkor viszonylatában készítsen egy, az

oktatás teljes spektrumát felvázoló bemutatót, természetesen Debrecenre alapozva.

A téma és a kiállított anyag meghatározó erejénél fogva „Az ország iskolája” c. kollégiumi kiállítás gyönyörű enteriőreivel együtt is inkább hagyományos iskolatörténeti kiállításnak mondható. A Déri Múzeum kiállításának megtervezése során tehát arra kellett törekedni, hogy az utóbbi a kollégium bemutatójához a köztörténet, az eszmetörténet és az isko-

lázás tekintetében kiegészítő információkat adjon, s a meglehetősen sokrétű információfüzöt egységes látványkompozícióban mutassa be.

A kiállítás látványtervének elkészítéséhez az ötletet a Hármaskis Tükörnek, (a 19. század első felében az elemi iskolák egyik tankönyvének), a tanulókhöz szóló, erkölcsnemesítő versikéinek egyik sora szolgáltatta: „de siess az oskolába, mint tudomány vásárába”. A látogató a kiállítóteremben valóban a tudomány vásárába lép be. A téglalap alakú terem nem más, mint Debrecen fő utcája, a Piac utca, amelyet szemben a város legnagyobb múltú és világhírű iskolája, a Református Kollégium, valamint a Nagytemplom zár le. A látogató tehát a kiállításban a debreceni főutcán sétál, s a teremben lévő hat nagy vitrin, amely a különböző témákat mutatja be, a térben elhelyezett, stílizált vásári sátor: A sátrak pultjain a kiállított tárgyak, a

‘But hurry up to school, this science fair’

(Triple Small Mirror)

Education and instruction in Debrecen in the age of enlightenment and in the reform period (18-19. c.)

Two central exhibitions were set up in Debrecen to celebrate the millennium of Hungarian education. The Calvinist College prepared an exhibition titled ‘Schools of the nation’, which was complemented by a second one, whose title was mentioned the headline, in the Déri Museum.

The basis of this exhibition was the quote ‘But hurry ...’ Visitors to the exhibition were able to walk as if along the main street of Debrecen with six big show cases in the hall, each presenting a different topic, built as imitational market stands, placed in the exhibition space to be walked round. On the counters there were the exhibited objects and behind them stood the „marketeers”, mannequins dressed in period national costume according to the themes of the show cases.

The organisers of the exhibitions presented the following main topics: peasant work, agricultural education, primary schooling and girls education, secondary education. The show case ‘Teachers-Pupils’ contained different school books and educational tools used by teachers in Debrecen and the requisites of the most famous pupils. At the stand presenting higher education, the working area of a professor was displayed. The

tok mögött álló, az egyes vitrinek témáinak megfelelő korabeli viseletbe öltöztetett bábuk a vásároozók. Minthogy a sátrak körbejárhatóak, így lehetőségünk nyílt a hátsó oldalak mindkét felét tablóként felhasználni.

A terembe lépve, baloldalt az első sátor a paraszti munkára nevelést mutatja be, valamint azokat az elképzeléseket, amelyek az agrárnépesség gyerekeinek nevelésére, pontosabban nem nevelésére vonatkoztak. A második sátorban az elemi iskoláztatás és a leánynevelés

* Hármaskis Tükör

closing show case introduced vocational training taking place in guilds, the famous drawing school and the work of engraving students.

A debreceni Methodus címlapja, 1784

Front-page of a methodical handbook from Debrecen

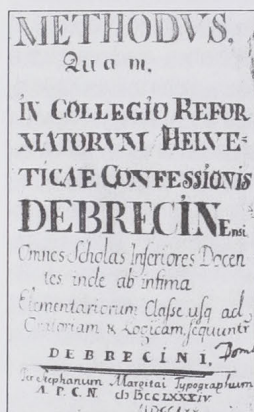
Fotók - Photos: Lukács T.

tárgyait, dokumentumait helyeztük el, valamint a legfontosabb módszertani-rendtartási dokumentumokat, a Ratio Educationisokat, a híres debreceni Methodus egy példányát és a Ratio Institutionist. Ebben a vitrinben láthatók az elemi iskolák tankönyvei, a leányok énekeskönyvei, mintahímzései stb. A következő sátor a középfokú oktatás bemutatására szolgál, szinte teljes egészében a Református Kollégiumra alapozva, de megjelenik itt a 18. században alapított Debreceni Piarista Gimnázium is. A középfokú oktatás bemutatásánál kiállítottuk azokat a műveket, amelyek a francia és az angol felvilágosodás eszméit már igen korán közvetítették Debrecenbe. Ugyancsak ebben a vitrinben látható Kazinczy Ferenc kézíratos pályázati műve, amely „A Magyar Nyelvnek polgári nyelvvé emelése felől” címet viseli. Itt láthatók

Az első Ratio Educationis címlapja, 1777

Front-page of the first Ratio Educationis, a pedagogical document, 1777

Budai Ézsaiás tankönyvei, aki a debreceni professzorok közül a Református Kollégiumban a legtöbbet tette a magyar tanítási nyelv bevezetése érdekében.

A bejáratól legtávolabb eső jobboldali vitrin a „Tanárok-Diákok” címet viseli. Ebben a sátorban helyeztük el a debreceni tanárok különféle tankönyveit, oktatási segédanyagait, illetve előadásait s tankönyveik kézíratait. A leghíresebb debreceni diákok közül Csokonai Vitéz Mihály és Fazekas Mihály kézíratait, relikviái

Tanuló diákok. Madách Imre rajza az 1820-as évekből
Studying pupils. A drawing by Imre Madách from the 1820s

láthatók. A középső „sátor” a felsőoktatás bemutatására szolgál. Benne egy professzor írószekrénye korabeli tárgyakkal, könyvekkel, s természetesen magával a professzorral. A leghíresebb debreceni professzorok közül Maróthi György és Hatvani István munkásságát emeltük ki. A záró vitrin a „Szakiskola-Rajzoktatás-Rézmetész diákok” címet viseli. Eredeti tárgyak segítségével mutatja be a céhes keretek között zajló szakoktatást és külön teret szentel két speciális reformkori debreceni jelenségnek, a Kiss Sámuel által alapított rajziskolának, amelyben alakrajzot és tanoncok számára szakrajzot is tanítottak, valamint a debreceni rézmetész diákok tevékenységének, kiknek legnagyobb alakja a térképeiről elhíresült Karacs Ferenc volt.

A tudomány vására Debrecenben, a Déri Múzeumban január 1-ig látogatható.

„Száz esztendő a magyar iskola ezer évéből”

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum millenniumi kiállítása a Petőfi Irodalmi Múzeumban

Villangó István

A hundred years from the thousand years of Hungarian schools – 1848-1948

The Hungarian Pedagogical Library and Museum organised an exhibition in the Petőfi Literature Museum in Budapest about the history of schools in the Hungarian Civic Period (1848-1948). The

A magyar iskola millenniuma alkalmából, augusztus utolsó napján, a budapesti Károlyi Palotában nagyszámú közönség jelenlétében reprezentatív kiállítást nyitott meg – jelképesen az „ezeregyedik tanévnyitóként” – a művelődési és közoktatási miniszter.

A tárlat a magyar polgári korszak – az ezer év utolsó száz esztendejéről –, Eötvös első miniszterségétől (1848) az iskolák államosításáig (1948) terjedő időszak oktatásiügyéről igyekszik hiteles képet adni.

A hitelességgel nem is volt semmi baj, az eredeti dokumentumok önmagukért beszélnek. Nagyobb gond volt

az anyagbőség: kiválasztani a legjellemzőbb tárgyakat, ábrázolásokat, iratokat, taneszközöket, viseletdarabokat, stb. Még nehezebb kérdés, hogy ennek az eseményekben, változásokban, sikerekben és sajnos tragédiákban is bővelkedő évszázadnak az iskoláiról mit jelelnünk meg a muzeológia eszközeivel. Eseményről eseményre, dátumról-dátumra haladni kilátástalan próbálkozás lett volna. Egy képes neveléstörténet sem igazán múzeumi műfaj. Ezért úgy döntöttünk, hogy a kronológiát egy katalógust is pótló kézikönyvben foglaljuk össze. (Meg is jelent az „1000 éves a magyar iskola,

SZÁZ ESZTENDŐ
A MAGYAR ISKOLA EZER ÉVÉBŐL
1848-1948

996-1996." c. kiadvány.) A kiállítás a szigorúan vett időrend, a sokféle iskola mindegyikének bemutatása helyett a „madártávlatot” és a tematikus tagolást választotta, törekedve a látvány és a hangulati elemek hatására is.

Egy jelképes iskolakapun lép be a látogató, emlékeztetve őt arra, milyen piciny volt, mikor először vitték az iskolába. (Lépcső is van, mert az iskolába nemcsak besétál az ember.) Iskolaudvart és utcát ábrázolnak a színes diapozitívek, szemben egy folyosórészlet csengővel, fogassal, a tanuló század eleji öltözékben érkeznek az iskolába. Megszólal a jellegzetes zaj: az udvar, a tanterem gyermekszivaja, majd a becsengetés után a gyermekek mondókái, memorizáló ritmusai. Egyik tárlóban egy „kiborult” iskolatáska, amelynek tartalma önmagáért beszél. A betűvetés, a szépírás eszközei és mintái, régi ceruzák, tollszárak, tolltartók, tintásüvegek, irkák, az iskolák legősibb alaptevékenységének, az írástanításnak állítanak emléket. A másik fejezet az ABC-től az olvasmányokig terjed, mert „a tanításnál minden attól függ, hogy tud-e a gyermek jól, igen jól kellőképpen olvasni” (Táncsics Mihály). A tanulók „munkaeszközei” mellett egyenruhák, sapkák, jelvények, bizonyítványok, értesítők, a fegyelmezés és a jutalmazás eszközei idézik az egykori diákéletet, a szabadidő (cserkészlet, szórakozás), a sport szerepét a nevelés folyamatában. Ez utóbbit egy tornaterem részlet illusztrálja.

A „nemzet napszámosságainak” képzéséről, nagy múltú, híres intézmények gondoskodtak a történelmi Magyarországon területén. A statisztikai adatoknál talán csak az épületek és felszereltségük imponálóbbak. A tanítói oklevelek, kinevezések, arcképek, a Tanítók Ferenc József Háza, a személyes használati tárgyak, öltözékek a peda-

gógus életmódjáról, tekintélyéről, megbecsüléséről, társadalmi szerepének fontosságáról tanúskodnak. A tanárok között különleges helyet foglalnak el azok az írók, művészek, akik katedrán kezdték pályájukat, s akik életük végéig megmaradtak a magyarság tanítóinak. Kaffka Margit, Móra Ferenc, Gárdonyi Géza, Babits Mihály, Juhász Gyula, Németh László személyes relikviái és iskolai működésük dokumentumai egy külön kamara-bemutatót képeznek a kiállításnak ebben a részében.

„Az újonnan építendő iskolaépületek egészséges helyen épüljenek, szárazak s a gyermekek létszámához mérten... elegendő számú tágas, világos és könnyen szellőztethető tantermekkel legyenek ellátva” (1868-as népoktatási törvény 27. §). Egy ilyen iskola rekonstruált, eredeti tárgyakkal berendezett mintapéldánya látható a kiállítás következő termében. A nagy iskolaépítő mozgalmáról és szervezőikről – Klebelsberg Kunó kultuszminiszter, Bárczy István budapesti főpolgármester – méltó módon emlékeznek meg a dokumentumok.

A 19. század közepétől a középiskolában egyre nagyobb teret kaptak a természettudományos tantárgyak. Oktatásuk tudományos alapon történt, a jelenségeket didaktikailag is meggyőző módon szemléltették. A demonstrációs eszközök, műszerek nemcsak ötletességükkel, hanem szépségükkel, „műves kivitelezéssel” is meglepik a mai látogatót. A szertár-részletek ezal-

exhibition presents the life-style of students and pedagogues, their characteristic articles for personal use and their costumes. It reconstructs a public school from the turn of the century. It shows visual aids and school books to teach writing, reading and other subjects. The exhibition is made spectacular by several interiors – a school corridor, laboratories, a gymnasium, a drawing studio and a needlework room. With the help of computer programs, the visitors can choose from old school buildings and school equipment.

A kiállítás bejárata
Entrance to the exhibition

Falusi iskola
School in the country

Korabeli technikai eszközök
Contemporary technical equipment

Kézimunka-oktatás
Teaching needlework

tal válnak a kiállítás egyik legérdekesebb részévé. Itt látható többek között a Jedlik Ányos által rendelt elektrosztatikus kisütő, a gíroszkóp, a magdeburgi féltreke, gépmodellek, ingák, egy óraműves heliosztát, sokféle mérőeszköz. A csillagászati kabinet a kalocsai jezsuita gimnázium meridián szobáját ábrázolja. A természetrajzi (biológiai) szertárban és előadóteremben a növény- és állattani, ember- és egészségügyi szemléltető fal-

„Ép testben ép lélek”

‘A sound mind in a sound body’

Írók a katedrán

Writers at the teacher’s desk

Fotók - Photos: Székely P.

Csillagászati kabinet
Astronomical cabinet

képek, ki-
tömött állatok, herbáriu-
mok, növénymodellek
zsúfoltsága kelt valóság-
hű illúziót. A földrajz taní-
tásának eszközeiből: ér-

dekes atlaszok, térképek, földgömb, szemléltető képek láthatók. Szembeötlő, hogy egyes iskolák a természet-tudományi múzeumok színvonalán álló kőzet- és ásványgyűjteménnyel rendelkeztek.

A humán tantárgyak tanításának emlékműve kevésbé látványos. Mégsem maradhatott ki a görög- és latin nyelv, amely a nyolcosztályos gimnáziumban 1844 után (a magyar tannyelvűség bevezetését követően) is megőrizte fontosságát. Tankönyvek, segédeszközök érzékeltetik, hogy nagy múltú tantárgyról van szó. A magyar irodalom és a történelem, a vallásban néhány szemléltető képe, tankönyve még ma is jól használható példával szolgálhat.

A népiskolákban 1905-től kötelező tantárgy volt a kézimunka: a fiúk számára elsősorban a kézügyesség, a szerszámok használatának elsajátítása (a szőlőj), a lányoknak pedig a háztartás, a női kézimunka (szabás,

varrás, hímzés). A mintakönyvek, segédeszközök sokfélesége és a berendezett kézimunka-, illetve rajzterem érzékelteti a gyakorlati oktatás jelentőségének megnövekedését.

Az utolsó terem a technikaé. Régi készülékeket – diavetítőt, sztereó nézőket, mozgóképeket, fonográfokat stb. – és képi anyagot láthatunk itt, amelyek ugyan nem kifejezetten oktatási céllal születtek, de fontos szerepük volt az iskolai szemléltetésben (az Uránia diaképei, a világon első magyar oktatófilmgyár, stb.).

Itt emlékezik meg a kiállítás az OPKM elődjéről, az 1877-ben létesített Országos Tanszermúzeumról, amelyet Trefort Ágoston alapított, s amelynek máig nincs méltó és alkalmas elhelyezése.

A régi technika mellett megjelenik a mai számítógép, hogy közvetítse a múlt dokumentumait, üzeneteit. A közönség által működtethető monitorokon két folyamatosan futó programból válogathatnak. Az egyik „Üzenet egykori iskolákból” címmel közel ezer település iskoláinak muzeális fotóit tartalmazza. A keresgélés „érintős” módszerrel történik. A másik a CD-ROM-on rögzített „Tanszermúzeum”, amely álló és mozgóképek, hang és magyarázó szövegek segítségével 28 magyar gyűjteményben, múzeumban és nagy múltú iskolák szertáráiban őrzött 800 régi taneszközt mutat be úgy, hogy a vizuális megjelenítésen túl ismerteti az eszköz tudománytörténeti előzményeit, a vele kapcsolatos lexikális tudnivalókat, tudósok tanárok életrajzi adatait. Öröm látni, hogy különösen a fiatalabb korosztályok milyen élvezettel barangolnak a számítógépek segítségével a magyar iskolák múltjában.

A látogató végül „ballagási” hangulatban, virágokkal díszített tablóképek között a „Gaudeamus igitur” ismert dallamával búcsúzik az iskolától. ■

Ezeréves a magyar iskola

Kiállítások Győrben, Debrecenben és Budapesten – kiállításkritika

Balogh Gyula

Hungarian schools are 1000 years old – Exhibitions in Győr, Debrecen and Budapest, critique

The past 1000 years of Hungarian schools were commemorated in three places. The history of the first centuries was recalled in the Xantus János Museum Győr near to Pannonhalma, the period from the enlightenment till 1848 in the Déri Museum in Debrecen

Három helyszínen emlékeztek meg a magyar iskola elmúlt ezer évéről. Az első évszázadok történetét a Pannonhalmához közeli győri Xantus János Múzeumban, a felvilágosodástól 1848-ig terjedő időszakot a debreceni Déri Múzeumban és az ezt követő száz év „iskola ügyét” a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeumban elevenítették fel. A megemlékezés koordinálására külön bizottság alakult, melynek munkáját szakértők segítették. A tárlatok megnyitását alapos előkészítés előzte meg, az eredmény nem is maradt el. Mindhárom kiállítás tárgyi anyaga rendkívül gazdag, és azok a látogatók, akik a szerény reklám ellenére mégis rábukkannak ezekre a tárlatokra – úgy tudom az év végéig valamennyi nyitva tart –, biztosan találkoznak néhány meglepetéssel.

Az alábbiakban a múzeumlátogató nézőpontjából szeretnék néhány észrevételt tenni a kiállításokkal kapcsolatban. Nem titkolom, hogy a megjegyzések vitára indító szándékkal születtek.

A győri kiállítás a Xantus János Múzeum új termében lelt otthonra. Ez a tárlat a három közül a legelegánsabb. A rendezők által is bevallottan gyér forrásanyag kompenzálására impozáns belsőépítészeti megoldások fogadják a közönséget. A négykaréjos vitrinek csakugyan gótikus terem hangulatára emlékeztetnek, de egyben hűvös, zárt kolostori miliót teremtenek. „Ennek a kiállításnak érdekesnek, jó értelemben véve szórakoztatónak kell lennie” – fogalmazott korábban az egyik szakértő, és talán ez utóbbi törekvés valósult meg a legkevésbé. Az agyonzsúfolt vitrinek inkább

unalmat árasztanak, minthogy felkeltenék az érdeklődést. A másik rendezői szándék, hogy a tárgyi emlékek és az installáció azonos hangulatot tükrözzenek, megvalósult ugyan, de egyik sem képes hatásosan a múltidézésre. Csúpan apró, jelentéktelen emlékfoslány marad a kiállított tárgyak többségéről. Néhány rekvizitum önmagában még érdekes is lenne, hiszen láthatók itt honfoglaláskori játékok, jegyzőkönyvek, levelezések, középkori edények, taneszközök, de mivel egymás hegyén-hátán vannak, az ismerkedést velük hamar elunja a szemlélődő. Az installációk, melyek a kiállításra jellemző fantáziahiányt feloldani igyekezők kényszerszüleményei, többször inkább paródiaként értelmezhetők, például amikor egy énekkari próba jelenetét mutatják be.

A vitrinek külseje hivalkodó, ám a használat szempontjából mégsem praktikus. A rendezők feliratokkal nem fukarkodtak, szinte minden tárgyról kiderül, hogy micsoda, mikor és mire használták, de a külföldiekre nem gondoltak, ugyanis hiányoznak az idegen nyelvű táblácskák. (Ezek Debrecenben és Budapesten is a fiókban maradtak.) Előfordulnak érdektelen, nyelvi hibásan megfogalmazott leírások is. A tárlókban nagy hangsúlyt kapnak a térképek és grafikonok, melyek a tanító- és tanárjelteknek remek kiegészítést adhatnak tanulmányaikhoz, kérdés azonban, hogy vajon mások kíváncsiságát mennyire képesek felkelteni. Kár, hogy a kiállítás katalógusa, amely inkább egy igényesen szerkesztett vaskos tanulmánygyűjtemény, rejtve marad a közönség elől. Győrben az árusító hölgy elmondta, csak akkor mutatja meg a kötetet, ha megveszem. „Lapozgatni a múzeumban nem lehet” – közölte. Talán mások is szívesen megnéznék, jegyeztem meg erre, mire kijelentette: éppen most fogott el, ezért nincs kinn a pulton. Egyébként is talán szerencsésebb lett volna a tanulmányoktól függetlenül, önállóan megjelentetni a kiállított anyagra vonatkozó ismertetőt, még ha szerényebb kivitelben és olcsóbb áron is. A kiállítás tartozéka még egy húszperces videófilm, amit jókora kivétítón tekinthetne meg az érdeklődő, ha a biztonsági őrök a berendezést külön rábeszélés nélkül bekapcsolnák. (Egyébként nem értem, miért van rájuk szükség.)

Hegedűs Géza bácsi mondatai a filmen is magával ragadók, a házigazdák pedig jobban tennék, ha nyitástól zárásig folyamatosan működtetnék a videójátszót, mert a középkori zene és az örökifjú tudós kommentárja nélkül egy olyan nehézkes, a tanulókat mázsás súlyokkal terhelő világ rajzolódik ki, ahol nem volt jó élni.

A debreceni Déri Múzeum kiállítása szerényebb eszközökkel ugyan, mint a győri, de sokkal hatásosabban és érdekletesebben mutatja be a magyar iskola történetét a felvilágosodástól a reformkor végéig. A rendezők nem titkollják lokálpatriotizmusukat és kiemelt szerepet szánnak Debrecen iskolatörténetének. Ez a törekvés fő erénye a tárlatnak, hiszen bemutatja, hogy Debrecen már a XVIII. és XIX. században is iskolai központnak számított. A szervezők remek ötlete, hogy a falon körben a debreceni Hapák József fotóművész fekete-fehér óriás poszterei láthatók. A képek Debrecen nevezetes épületeit mutatják. A hatalmas tablók segítenek az időutazásban, körülfogják és hitelesítik a tárlat anyagát, amely sok érdekességet tartogat.

Főszerephez jut a korabeli paraszti élet bemutatása. A „munkára nevelés a paraszti családokban” címet viselő pavilonból nem hiányoznak a játékboronák, kendertilólok,

mángorlók. Ma meglepőnek tűnik az a Sándor Lipót főhercegtől származó XVIII. század végi idézet, mely így szól: „...a normál iskolák általános hasznáról a parasztságra való vonatkozással nem vagyok meggyőződve. A parasztot felvilágosítani és az új ismeret számára hozzáférhetővé tenni, amelyeket felfogni nem tud és tévesen magyarázhat nagyon veszélyes.” Később azt is megjegyzi, hogy „...a normáliskolát nem kellene mindjárt megszüntetni, mert ez nagy feltűnést keltene, hanem támogatás nélkül kell hagyni.” (Mintha ezt a néhány sort a kulturális kormányzat mai vezetői is ismernék...)

A kiállítás áttekinthető, egyszerű eszközöket alkalmaz, elsősorban hitelességre törekszik. A neveléstörténetet történelmi háttérrel egészíti ki. Találóak, gondolatébresztők a feliratok. Sajnálatos, hogy egy részük nem jól olvasható, mert az üvegpavilonok közepén helyezték el őket és ezért kevésbé láthatók.

A piciny bakitól eltekintve azonban hangulatos, figyelemreméltó kiállítás született a debreceni Déri Múzeumban.

A Petőfi Irodalmi Múzeumban becsöngettek. Miközben az óvodások vidám dalait hallgattam, örömmel fedeztem fel Eötvös József örökérvényű mondását, mely szerint: „Csak művelt nemzet tarthatja fenn magát Európa népei között, tehát a nemzet jövője a kultúra előrehaladásától függ”. A Károlyi-palotában kilenc teremben főszereplő az iskolatörténet. Az anyag oly bőséges, hogy több órányi szemlélődés sem elég arra, hogy a látogató alaposan megismerkedjen vele. A magyarországi oktatás valószínűleg a XIX. század közepét követő száz évben élte fénykorát.

A századfordulás időkből származó dokumentumok, bizonyítványok, értesítők, levelezések rendkívül érdekesek. Irigyledéssel nézegettem Feleman Anna kisasszony bizonyítványát, amit 1904-ben állítottak ki a felsőbb leányiskolában. Kiderül, hogy írásbeli dolgozatainak külső alakja: csinos, lélektanból pedig kitűnő minősítést kapott.

A tanárok és a diákok akkoriban az öltözködési toplistán előkelő helyezésekre pályázhattak, hiszen a sapkától a nadráig divatos ruhadarabokat viseltek. A pécsi állami főreáliskola tanárai 1909-ben elegáns fekete öltönyben, csokornyakkendőben és sötétbottal jelentek meg tanítványaik körében. A viseletből is könnyen kikövetkeztethető, hogy az iskolának akkor még rangja volt.

Jó ötletnek bizonyult egymással szembehelyezni az iskolai jutalmazásra és büntetésre utaló tárgyakat. Száz évvel ezelőtt megrovás járt annak, aki „gumipuskával a lakások ablakain belőtt”, de gyakori fegyelmezési módszer volt a sarokba állítás vagy a térdepeltetés is. A rendezőket viszont dícséret illeti többek között azért, mert az irodalom házában külön szobát kapott az „Írók a katedrán” című összeállítás. A kiállításban beléphetünk egy régebbi római katolikus elemi iskolába, az azonban pontosan nem derül ki, hogy mennyit utaztunk vissza a múltba. A tanterem tárgyai remekül szemléltetik a kor hangulatát. A falon többek között a „Szarvasbogár tenyésztése és annak betegségei” elnevezésű ábra látható... Az utolsó terem már kevesebb érdekességet tartogatnak, mint a tárlat elején lévők. Megélelgeszenek a demonstrálással.

Jó lenne, ha ezek a tárlatok nem csupán alkalmiak lennének, ha a tárgyak nem tűnnének el a nyilvánosság elől, hanem mondjuk az Országos Pedagógiai Múzeum leendő állandó kiállításán lennének végső otthonra. ■

and the 'school environment' of the ensuing 100 years in the Petőfi Literature Museum in Budapest. The material in all three exhibitions is very rich. The exhibition in Győr is installed in a new room of the Xántus János Museum. This is the most elegant of the three exhibitions. To compensate for the source-material, declared very scarce and poor even by the organisers, imposing interior solutions were needed to attract the public.

The exhibition in the Déri Museum in Debrecen presents Hungarian schools from the enlightenment till the end of the Reform period – albeit with more modest means than the one in Győr, yet more effectively and aesthetically.

The material in the Petőfi Literature Museum is so abundant that several hours of looking around is not enough to get to know it thoroughly. Hungarian education reached its glory in the hundred years from the middle of the 18th century. Documents, certificates, notices and correspondences from the time around the turn of century are very interesting.

It would be desirable if these exhibitions were not only temporary, and it wouldn't disappear from the public view but could find a permanent home in the Hungarian Pedagogical Museum.

A magyar mentők október viharában *

Mohos Márta

Hungarian ambulance men in the storm of 1956

Dr. Tamás Felkai, retired Chief Ambulance Officer, who undertook voluntary life-saving service during the revolution in 1956, has organised an exhibition in the 'Géza Kresz Ambulance Museum' in honour of the 40th anniversary of the uprising. The work of ambulance men in the decades of dictatorship is documented by photos and case-books, kept secretly and by recollections of the survivors. Resources are presented, invaluable even for historians, e.g. the case-book of the Central Ambulance Station, in which civil injuries and deaths, occurring at the scenes of fighting, were noted down.

The Hungarian Ambulance Service sent a circular to its country stations 3 years ago, which inquired about the events between the 23rd of October and the 23rd of November 1956. The answers manifested that there have remained only very few documents, the archives about that period were mostly destroyed. As it was personally told, sometimes case-books weren't made either by Soviet command or by way of precaution to protect insurgents or their families. They also fulfilled tasks without a saving character, e.g. they delivered medicine, bandages and food from Hegyeshalom to Budapest. The fact that they had to perform services between firing tanks and armoured cars and Soviet defence lines, attests to the seriousness of the conditions to do ambulance work. The exhibited material commemorates voluntary ambulance groups, doctors, medical stu-

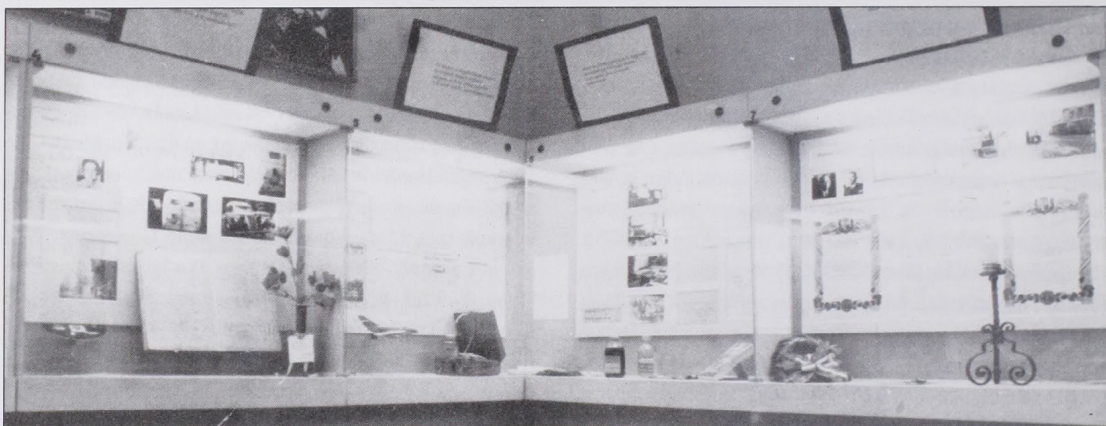
Akik történelmi események cselekvő részesei voltak, gyakran gondolnak emlékirataik közlésére. Dr. Felkai Tamás ny. mentőőorvos, aki az 1956-os forradalom és szabadságharc idején önkéntes mentőszolgálatot teljesített, egyelőre más műfajt választva, kiállítást rendezett a 40. évforduló tiszteletére. Nagy erénye, hogy az átélt valóságot a puszta tények, korabeli dokumentumok felsorakoztatásával úgy mutatja be, ahogyan az végbe ment.

Az első harcok során nyilvánvalóvá vált, hogy az Országos Mentőszolgálat mentőkocsiparkja és személyi állománya nem tudja kielégíteni a hirtelen előállt igényeket, így azonnal önkéntes mentőcsapatok szerveződtek. Már az első 48 órában nyolc sérülési góc alakult ki: Ma-

A Budapesti Rendőrőfkapitányság szolgálati naplójának másolatban bemutatott részletei értékes információkat tartalmaznak: „...*lőszert hozunk át a BM Zrínyi utcai raktárából*“ (okt. 25. 11 óra), vagy „*Veszélyes fegyvert és lőszert szállítani a városban még mentőautóval is*“ (okt. 27. 9 óra).

1956-ban csak a Rohamkocsi rendelkezett a Mentők-nél vérpótlási lehetőséggel, így azt okt. 24-én a Központi segélyhelyre vitték. Naplója beszámol az okt. 24-25-i plasmaexpander infúziókról. A transfundáltak között orosz katonák is vannak. Az orvosok: Lehőcz Vera, Felkai Tamás bejegyzése szerint „*az utolsó adag vérpótlószert egy szovjet katonának adtuk.*“

A szabadságharcosok és az őket mentő felebarátaik

Fotó - Photo: Szabellény G.

Részlet a kiállításból – A detail from the exhibition

gyar Rádió, Gutenberg tér, Blaha Lujza tér (Szabad Nép színház), Szófia utcai katonai objektum, Vörös Csillag Nyomda, Országos Rendőrőfkapitányság, Belügyminisztérium, Néphadsereg tér. A hősöket és a zarnoki hatalom tetteit a diktatúra évtizedeiben rejtve őrzött fényképfelvételek, esetenaplók, térképekkel szemléltetett eseménynaptárak, s az életben maradtak emlékezései dokumentálják. A történészek számára is megkerülhetetlen források láthatók, mint például a Központi Mentőállomás október 23-án, 25-én vezetett esetenaplója, mely rögzíti a Kossuth téri 14-55 év közötti ismeretlen civileket, akiket lőtt sebekkel, zúzódással sérültként vagy halottként „bevételeztek”. A Rádió környékén 43 sérültet, közöttük két halottat regisztráltak. A sebesülések okai: kő, téglá dobálás, szurkálás, autóföldöntés, lövés. Dokumentálja a Honvédelmi Minisztérium előtt lövést kapott 3 személy sérülését. Fotók örökítik meg, amint a Parlament előtti sortűz áldozatait autóbuszok hozzák a mentőközpontba.

* Kiállítás, rendezte dr. Felkai Tamás

véraldozatáról többek között az átluggatott mentőautókról készült fotók, Rónafalvi Ödön mentőorvossegéd és Kecskés Sándor mentőápoló közös gyászjelentése tanúskodik. Őket okt. 25-én a Vöröskereszt sérthetlenségét semmibe vevő orvul gyilkoló fegyver ölte meg. Önfeláldozásukat 1991-ben „A Hazáért és Szabadságért” posthumus kitüntetéssel ismerték el, mintegy jeleül annak, hogy az érdemek elmúlhatatlanok.

Az Országos Mentőszolgálat három évvel előlött, az 1956. október 23.-november 23. közötti időszak eseményeire kérdező körlevelet küldött ki a vidéki mentőállomásokra. A válaszokból kitűnik, hogy nagyon kevés iratanyag áll rendelkezésre, többnyire megsemmisítettek a jelzett időszakra vonatkozó irattárakat, a működési naplók hiányoznak.

A szóbeli közlésekből kiderül, hogy hol szovjet parancsra, hol a felkelőket és családjukat védő óvatosságból nem készítettek eseteirást sem külön, sem a szállítási naplóba. A halált okozó kaposvári sortűzről sincs írásos dokumentum. A mentés körülményeire utal, hogy akadozó volt az üzemanyag és az alkatrész ellátás,

hosszú ideig fizetést sem kaptak. Páncélautók, tüzelő harcokocsik, kiépített szovjet védővonalak között körülményesen, dűlőutakon kellett kórházba juttatni szülő nőket.

A győri bejegyzések szerint nem mentésjellegű feladatokra is igénybe vették a mentőállomást, kötszert, gyógyszert szállítottak például Hegyeshalomról (okt. 25-28.), vért vittek Budapestre (okt. 31.)

Részletek a Sztálinvárosi (Dunapentele) Mentőállomás eseménynaplójából: „Okt. 23. Éjjel a kocsi nehezen jött haza Pestről. Pesten felkelés van. 30. Dunapentelén leállt a munka. 31. Közlekedés nincs, csak a mentők dolgoznak. Nov. 4. ... az oroszok megtámadták Budapestet, ismét feszült hangulat! ... légo elsősegélynyújtókat berendeltünk. 6. Nagyvenyimen orosz tankok majdnem elvitték egyik kocsinkat. 7. Megkezdődött a szovjet támadás repülőgépekkel, aknavetőkkel és tankokkal. ... A sérültek száma a mai napon 16-18. 15. Budapestre a Mentőkórház részére ingyenes adományt vittünk Előszállásról, burgonyát, lisztet, befőttet, almát, borjút, tyúkokat, stb.“

A riasztott mentőkocsik 1887-től megkülönböztető jelzésként piros zászlócskát használtak. Előfordult, hogy ezt a felkelők félreértették. A mentőautókra lőttek a forradalmárok, hiszen a Korvin kórház betegszállító autója fegyvert vitt a Rádióhoz, lőttek az ÁVH-sok, mert a meneküléshez ruhát és kocsit akartak szerezni, s lőttek a szovjet katonák, mert a legjobb álcázás a Vöröskereszt. Ilyen körülmények között kevésbé volt idő és alkalom adminisztrálni.

Naplóbejegyzés őrzi dr. Lehócz Vera fiatal mentőorvosnő tragikus sebesülését. Sérülthöz mentek a Közraktár utcába, s a Bakáts téren a mentőautó hátulról sorozatlövést kapott. A doktornőt két golyó érte, megbénult, de a kollegái önfeláldozó magatartásának, több operációnak és élni akarásának köszönhetően, mint rokkantjára-dekos, élő tanúként vehetett részt a kiállítás megnyitásán.

A zárófejezetek a történelmi esemény tragikus végkifejletét korabeli írásos dokumentumokkal jelzik: „Nagy Imrében bizalmunk” – szól az egyetemi forradalmi diákbizottság röplapja.

„Magyarok! A múlt hívei be akarják lopni az ÁVH-t forradalmi szervezeteinkbe. Rendőregyenruhába, civilbe, mentőknek öltöztetik Budapest népének, ifjú szabadságharcosainak gyilkosait! Vigyázatok! Tegyetek ártalmatlanná az ÁVH-t. (A Forradalmi Ifjúság)“

A kiállítás tényszerű, objektív adatközléséhez a személyes gondolatokat az egyes fejezetek élén álló versidézetek tolmácsolják. A bemutatott anyag emléket állít az életveszélyben dolgozó önkéntes mentőcsapatoknak is, orvosoknak, medikusoknak, ápolónőknek, betegszállítóknak, gépkocsivezetőknek, s a lakosság köréből kikerülő elsősegélynyújtóknak. A külföldi segítőkről, a lengyel, osztrák vér, kötszer, gyógyszer és élelmiszer szállítókról sem feledkezik meg. Meggyőző arról, hogy az Országos Mentőszolgálat mindvégig fenntartotta működőképességét, mobilizálta erőforrásait, Mentőkórházat állított fel, s országos szervezetsége révén koordinálni tudta a mentőmunkákat. Dolgozói hivatástudata, erkölcsi tartása példaadó volt. „Nem volt insufficiens“.

Ezzel az emlékezéssel a felejtés könyörtelen folyamatát sikerült kissé megállítanunk – mondta dr. Göbl Gábor az Országos Mentőszolgálat főigazgató főorvosa a kiállítás megnyitásakor, mintegy kiemelve dr. Káhrer Frigyes

professzor bevezető gondolatait: a fiak megőrizhetik apáik becsületét, csodálattal adózhatnak a helytállók-nak, akik megmutatták, hogy miként kell becsülettel élni, halni önzetlenül másokért.

Fotó - Photo - Felkai T

dents, nurses, ambulance car staff, drivers and first-aid personnel drawn from the civilian population, who worked in danger of their lives. The exhibition doesn't forget the foreign helpers and volunteers who delivered Polish and Austrian blood, bandages, medicine and other donations.

Lövések nyomai a mentőautón
Bullet holes on the ambulance car – 1956

Kresz Géza Mentőmuzeum

1055 Budapest, Markó u. 22. – Nyitva: naponta 8,30 -14 óráig

Dr. Kresz Géza (1845-1901) belvárosi tisztiorvos hívta életre 1887-ben a Budapesti Önkéntes Mentőegyesületet, s a három évvel később felépült Markó utcai székházban már 1893-tól működött egy kis muzeális gyűjtemény. Kresz Géza az 1896. évi millenniumi kiállításon mutatta be az egyesület tevékenységét és felszerelését. Az Európában akkor egyetlen állandó mentőmuzeum célját 1908-as jelentésében így fogalmazta meg: „Eseteink és tanulmányaink kapcsán összegyűjtjük mindazon tudományos tárgyakat és eszközöket, melyek megtekintése, tanulmányozása, összehasonlítása ugyancsak elősegíti a szaktudást.“

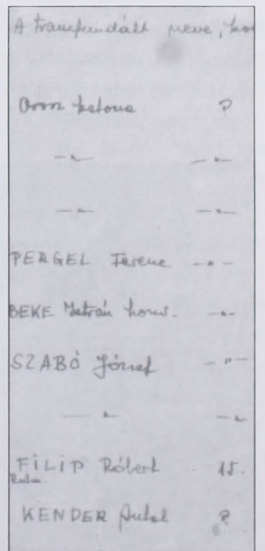
1954-ig állt a múzeum a mentődolgozók rendelkezésére, a közönség számára nem volt rendszeresen látogatható. Majd anyagát felszámolták, tíz évvel később csak elenyésző része került elő.

1969-ben dr. Bencze Béla (OMSZ) és dr. Antall József (SOM) főigazgatók szerződésben rögzítették, hogy a Mentőmuzeum a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum részeként felállítatik, s az Országos Mentőszolgálat működteti.

A dinamikus anyaggyűjtésnek, kutatómunkának, több időszak kiállításnak köszönhetően 1987-ben a magyar mentésügy száz éves évfordulóján megnyílt az újjászületett Mentőmuzeum. Történeti állandó kiállítása bemutatja a magyar mentés szerveződését, kiemelkedő alakjait, valamint a mentéstechnika fejlődését. Emléket állít névadójának, aki a Pesti Sebész- Borbély- és Furdós Céh utolsó mesterének Kresz Károlynak legkisebb fia volt. Láthatjuk közvetlen utóda, Kovách Aladár kitüntetései között a Meidzsi csillagot, melyet Széchenyi Ödön pasa adományozott a konstantinápolyi mentőegyesület megszervezéséért.

1948-tól kezdte meg működését az Országos Mentőszolgálat, melynek megtervezője és első főigazgatója Orovecz Béla volt. Elsősegélynyújtási útmutatók, szakmai kiadványok, mentésügyi folyóiratok jelzik a folyamatos kutatómunkát, melynek egyik forrása a múzeum adattára, könyvtára, tárgyi anyaga. Dr. Felkai Tamás múzeumvezető ny. főorvos, aki „A mentés kialakulásának fejlődéstörténeti elemzése“ című értekezésével kandidátusi fokozatot szerzett, több éves tiszteletreméltó lelkes munkával gazdag gyűjteményt és sok vándor- és időszak kiállítást hozott létre. Több külföldi mentőegyesülettel folyamatos kapcsolatot tart.

A rohamkocsi október 25-i naplóbejegyzése az infúziókról
Diary records of the ambulance car on 25 October 1956 about the infusions – three Russian soldiers among the injured

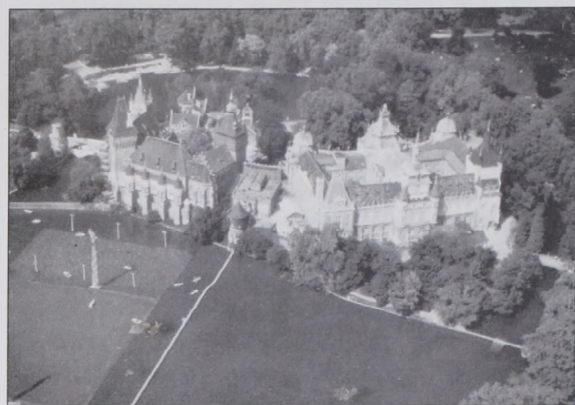

Számvetés

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 100 éve

Dr. Fehér György – Balázs György

Hundred years of the Museum of Hungarian Agriculture

In May 1896 a spectacular National Millennium Exhibition was opened in the City Park of Budapest to show the achievements of contemporary Hungarian industry and agriculture as well as give an insight into Hungary's past. A group of historic buildings representing different architectural styles was created according to the plans of Ignác Alpar and was first built in temporary form. Later these buildings housed the exhibitions of the Museum of Hungarian Agriculture which was founded in the same year. Both the buildings and the exhibitions became so popular with the public that Parliament decided to have the same

Háborús pusztítás a barokk-
reneszánsz épületben
War damage to the Baroque-
Renaissance building

„A Mezőgazdasági Múzeum célja és hivatása mindazt bemutatni, ami a magyar mezőgazdaságra érdekléssel és fontossággal bír, amiből a hazai mező-, kert-, szőlő- vagy erdőgazda megbízható, gyakorlati tanulságot meríthet és amiből úgy a belföldi, mint a külföldi iparos, fogyasztó és kereskedő a magyar mezőgazdaság terményeit legközvetlenebbül és leghívebben megismerhesse.” Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek, a Mezőgazdasági Múzeum alapítójának e szavai száz év múltán is érvényesek, máig meghatározzák feladatainkat.

100 év egy intézmény életében akkor is jelentős lenne, ha nem a századforduló, két világháború – közben gazdasági világválság – majd félévszázados államszocializmus, – közben forradalom – váltogatták volna egymást. A gazdasági fellendülés évei gyűjteménygyarapodással, a világháborúk emberi és anyagi veszteségeivel, épület- és tárgypusztulással jártak, a gazdasági válság a múzeumi élet pangását eredményezte. A krónikáirók múzeumtörténeti visszatekintésük során az elmúlt száz év meglehetősen vegyes képét vázolhatják fel.

Magyarországon az 1860-as években vetődött fel egy gazdasági múzeum alapításának gondolata. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület közreműködésével – az egyesület Közteleknek nevezett székházában – 1869-ben először a Kertészeti Múzeum, majd pár évvel később a Gazdasági Múzeum nyitotta meg kapuit. Bár 1891-ben az utóbbit is bezárták, egy állandó mezőgazdasági múzeum létesítésének gondolata továbbra is élt. Az OMGE 1896-ban a földművelésügyi miniszterhez benyújtott felterjesztésében javasolta a múzeum állami költségvetésből történő létesítését és fenntartását.

Az 1896 májusában megnyílt millenniumi kiállítás egyik fő csoportja az ezredév történelmét, míg a másik

a kor mezőgazdaságát, iparát, kereskedelmét mutatta be. A történelmi kiállításnak helyet adó „történelmi fűcsoport” épületgyűjtése Alpar Ignác tervei szerint épült meg, s bemutatta egyrészt a történelmi építészeti stílusokat, mégpedig Magyarország különböző területeiről vett épületeknek, épületrészeknek hú avagy éppen

átköltött másolataival, másrészt az akkor még három különálló épületben az Árpádok korától kezdődően történelmi emlékeket, elsősorban harci eszközöket, művészeti alkotásokat állítottak ki, uralkodói szobabelsőket, lovagtermeket rendeztek be. Külön csarnokokban, pavilonokban állították ki a mezőgazdasági, erdészeti, vadászati gyűjteményeket, amelyek később a múzeum törzsananyagát képezték.

A mezőgazdasági kiállítás sikere bizonyítékul szolgált az állandó múzeum létesítése mellett érvelőknek, és Darányi Ignác földművelésügyi miniszter 1896. június 20-án kelt leiratában értesítette az Országos Magyar Gazdasági Egyesületet, „hogy ily múzeumnak a fő- és székváros területén való létesítését a magam részéről is már munkaprogramba felvettem és osztom a t. egyesület azon nézetében, hogy a tárgyak beszerzésére a legjobb alkalmat az ezredéves kiállítás mezőgazdasági részében kiállított tárgyaknak a jelzett célra való biztosítása képezi”. Jogilag ezt a miniszteri állásfoglalást tekintjük a Mezőgazdasági Múzeum „alapítólevelének”. Ezzel egyidőben a miniszter Balás Árpád magyaróvári gazdasági akadémia igazgatójával vezetésével kilenc tagú „múzeum előkészítő bizottságot” hozott létre, az előzetes költségek fedezésére pedig 8000 forintot biztosított.

A millennium mezőgazdasági kiállításának közönségsikerét látván, a bizottság azzal a kéréssel fordult a „gazdaközönséghez”, hogy önkéntes adományaikkal gyarapítsák a múzeum gyűjteményét, a miniszter pedig felszólította a földművelésügyi tárcához tartozó állami szerveket és intézeteket a múzeumi szemléltetés céljaira alkalmas tárgyak, iratok, fényképek átadására. A felhívás nyomán a múzeum 1896 végén több mint 12000 darabos gyűjteménnyel dicsekedhetett.

Az ezredévi kiállítás október 31-én bezárta kapuit, és a lebontást elkerülő történelmi fűcsoport épületgyűjtése – amelyet legjellegzetesebb épületrészéről azóta is Vajdahunyadvárnak neveznek – szinte kínálkozott a Mezőgazdasági Múzeum otthonául. A Földművelésügyi Minisztérium és a főváros megegyezését követően a telket és a rajta fekvő ingatlanokat a múzeum 10 évi időtartamra jelképes összegért – évi 20 korona – kapta bérbe. A történelmi fűcsoport ilyen módon megszerzett, de nem időtálló anyagból készült épületeit az 1897. évi költségvetésben biztosított 20 000 forintból kívül-belül kitarozták, s a gótikus épületrészben 6, a reneszánsz szárnyban 16 kiállítást nyitott meg 1897. szeptember 12-én Darányi Ignác Balás Árpád igazgató társaságá-

ban. Ezek részletesen bemutatták a magyar mezőgazdaság valamennyi ágát, a termelés mellett az élelmiszer-feldolgozóipar eredményeit. A múzeum feladatául tűzték, hogy a mezőgazdasággal hivatásszerűen nem foglalkozók érdeklődését is felkeltse, rokonszenvet ébresszen és támogatókat nyerjen a hazai agrárpolitika elképzeléseihez. A látogatók a díjtalanul megtekinthető múzeumban gazdag tárlatokat tekinthettek meg. A közönség azonban rövid ideig élvezhette a hazai mezőgazdaság eredményeit összegző kiállításokat, mert a megnyitást követő második esztendőben az épület életveszélyessé vált, és 1899. július 27-én be is zárta kapuit.

A múzeum alapításának ténye és maguk a kiállítások rendkívüli érdeklődést váltottak ki, két és fél év alatt 335 napon 168.142 érdeklődő tekintette meg a látványlót. A bezárás után a múzeum értékes gyűjteményét a Kerepesi (ma Rákóczi) út 72-be szállították, ahol néhány hónap múlva lényegesen kisebb területen, 18 kiállítással ismét fogadta az érdeklődőket.

Miközben a Városligetben emelt épületek bontását végezték, a magyar parlament utasította a kormányt, hogy ugyanott építse fel a Mezőgazdasági Múzeum végleges otthonát, s e célra 2 400 000 korona költségvetési támogatás állt rendelkezésre. A tervek elkészítésével ismét Alpár Ignácot bízták meg. Az építkezés során három év alatt, 1901 és 1904 között kevés változtatással építették újjá a Vajdahunyadvárt.

1904 februárjától megkezdődött a tárgyak visszaszállítása a már elkészült végleges otthonba. A múzeumot és kiállításait 1907. június 9-én maga I. Ferenc József adta át rendeltetésének. Egy korabeli méltatás szerint a Vajdahunyadvár „egyike lesz a világ legnagyobb múzeumainak és méltó kifejezője annak, hogy egy földművelő ország legnagyobb és a természet által örök időkre legnagyobbaknak rendelt iparát képviselje”.

Az 1897. évihez képest némileg változott a múzeum szervezeti felépítése, kiállításait átépítették. A reneszánsz épületben 25, a gótikus szárnyban 3 kiállítás készült el. 1908-tól a jáki kápolnában kialakított könyvtár és az olvasó fogadta az érdeklődőket. Egy-egy kiállítást és a mögötte álló gyűjteményt osztálynak nevezték. Új kiállítást építettek a mezőgazdasági munkásügy, a kiserletügy, a szakoktatás témakörökben. Az egyes kiállítások szakmai színvonalát garantálta, hogy a kérdésben az adott témakör első számú hazai szakteknitelyét közvetlenül bevonták a rendezés munkálataiba.

1907-ben a múzeum 28 osztályból állt, ezt egészítették ki a segédgyűjtemények, továbbá könyvtár és műhelyek. Az intézet irányításával Saárossy Kapeller Ferencet bízták meg, akinek munkáját Paikert Alajos múzeumőr (később a múzeum igazgatója), egy gondnok, két beosztott és váltakozó létszámú segéd- és szolgaszemélyzet segítette. A télen is fűthető kiállítási helyiségekben évente átlagosan másfélszázezren fordultak meg. Nagy-Britanniából, az USA-ból és a környező országokból érkező szakemberek, politikusok, közéleti személyiségek tanulmányozták a múzeum tevékenységét és ajánlották mintául saját kormányaiknak.

1912-ben, a mezőgazdaságban időközben végbement változásokat gyorsan követve, egyes kiállítások megszüntetésével, illetve átszervezésével az osztályok száma huszonötre csökkent. Az elfogadott szervezeti és mű-

ködési szabályzat máig szóló érvénnyel kimondta, hogy a Mezőgazdasági Múzeum a Földművelésügyi Minisztérium fennhatósága alatt működő tudományos intézet.

Az I. világháború követő időszakban egyfelől a gazdasági konszolidációnak, másfelől pedig Paikert Alajos igazgatóvá történő kinevezésének köszönhetően a gyarapodás időszaka vette kezdetét. Az anyagi források bővítése érdekében a múzeum szoros kapcsolatot épített ki a termelőkkel és helyiségeit időszaki kiállítások céljaira bérbé is adta.

A sikeres vállalkozások közül kiemelkedett a Nemzeti Vadászati Védegyelet 1925-ben és 1930-ban rendezett kiállítása.

A múzeum szakmai tekintélyét nagymértékben növelte az 1926-ban tartott Természet-, Orvos-, Műszaki és Mezőgazdaságtudományi Országos Kongresszus, amelyen az agrárszakemberek a múzeum tudományos jellegű tevékenységének megerősítését javasolták: „Az ilyen gyűjteménynek élő szervezetnek kell lennie; a tudományos kutatások és gyakorlati tapasztalatok új eredményeinek táblázatok, termények és termékek, eszközök, biológiai csoportok stb. útján való bemutatásával lépést kell tartania a haladással. Evégből a Múzeumnak kapcsolatot kellene keresnie specialista szakemberekkel és igénybe kellene vennie közreműködésüket, ezenkívül a rendes személyzetet is ki kellene egészíteni a mezőgazdaság és a természetrajzi tudományok terén jártas tisztviselőkkel.”

1926-ban Mayer János földművelésügyi miniszter előnötletével megalakult a Mezőgazdasági Múzeum Barátság Köre, amelynek feladata többek között az állami támogatáson túli pénzforgások előteremtése és a múzeum tevékenységének népszerűsítése volt. A szűkös anyagi lehetőségek közepette kezdtek meg egyes kiállítások felújítását, az egyes gyűjtemények gyarapodása is megfigyelhető. A jelentős szakmai értéket képviselő könyvtár állományja elérte a 33 000 kötetet.

A múzeum külföldi hírnevét növelték sikeres külföldi kiállításai (1927, 1928, 1930), amire felfigyelt az egyiptomi kormány is. 1930-ban a múzeum igazgatóját, kérték fel a kairói I. Fuad Mezőgazdasági Múzeum megszerzésére és berendezésére.

A nagy gazdasági válság megszorításokkal terhes éveit után, 1933 végén a Földművelésügyi Minisztérium elhatározta a múzeum épületének és kiállításainak felújítását. 1934. június 14-én ünnepélyes keretek között, Horthy Miklós kormányzó jelenlétében mutatták be a XVI. Nemzetközi Mezőgazdasági Kongresszusra érkező hazai és külföldi vendégeknek az újjászervezett múzeum 34 osztályát, illetve kiállítását, és a Külkereskedelmi Hivatalnak ehhez kapcsolódó állandó mezőgazdasági ex-

Az ősfoglalkozások terme az 1930-as években

Gallery in the 1930s showing traditional occupations

complex of buildings rebuilt in permanent materials.

The final home of the Museum of Hungarian Agriculture was officially opened in 1907. There were 35 exhibition halls and 28 permanent exhibitions presented to the public in 6,900 square meters. After the First World War the Museum held successful exhibitions abroad and the professional importance of its library also increased. However, a shift in priorities was also implemented. Exhibitions were restructured and more emphasis was laid on showing the development and results of contemporary Hungarian agriculture.

The Second World War caused damage to the building and to a great number of irreplaceable exhibits, objects and documents. After massive restoration the first specialist exhibitions were opened in the early 1950s. At the same time agricultural history research became more prominent and the publication of a series of bibliographies continued. The Revolution in 1956 caused further damage to the

„1 m³ köbtartalmu koczka ugyanazon tölgyfából kikészítve melynek korongján nyugszik”
‘An oak cube 1m³ in size mounted on a disc of the same material’

buildings. From the 1960s onwards, the museum focused on researching and presenting values of the past. Several temporary exhibitions commemorated prominent figures of Hungarian agricultural history. Yet the museum did not completely ignore contemporary issues. Between 1957 and 1961 the political orientation of visitors was deemed as important as scientific research and several exhibitions were given new objectives and formats.

Today there are 15 permanent exhibitions showing the history of animal husbandry, plant growing, horticulture, hunting, forestry, fishing, vinticulture and viticulture. The museum has several branches throughout the country.

portbemutatóját. Még a korábbi korszakban tapasztaltaknál is erőteljesebben érvényesült az az elv, hogy a múzeumnak a mezőgazdaság éppen aktuális problémáinak megoldásában kell segítséget nyújtania, ahhoz a maga sajátos eszközeivel hozzájárulnia. Nagyobb hangsúlyt kapott a talajjavítás, a paprikatermelés, a konzervipar, a növénynemesítés, a lisztkísérlet és az üzemtan kérdéseinek bemutatása. Sor került a propaganda- és tanácsadó szolgálat megszervezésére, ennek keretében az

érdeklődőknek élőszóban és levélben adtak felvilágosítást. A történelmi kérdések iránt érdeklődők kívánságát szolgálták a magyar és magyar vonatkozású mezőgazdasági szakirodalom teljes forrásanyagát összegyűjtő sorozat, a „*Bibliographia Oeconomica Ruralis Regni Hungariae*” kötetei, amelyekből az első 1934-ben került kiadásra. A pótolhatatlan értékű kiadványsorozatban megjelent 8 kötet a kezdetektől 1944-ig terjedő időszak irodalmát dolgozta fel. 1940-ig a múzeum gyűjteménye számtalan új tárggyal gyarapodott, miközben gazdaságtörténelmi anyaga csökkent. A látogatók száma évi száz-ezer körül állapodott meg, ebből nyolc-kilencezere volt tehető a külföldieké. A modern tömegkommunikáció eszközeit is felhasználták, az előre bejelentett csoportoknak oktatófilmeket mutattak be.

A gyarapodást hozó békés időszakot felváltották a II. világháború óriási emberi és anyagi áldozatokat, rombolást követő évei. A pusztítás nem kerülte el Budapestet sem, az 1944. július 2-án végrehajtott szőnyegbombázás során hat találat érte a múzeum épületét. Mivel a múzeum helyiségeit nem választották el egymástól belső falak, a keletkezett veszteségek nagyon súlyosak voltak. Az épületkárokon túl megsemmisült a muzeális anyag mintegy harmadrésze. Sajnálatos, hogy az épségben maradt muzeális tárgyak és berendezések túlnyomó része a háborút követő zavaros hónapokban nyomtalanul eltűnt, közprédává vált.

1945 után a romos múzeumépület kiállítási célokra alkalmatlan volt, a szakmai munka az adott körülmények között rendkívül fontos állagmegővésre és leletmentésre korlátozódott. A háború után tapasztalható épülethiány miatt a Vajdahunyadvár viszonylag épen maradt részeit különböző intézetek és szervezetek foglalták el. Volt olyan időszak, amikor komolyan felvetődött a múzeum felszámolásának gondolata is. 1948-ban elkezdtek a megmaradt gyűjteménytárak és berendezések szétosztását. Ennek során elszakították tőle a közel 40 000 kötetes állománnyal rendelkező könyvtárát. Még ennél is nagyobb veszélyt jelentett a székesfőváros törvényhatóságának javaslata: alakítsák át a múzeumot úttörőpalotává. Nem utolsósorban az 1948-ban főigazgatóvá kinevezett S. Szabó Ferenc energikus munkájának és fellépésének köszönhetően a kisajátítás közvetlen veszélye elmúlt és megkezdődtek a helyreállítási munkálatok. Az 1950. évi költségvetésben a földművelési tárca erre a célra már tekintélyes összeget irányzott elő, és Hajos Alfréd építész vezetésével hamarosan elkezdődtek a Vajdahunyadvár helyreállítási munkálatai. 1950 október 7-én a Madártani Intézettel közösen megnyílt az első időszak kiállítás. Az

első állandó kiállítás elkészülésére 1952 november 7-ig kellett várni, ekkor került bemutatásra a vadgazdálkodás témakörét feldolgozó tárlat.

Alighogy a múzeum elkezdhette rendeltetészerű működését, egy 1951-ben született döntés értelmében a reneszánsz-barokk épületrész teljes első emeletét és a földszint egy részét át kellett adnia a Természettudományi Múzeum növénytárának. A múzeum a döntés következtében elveszítette kiállítási területének jelentős részét, és a három évtizedig tartó kényszerű „társbérlet” ideje alatt állandó helyhiánnyal küszködött.

A nehézségek ellenére folytatódott az épület rekonstrukciója, a helyreállított részekben pedig a kiállítások berendezése, műhelyek, irodahelyiségek kialakítása. Három év alatt megnyílt az erdőgazdasági, halászati és végül a több mint 2000 m² alapterületű állattenyésztési kiállítás. A múzeum a háború után a fő figyelmet a kiállítások újjáépítésére és a megsemmisült tárgyak szisztematikus begyűjtésére fordította. A korábbi időszakhoz képest erőteljesebbé vált az agrártörténelmi kutatómunka, ennek eredményeként jelent meg a hazai agrár-szakirodalom bibliográfiáját összegyűjtő újabb kötet.

Az 1956-os forradalom során bekövetkezett harci cselekmények ismét károkat okoztak a még a II. világháború pusztításait teljesen ki sem heverő épületben. Az újjáépítési munkálatok már *Matolcsi János* irányításával folytatódtak, aki megszervezte és nemzetközileg is ismertté tette az archaeozoológiai kutatásokat.

Egy-egy kiállításon belül mind nagyobb arányban kerültek bemutatásra a múlt értékei, a témán belül arányaiban visszaszorult az aktuális termelési és agrárpolitikai feladatokra történő utalás. Egyre több időszak kiállításán állítottak emléket a magyar mezőgazdaság kiemelkedő személyiségeinek: Mathiász János szőlőnemesítőnek (1958), Bereczki Máté pomológusnak (1959), Cserhádi Sándor növénytermesztőnek (1959), Tessedik Sámuel szakírónak (1960), Istvánffy Gyula mikológusnak (1960).

A magyar agrármúlt hangsúlyozottabb megjelenítése azonban nem járhatott együtt a jelen problémáitól való teljes elfordulással, hiszen 1957 és 1960 között olyan változások játszódtak le Magyarországon, amelyek alapvetően átformálták a hazai agrártermelés korábbi viszonyait. Míg az 50-es években rendezett kiállításokon a kisüzem és a nagyüzem között az utóbbi előnyére mutatkozott különbséget kellett hangsúlyozni, addig a 60-as években készült kiállításokban a termelőszövetkezeti nagyüzemi gazdaságok eredményeit kellett kiemelni. A „kiállítások szocialista rekonstrukciója” jegyében készült bemutatók 13 terem anyagát érintették, és az átalakítások 1966-ban fejeződtek be.

Az állandó helyhiány ellenére az 1970-es években is folytatódott a tárgygyűjtés, a segédgyűjtemények – s benne az adattár (fényképek, térképek, aprónyomtatványok, oklevelek stb.) – fejlesztése. Az 1949-ben elszállított könyvállomány helyén új könyvtár létesült. Ekkor kezdődött el vidéken a helyi kezdeményezésre épülő állandó kiállítóhelyek, ún. filiálék hálózatának megszervezése. A két világháború között alapított múzeumi baráti kör mozgalom is – a korábbtól eltérő formai és tartalmi keretek között – újjászerveződött. A múzeum rendezvényeivel a fiatalabb korosztály érdeklődésének

megnyerésére is gondot fordított. Mind a mai napig él a „Mezőgazdaság diákszemmel” című pályázat, amelyen általános- és középiskolások vehetnek részt képzőművészeti alkotásaikkal, illetve szakmai tárgyú dolgozataikkal. A munkatársak által végzett szakmai tevékenység színvonalát jelzi, hogy a múzeum a Mezőgazdasági Múzeumok Nemzetközi Szövetségének (AIMA) egyik alapító tagja lett.

Az 1970-es évek végére az épület állaga oly mértékben leromlott, hogy a korábbiaknál alaposabb és teljesebb rekonstrukció elvégzésére volt szükség. Az 1978-ban elkezdett munkák Szabó Lóránd főigazgatósága idejében, 1985-ben fejeződtek be. Ennek során a múzeum kívül-belül teljesen megújult, kiépült a központi fűtés, így az egymás után létrehozott kiállítások télen is fogadhattak látogatókat. A Természettudományi Múzeum növénytárának kiköltözése (1979) után ismét közel akkora terület állt rendelkezésre, mint a háború előtt. Az újonnan létrehozott kiállítások mellett bővítették a gyűjteménytárakat, műhelyeket, munkaszobákat, és új helyen, de régi rangjához méltó körülményeket teremtettek a könyvtárak.

Az épületrekonstrukció engedélyezte ütem szerint elkészült új és részben felújított 18 állandó kiállítás a magyar mezőgazdaság szinte minden ágazatát bemutatta. Aktuális problémaként a múzeum történetében először foglalkozott a hazai környezet- és természetvédelemmel. Az alapos muzeológiai munkát igénylő kiállítások mellett a múzeumban igen eredményes agrártörténeti, agrártudomány-történeti, régészeti és néprajzi kutatások folynak. Ennek eredményeiről készült idegen és magyar nyelvű tanulmányok olvashatók az 1962 óta két évenként megjelenő „Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei” kötetekben. 1964-ben került kiadásra a „Mezőgazdaságtörténeti Tanulmányok” első kötete, amelyet az idők folyamán még további nyolc követett. Ebben a sorozatban általában egy-egy nagyobb témakör monografikus feldolgozása olvasható. Az utóbbi években napvilágot látott számos tudományos és ismeretterjesztő munka közül kiemelést érdemel a „Magyar Agrártörténeti Életrajzok” 1987 és 1989 között megjelent három kötete. A hazai agrár-szakirodalom retrospektív bibliográfiáját tartalmazó és már korábban említett kiadások közül az utolsó, nyolcadik kötet 1968-ban került ki a nyomdából. Ennek az ugyancsak hiánypótló vállalkozásnak a munkálatai még be sem fejeződtek, amikor 1964-ben a bibliográfiai csoport gondozásában megjelent a korabeli magyar és külföldi agrártörténeti kiadványok könyvészeti adatait idegen nyelven (angol, német) is tartalmazó „Bibliographia Historiae Rerum Rusticarum Internationalis” első kötete. Ebből a világon egyedülálló kiadványsorozatból 1996-ig 17 kötet került kiadásra.

A múzeum szervezeti keretében működő négy főosztályon (agrártörténeti, agrártudományi, közművelődési és gazdasági) jelenleg közel 120 főállású munkatárs dolgozik. A kultúra területén is érezhető piaci viszonyok térnyerése közepette, a központi költségvetési támogatás mellett, egyre fontosabbá válik a saját bevételek növelése.

A múzeum 100. születésnapján a Vajdahunyadvár felújított épületében 5200 m² alapterületen 15 állandó

(állattenyésztési, növénytermesztési, kertészeti, vadászati, halászati, szőlészet-borászati, múzeumtörténeti) és 6 időszakos kiállítással fogadja vendégeit. A Mezőgazdasági Múzeumnak ezen kívül Soroksáron, Keszthelyen, Lajosmizsén, Cecén és Dégen található fiiláléiban is vannak kiállításai. A múzeum gyűjteménytáraiban (állattenyésztési, növénytermesztési, gépészeti, kézieszköztár, halászati, vadászati, maggyűjtemény, képzőművészeti stb.) közel 110.000

tárgyat tartanak nyilván. Ezt egészíti ki az adattár több csoportot (kézirat-, térkép-, fotótár, munkaeszköz-történeti archívum, aprónyomtatványok, fonotéka, film és video stb.) alkotó értékes gyűjteménye. Szintén a múzeum büszkeségei közé tartozik az 55 000 kötet könyvvel és közel 2300 időszakos kiadvánnyal és folyóirattal rendelkező könyvtár. Öröndetes, hogy állományába viszszerült az 1949-ben elszállított és nagy történeti értékkel bíró könyvek jelentős része.

A Vajdahunyadvár és a fiilálék kiállításait megtekintő vendégeink száma az elmúlt években számottevően emelkedett, megközelítette az évi háromszázazretet. Az 1990 után kialakult társadalmi és gazdasági környezetben a múzeum működéséhez szükséges anyagi erőforrások előteremtésén túl a legfontosabb feladatok közé tartozik a történeti értékek gyűjtése, megőrzése, kutatása és bemutatása. A megváltozott körülmények között a korábbinál nagyobb érdeklődést kell mutatnia a jelenkor aktuális agrárgazdasági és -politikai problémái iránt. Nyitottnak és fogadókésznek kell lennie a gyakorlati termelés irányából érkező kérésekre. Közös kell kialakítani azt a formát, amelyikben a múzeum az elektronikus információrobbanás korában is megtalálja a helyét a múlt és a jelenkor agrárértékeinek kutatásában és bemutatásában.

Vadászati kiállítás az 1950-es években

A hunting exhibition in the 1950s

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI 1992-1994

Fotók - Photos: Csesetka F

Baromfityénység-történeti kiállítás

Exhibition from the history of poultry-farming

A 100 éves Közlekedési Múzeum – ma

Katona András

The 100-year-old Transport Museum – today

The Transport Museum, which was established in 1896, has by now begun to become a public collection of European rank, not only through its collections and great scientific traditions but also through its appearance. It can be properly completed only if the current development maintenance project can be ended within the coming five years.

Preservation will remain of great importance in future too, but with the progress of time this implies a never-ending growth of the collections, this often confronts technical museums – so also the Transport Museum – with insoluble tasks.

A museum of present and future – this concerns mainly the technical and within it the transport museums – must

A Közlekedési Múzeum épülete 1896-ban

The Transport Museum building in 1896

1896-ban, a millennium évében Budapesten, a Városligetben kialakított bemutatók sorában kapott helyet a Közlekedésügyi Csarnok, amelyben eredeti járművek, rajzok, fényképek, dokumentumok, térképek a vasút és a közút fejlődését mutatták be. Külön csarnokban állították ki a hajózás és folyamszabályozás eredményeit.

A kiállítás óriási közönségsikerére tekintettel a szervezők az összegyűjtött anyagot együtt tartották, és egy állandó múzeum létrehozását határozták el. 1899. május 1-jén nyílt meg a közönség előtt a m. kir. Közlekedési Múzeum, ahol a millenniumi kiállítási gyűjtemények mellett a posta és távirta fejlődését is bemutatták. (1911-től gyűjtötték a repülési tárgyakat és dokumentumokat.)

A Közlekedésügyi Csarnok, amelyet Pfaff Ferenc MÁV felügyelő tervezett, ideiglenes építmény volt. Fokozatosan állandóvá alakították át. A reprezentatív épület szépsége, a kiállított tárgyak gazdagsága és érdekessége tette a gyűjteményt a főváros leglátogatottabb múzeumává.

Az intézmény vezetői és munkatársai a MÁV állományában voltak, a múzeum is az Államvasutakhoz tartozott. A kor legkiválóbb szakemberei külső munkatársként vettek részt a gyűjteményfejlesztésben és a kiállítások szervezésében. A Közlekedési Múzeum nemzetközi méretekben is ismert és elismert lett.

A második világháborúban két bombatalálat következtében súlyos károkat szenvedett az épület és a gyűjtemény. Hosszú évekig bizonytalan volt a gyűjtemény sorsa, végül szerényebb formában ugyan, de helyreállították az épületet. A múzeum munkatársai restaurálták a sérült műtárgyakat. 1966. április 2-án újra megnyílt a Közlekedési Múzeum.

A múzeum, mint intézmény azóta, hogy az első tudományos-technikai múzeumnak tekinthető párizsi Művészetek és Mesterségek Nemzeti Konzervatóriuma 1802-ben elkezdte működését, alapfeladatai szempontjából keveset változott. A múzeumi munka alapja továbbra is a gyűjtés, a megőrzés és a közvetítés kiegyensúlyozott aránya. Változtak viszont a múzeum alapításával és működtetésével kapcsolatos felfogások. Eleinte a múzeum csak a kiemelkedőt gyűjtötte és mutatta be a gazdaságilag és kulturálisan

magasabb társadalmi rétegeknek. Mára a múzeum tágabb értelemben vett oktatási intézménnyé vált.

A megváltozott és változó felfogások döntő hatással vannak a múzeum három lényeges funkciójából kettőre: először is a gyűjtésre és másodszor a bemutatásra. A múzeumok azt gyűjtik, ami a korszak szerint megőrzendőnek látszik. Mivel a korok a tudományos kérdésselvetéseket is befolyásolják, egy múzeum gyűjteménytörténete többnyire nem egyenes vonalú, hanem gyakori változásoknak van kitéve.

A bemutatás (közvetítés) területén hasonló a helyzet: egy már begyűjtött tárgy a változó kérdésselvetések és kívánalmak közepette hol „értéktelennek” bizonyulhat, hol bizonyos követelmények szempontjából értékelése az „informatív” és a „nem informatív” közötti széles sávba eshet. A megőrzés változatlan fontosságú feladat, de az évek múlásával és ezáltal a gyűjtemények gyarapodásával sokszor megoldhatatlan feladat elé állítja a technikai jellegű, így a közlekedési múzeumokat is.

A változott és az állandó feladatok számunkra is meghatározták a szakmai irányokat. Amit természetesen a helyi felfogások és adottságok alapvetően befolyásoltak. A legfontosabbak:

- A tárgyak szakterületenként többé-kevésbé történeti sorrendben, de kizárólag funkcionális fejlődési sor keretében kerültek bemutatásra.

- A működési folyamatok nagyon kis számban és nem látványosan ábrázoltak.

- A műszaki tárgyak nem hatásaikban jelennek meg, akár pozitívak vagy negatívak az emberre és/vagy a környezetre.

- A többnyire kitűnően kidolgozott modellek nem mindig a leghelyesebb méretarányban készültek.

- A tárgyak nem elegendő mértékben jelennek meg funkcionális összefüggésben más műszaki tárgyakkal.

- A közlekedés és fejlődése, a feltaláló mint ember nem eléggé tematikusan jelenik meg.

- A technikát nem szabad csak dologi rendszerként definiálni; a keletkezést és alkalmazást mint annak integráns részét kell tekinteni.

Döntő tényező a szakmai koncepció kialakításában, hogy Magyarországon nincs olyan műszaki múzeum, amelynek feladata lenne a ma már világszerte elterjedt science-centrumok részbeni helyettesítése. A Közlekedési Múzeumnak tehát válaszolnia kell a korszak által diktált hatásokra úgy, hogy ugyanakkor ne veszítse el hagyományos értékeit, ne váljon science-centrummá.

A látogatónak lehetőséget kell adni arra, hogy saját történelmét és jelenét megélhesse és megérthesse, és

egyben kritikus kérdéseket tehesen fel azokkal kapcsolatban. A leghelyesebb szakmai elgondolások sem elegendők azonban, ha megvalósításukat nem segíti anyagi és szellemi támogatottság. A jelen és jövő múzeumának – ez elsősorban a technikai és ezen belül is a közlekedési múzeumokra vonatkozik – szakitania kell a „múlt tükré” felfogással, be kell rendezkednie a jelen tükrözésére, kisebb mértékben a várható fejlődés jelzésére.

Fontos célja a kiállítási tematikának a nemzeti értékek megmutatása. A Közlekedési Múzeum e vonatkozásban jelentős eredményeket mondhat magáénak, hiszen csak a közelmúltban a „100 éves a karburátor” és a „Vásárhelyi Pál és a reformkori mérnökgeneráció” kiállítás, több más évfordulás megemlékezés, bemutató hívta fel a nemzeti értékekre a figyelmet.

Különösen fontos ez a Közlekedési Múzeumban, ahol a látogatók több mint 60%-a az ifjúsági korosztályból kerül ki. Azt, hogy az elképzeléseket milyen alapokon kell megvalósítani és milyen típusú érdeklődésre lehet számítani, a legjobban a látogatók körében végzett felmérések támasztják alá. Figyelmeztető adat, hogy a felsőfokú végzettségűek aránya lényegesen elmarad a nagy nyugati technikai múzeumok látogatási arányától. Folytatni kell tehát az egyetemekkel és főiskolákkal a kapcsolatépítést, hogy a technikai nevelésben nagyobb szerepet kapjon a technikatörténet, a közlekedéstörténet.

Külön cél a hazai értékek bemutatása a külföldi látogatók számára, akik magyarországi látogatásukkor először a Közlekedési Múzeumban találkoznak a magyar közlekedés-történettel. A legfontosabb eszköz, – az idegen nyelvű feliratok – alkalmazását az új kiállításokban már megoldottuk.

A tudományos kutatás eredményei az elmúlt öt évben legjellemzőbben az időszakos kiállítások rendezésében jelentek meg. E tevékenység biztosította a belső múzeumi élet folyamatos aktivizálását és a múzeum ismertségének javítását. A nagyszámú időszakos kiállítás részben megoldotta a publikációs gondokat is. A tudományos munkatársaknak lehetőséget adott a szak- és napilapokban történő közlésre.

IDŐSZAKI KIÁLLÍTÁSOK	90	91	92	93	94	95
Belföldi kiállítások	8	25	32	24	36	20
Külföldi kiállítások	3	4	4	3	6	-
Összesen	11	29	36	27	42	20

Az alapfeladatok ellátása csak megfelelő színvonalú infrastruktúrával oldható meg. Az elmúlt öt évben a legnagyobb fejlődés vitathatatlanul e téren valósult meg. Az 1990-et megelőző években az új létesítményekhez kötött anyagi és szellemi erő nem tette lehetővé a meglévő épületekkel, berendezésekkel való foglalkozást. Az állandó kiállítások frissítésére sem került sor. A feladat ezek után egyértelműen a kor igényeitől technikailag és esztétikailag egyaránt messze elmaradó régi épületszerek állagának mind berendezéseiben – elektromos hálózat, fűtés, világítás stb. – mind megjelenésében történő átgondolt fejlesztése volt.

Az elvégzett munkák között a legjelentősebbek:

- a konferenciaterem korszerűsítése;
- a múzeumi fogadótér átépítése;
- a fűtési rendszer és az elektromos hálózat felújítása;

- az új épület terasz felújítása és kiállítóterré alakítása;
- a szociális létesítmények teljes felújítása;
- a kiállítás-építő műhely korszerűsítése;
- a biztonsági berendezés felújítása, az épület lángmentesítése;
- a gyermekkabinat átépítése;
- restaurátor műhelyek építése (fa, fém, papír);
- a Tatai úti raktárbázis felújítása, szerkezeti megerősítése, tanulmányi raktár építése, raktári polcrendszer létesítése, tűzjelző rendszer telepítése, csatornahálózat felújítása, könyvtár, archívum korszerűsítése, szociális helyiségek felújítása;
- a repüléstörténeti és űrhajózási kiállítás (Petőfi Csarnok) tetőszerkezetének felújítása;
- a számítógép-hálózat egységeinek létrehozása;
- a zárláncú televízió-videó hálózat létrehozása.

A legfontosabb munkák felsorolásából egyértelműen megállapítható, hogy a Közlekedési Múzeum ma már nemcsak gyűjteményével és tudományos tradícióival, hanem megjelenésével is európai rangú közgyűjteménnyé kezd válni. Igazán akkor lehet teljes, ha a fejlesztési-fenntartási tervet sikerül a következő öt évben befejezni.

A Közlekedési Múzeum jövőképe

A magyar Közlekedési Múzeum sem kerülheti meg a világ technikai múzeumai felé egyre erőteljesebben jelentkező kihívást, nevezetesen azt, hogy a hagyományos tárgymagyarító szöveggel ellátott bemutatói forma ma már nem elegendő a látogatói igények széles körű kielégítéséhez.

Nagy problémát jelent, hogy a számítástechnika, a video és más modern elektronikus eszközök kiterjedt alkalmazásával kevesebb eredeti tárgyat és több ismeretanyagot mutassunk-e be vagy a szórakoztató elemek beépítésével egy játszóparkká, vidámparkká alakítsuk a múzeumot? Meggyőződésem, hogy a Közlekedési Múzeumnak – az anyagi lehetőségek korlátait is figyelembe véve – az elkövetkező öt évben a bemutatói formákban – enteriőrök, szellemi játékok, videó- és számítógépprogramok – kell erősítenie, de meg kell tartani a nagy értékű eredeti tárgyak és modellek kiállítási lehetőségét, amelyek sehol máshol nem elérhetők.

Az oldottabb bemutatói formákat meg kell hagyni azoknak az új science-centereknek, amelyek nagy valószínűséggel hazánkban is létrejönnek és épületükben, szemléletükben, szellemi felfogásukban könnyebben felelnek meg a kihívásoknak, mint az e téren több szempontból is tradicionális múzeum. Azt, hogy évek múltán tartható-e ez a szemlélet, a folyamatos elemzések és a fejlődés állandó nyomon követése révén lehet kontrollálni. Mindenesetre az állandó információcsere, a látogatók véleményének minél alaposabb megismerése kijelölhetik a további utat, az elképzeléseket megerősítve vagy módosítva.

break the concept of a "mirror of the past" and make preparations for reflecting the present and to a lesser extent to indicate expectable developments.

In forming a thematic concept, the Transport Museum has to answer to effects dictated by the spirit of the age, in a way that doesn't make it loose its traditional values and doesn't turn it into just a science centre.

At the same time, during the realisation, the museums are obliged to promote the social changes with their own tools and to positively educate the visitors with their message and the way they present it.

The exhibition's important thematic aim is to present national values without an exaggerated nationalistic view as it has happened in several periods before.

Fotók - Photos: Nagy F

Részlet a „Száz éves a karburátor” című kiállításból
Part of the exhibition entitled '100 years of the Carburettor'

Nemzetközi kapcsolatok

Holland politikai karikatúrák az 1956-os magyarországi forradalomról

Carl Nix

Az elmúlt nyáron magyar muzcológusok egy csoportja látogatott Hollandiába. Programjukban a *Rotterdami Városi Múzeum Atlas Van Stolk gyűjteményének* megtekintése is szerepelt. Mivel átfogó ismertetés megtartására nem volt idő, a gyűjtemény kezelője ennek a páratlan grafikai és nyomtatványgyűjteménynek egy részét kiragadva mutatta be a magyar kollégáknak. Nevezetesen egy holland karikaturista, L. J. Jordaan rajzait az 1956-os magyar forradalomról. Örömmel teljesítettük a MAGYAR MŰZEUMOK szerkesztőjének kérését, hogy a rajzok közül néhány megjelenessen folyóiratunkban.

L. J. Jordaan (1885-1980) ismert karikaturista, számos politikai rajzot készített holland magazinoknak és napilapoknak. A művész közel 2500 darabból álló gyűjteményét 1976-ban az Atlas Van Stolk kapta meg. Jordaan közismertebb a *Nachtmerrie over Nederland* (Lidércnyomás Hollandia felett) című albuma révén, mely az öt éves német megszállást illusztrálja szatirikus hangvételben.

Jordaan magyar vonatkozású karikatúráit a *Vrij Nederland* c. hetilap és a *Het Parool* nevű újság közölte. A rajzok tükrözik azt az általános felháborodást, amit a hollandok éreztek az oroszok magyarországi intervenciója idején. Ugyanakkor talán kiérződik belőlük a tehetetlenség, büntudat és szégyenérzet, amiért a nyugati országok egy lépést sem tettek Magyarország megsegítésére.

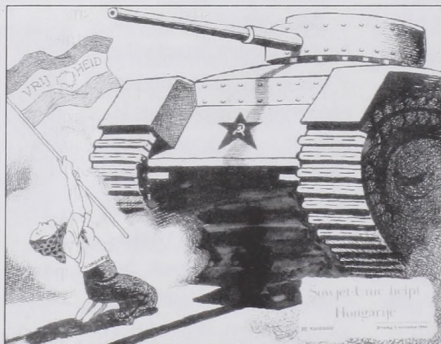

Mint oly sok politikai karikatúra esetében, Jordaan is merített a napi politikai cikkekből. Esetenként a hírcsoporthoz adta a rajzhoz. A Szovjetunió és Magyarország között egyre növekvő feszültséget megjelenítő rajzok legkorábbika 1956. július 5-én készült. Ezen a Szovjetunió két első embere, Hruscsov és Bulganin riadtan ugrik felre két téglára, amiket egy ablakon át hajítanak rájuk. Az egyik az áll: Lengyelország, a másik Magyarország.

1956 október 25-én, két nappal a lengyel események követő budapesti forradalom kitörése után Jordaan egy rajzán Hruscsovot bolygóként látjuk vizsont, amely fokozatosan elveszíti holdjait. Románia, Magyarország, Kelet-Németország, Csehszlovákia,

Bulgária és Lengyelország egy másik égitest vonzásába kerül, ezt úgy hívják: Tito.

November 6-án a *De Waarheid* (Igazság) nevű holland kommunista lap cikket jelentetett meg, *A Szovjetunió Magyarország segítségére siet* címmel. Ez ihlette Jordaan november 8-i rajzát, melyen a Magyarországot megszemélyesítő női alakon készült átgázolni egy szovjet tank. A *Szabadság* feliratú zászló közepén, az eltávolított címer helyén hatalmas lyuk tátong.

Jordaan következő, december 15-i képén Magyarország lángban álló ház, a tűzoltó Hammarskjöld ENSZ főtitkár. Már éppen hozzáfogna a tűzoltáshoz, amikor az ajtóban Hruscsovba és Kádárba ütközik. A két vezér elhárítja a segítséget. *Köszönjük, de nincs semmi baj.*

Dutch political cartoons on the Hungarian revolution of 1956

L. J. Jordaan (1885-1980) was a well-known Dutch artist, who did political drawings for Dutch magazines and newspapers. He drew attention to the Hungarian revolution of 1956 with several cartoons which were published in the weekly magazine *Vrij Nederland* and the daily paper *Het Parool*. His collection of nearly 2500 drawings is part of the Atlas Van Stolk in the Rotterdam City Museum.

A rotterdami gyűjteményben más nyugati lapok '56-os karikatúráit is láttuk. (Valljuk meg, némelyikük a most bemutatottaknál sokkal találóbb és szellemesebb volt.)

Vajon van-e Magyarországon olyan gyűjtemény amelyben ezek fellelhetők? Nem kellene-e gondolkodni e fajta „hungarica”-k gyűjtéséről és közreadásáról?

A szerkesztő

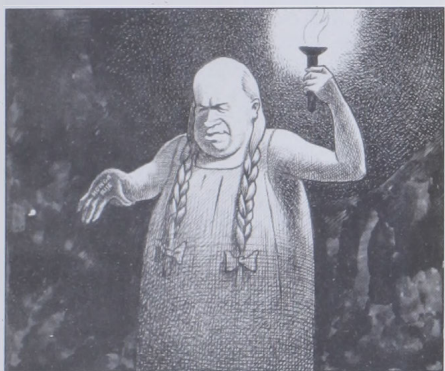

Az orosz medve és Hruscsov mosolygó arcának párosítása népszerűvé vált. 1957. január 10-én megjelenik egy karikatúra, melyen Kádárt és Otto Grotenohl NDK-vezetőt miszlikre ölelgeti, alatta a szöveg: *Szivemre, elvtársak.*

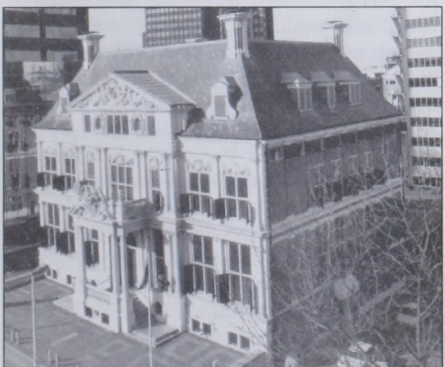

Egy évvel a magyar forradalom után Jordaan ismét felidézte az eseményeket rajzán, melynek címe: *1956 – október – 1957. A parlament épületének sziluetteje felett orosz szputnyik lebeg koponyaalakban. A rajz aláírása: Az orosz műhold Magyarország felett.*

1958. október 23-án, a forradalom évfordulóján egy újabb karikatúra jelent meg a Het Parool-ban. Ez alkalommal Jordaan Macbeth alakjába Hruscsovot rajzolja bele, amint az kétségbeesetteff mered véres kezére, és azon a feliratra: *Magyarország.*

Gyakran elmondták már, hogy „egy kép ezer szóval felér”. Most, visszatekintve azokra a karikatúrákra, amelyeket Jordaan több mint 40 éve készített, nem könnyű felmérni mai hatásukat. Kétségtelenül kifejezik azonban a grafikus felháborodását. Ez a harag nemcsak az események hevében fellobbant érzelm volt, hanem meg nem szűnő ellenérzés a Kádár-korszakban is. ■

Várostörténeti múzeum Rotterdam, az Atlas Van Stolk gyűjtemény őrzőhelye
Historisch Museum Rotterdam, which houses the Atlas Van Stolk collection

Szégyen és büszkeség

Az ICOM Konzerválási Bizottság 11. Triennáléjáról

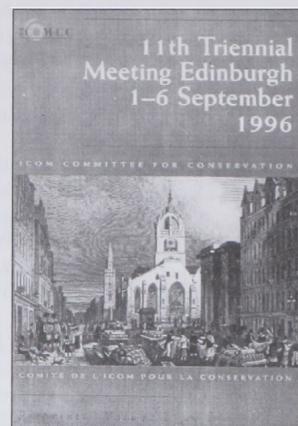
Timárné Balázs Ágnes

Az ICOM Konzerválási Bizottságának 1996. szeptember 1-6. között Edinburghban tartott 11. Triennáléján hol a szégyen, hol a büszkeség vett erőt rajtam. A Konzerválási Bizottság – több, mint 1200 tagjával – az ICOM egyik legnagyobb és legaktívabb bizottsága. Huszonkét munkacsoportja minden olyan témakört felölel, amely a konzerválás és tágabb értelemben a műtárgyvédelem kérdéseivel kapcsolatos. 1978-ban vettem részt magyarok először a bizottság háromévenkénti nagy seregszemléjén, amelyet akkor Zágrábban tartottak. A kb. 40 fős csoport között volt pl. Entz Géza professzor is, hogy csak egyet említsék a szép számmal résztvevő muzeológusok közül. Igaz, Éri Istvánnak, a „szakmai-túra” szervezőjének volt némi vitája a szervezőkkel az előadásokra való ingyenes bejutás körül, de az élmesebbje meghallgatta, ami igazán érdekelte. Ráadásul rögtön nevet is szereztünk: a Dokumentálási Munkacsoportban nagy elismeréssel fogadták a Kiss Tamás által előterjesztett restaurátori dokumentációs anyagot.

Ottawában (1981) csak egy, Sydneyben (1987) egy se, a többi triennálén azonban eddig szép számmal vettem részt magyar restaurátorok/muzeológusok: Koppenhágában (1984) 8 fő, Drezdában (1990) 10 fő, Washingtonban (1993) 7 fő. Köszönhető volt ez az ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága és a MM Múzeumi Osztálya figyelmének, összefogásának és anyagi támogatásának. Az aktív részvétel eredményeképp kikerült a rendszeres résztvevők közül két helyettes, sőt egy munkacsoport koordinátor is, megválasztásuk általában a szakmai elismerés jele. Az ICOM eme bizottságában az a szilárd meggyőződés alakult ki (az olvasóra bízom annak eldöntését, jogosan-e?), hogy Magyarországon a műtárgyvédelem megkapja a kellő figyelmet, a magyar szakemberek kíváncsiak a nemzetközi eredményekre és maguk is hozzájárulnak a szakma fejlődéséhez. Hadd egészítsem ki ez utóbbi megállapítást újabb statisztikai adatokkal: a háromévenkénti konferenciák zágrábi kötetében 1, az ottawaiban 4, a koppenhágában 5, a Sydneyben 3, a drezdaiban 4, a washingtonban 4 publikáció jelent meg magyar szerzők tollából. Hozzáteszem, hogy ezek a kötetek a szakma „bibliái”.

Ehhez képest, az idén ketten képviseltük Magyarországot az összejevetelen. Jőmagam, akinek kemény koordinátori teendőim voltak a konferencián, az ICOM Magyar Bizottság költségén vehettem részt. Dr. Morgós András, a Magyar Nemzeti Múzeum Restaurátor és Műtárgyvédelmi Főosztályának vezetője pályázati úton elnyerte a „fejlődő országok” szegény restaurátorai számára meghirdetett 22 ingyenes hely egyikét. Az idei kötetben egyébként egyetlen magyar publikáció sem szerepel és egyetlen magyar posztert sem lehetett látni a 40 kiállított tabló között.

Nem kezdem el az „Európhoz való csatlakozás” közhelyé vált kérdést feszegetni. Nem keresem az egyéni felelősöket ebben a mérhetetlen lecsúszásban.

Shame and Pride – 11th Triennial meeting of the ICOM Conservation Committee

Two Hungarian participants took part in the 11th Triennial Meeting of the ICOM Committee for Conservation in Edinburgh, 1-6 September. Hungarian members have been going to these meetings since 1978, and in the past between 7 and 10 restorers have often attended from Hungary. While the author is grateful to the ICOM Hungarian National Committee for its support, she feels ashamed that the responsible institutions were not able to help more than one person to participate. (The other participant received a Getty scholarship.) She emphasises that 1996 was the year of the millicentenary anniversary of the Hungarian Conquest and Hungarian restorers worked very hard to prepare objects for the enormous quantity of new historical exhibitions. They should have received more attention and support especially in this year, and one way to give recognition to their invaluable work would have been to send some outstanding restorers to this meeting.

The organisation of the meeting by the Scottish Society for Conservation and Restoration was excellent. Apart from the sessions of the 22 Working Groups of the Committee there were most interesting plenaries dealing with the issues of preventative conservation and the care of objects in war conditions. It was very easy to follow the programme of 172 papers organised in various groups and the 40 posters gave good opportunities to discuss special subjects of conservation or materials investigation. The receptions, banquets and teaching ceilidh dancing were all unforgettable experiences of the famous Scottish hospitality.

The author resigned as the co-ordinator of the Working Group of Textiles after six years in the post. The Working Group has grown to 112 members and has had various research programmes, eleven Newsletters, two Interim meetings and two International Courses on Science in Textile Conservation during those six years.

Dr. Ágnes Timár-Balázs was elected to the Board of Directors during the Edinburgh Triennial meeting. She is the only member from a former socialist country and the Board of Directors the ICOM Hungarian National Committee is proud of this fact. They take the result of the election as a recognition of the high level of conservation in Hungary.

De szeretném elgondolkoztatni az olvasót arról, hogy a Millecentenáriumi évben, amikor a rendezvények jelentős része a magyar műkincsgyűjteményeken és a restaurátorok áldozatos munkáján alapult, nem kellett volna-e a Triennálén való tisztességes részvételt is presztizskérdésként felfogni?

De elég a mások helyetti szegénykezésből. Ideje rátérnem a konferencia ismertetésére. Az egy hetes összejövetelt a Skót Restaurátor Egyesület szervezte kiválóan. A végleges programfüzet percnyi pontossággal közölte a 172 előadás időpontját és a naponta 5 párhuzamos szekciói helyszínét. Ami a körültekintést illeti, külön körlevélben közölték pl. hogyan szerveznek majd ICOM bölcödét és óvodát azok gyerekeinek a számára, akiket csak az tartana vissza a részvételtől, hogy nem tudják csemetéiket kire hagyni.

A plenáris üléseket az egyetem ódon központi díszépületében tartották, amelyben kényelmesen elfért a 740 résztvevő. Az előadások körülményei az egyetem előadótermeiben szerények, de megfelelőek voltak.

Mindannyiunk elismerését vívta ki az eredmény, amit a vezetés és az egyéb, konzerválással foglalkozó, nem kormányzati szervezetekkel (UNESCO, ICCROM, ICOMOS, EURO CARE, ECCO) való kapcsolatfejlesztésben elért. Ennek a működésnek egyik legnagyobb eredménye volt az 1995-ös Stavanger-i Általános ICOM konferencián a Konzerválási Bizottság meglehetősen vihart kavart plenáris előadása: „Kiállítások avagy a műtárgyak tönkretétele?” címmel. Ennek az volt a célja, hogy a hierarchiában döntéshozó szerepben lévő figyelmét ráirányítsa a megelőző műtárgyvédelem kérdéseire.

A plenáris ülés második részében több előadó adott részletes áttekintést a Nagy-Britannia-i restaurálás és a restaurátorképzés helyzetéről. Végezetül egy kerekasztal öt tagja tartott rövid előadásokat arról, mennyire jelentőssé vált a megelőző konzerválás a gyűjtemények életében és, hogy milyen szerepe volt ebben az ICOM Konzerválási Bizottságának. A kérdések között azonban akadtak kétkedők is: nem alakul-e ki egy olyan helytelen szemlélet a gyűjteményvezetőkben, hogy ha a raktárakban rend van, már nem fontos az egyéni tárgyak beavatkozására járó; ún. aktív konzerválására gondot fordítani?

A konferenciát záró plenáris ülés a múzeumépületeket és a műtárgyakat veszélyeztető katasztrófák megakadályozásával foglalkozott, elsősorban háborús helyzetekben.

Azok, akik a szakmai előadások tartalmára kíváncsiak, legokosabban teszik, ha felkeresik az MNM Könyvtárát és elolvassák a 998 oldalas kötetet.

A Restaurátorképzési Munkacsoportban nagy figyelmet szenteltek a restaurátori munka „minősége” megítélése kérdésének. Az egyik legnagyobb érdeklődésre számot tartó témakör a restaurátorok akkreditálása volt. Ez mind a szakma védelme, mind a restaurátor hierarchiában betöltött szerepe miatt égető fontosságúnak tűnik a világ fejlettebb országaiban.

Gondoljuk csak el, hány országban újították meg a közelmúltban úgy a felsőoktatási törvényt, hogy csak egyetemi fokozattal taníthatnak a munkatársak. Eddig azonban az USA egyetlen egyetemét kivéve, sehol nem foglalkoztak olyan programok szervezésével, amely restaurátorok számára ennek megszerzését lehetővé tette. Ha nem történik gyors előrelépés a restaurátorok akkreditálásával kapcsolatban, komoly múltú egyetemi restaurátorképzési programok jövője foroghat veszélyben, nem beszélve restaurátor-muzeológus közötti hierarchikus viszony rosszabbodásának lehetőségéről.

Okom volt a konferencia végén némi egyéni büszkeségre is. 1990-ben, a drezdai Triennálén választottak meg a Textil Munkacsoport koordinátorának, majd három évvel később egyhangúlag újraválasztották. A hat év leteltével, úgy éreztem, vállalt kötelességemnek eleget tettem és átadom a stafétabotot másnak. Ami-

kor 1990-ben átvettem, a csoport 70 körüli tagot számlált, én 112-vel adtam tovább. Mindkét három éves periódusban volt központi kutatási témája a munkacsoportnak, először a történeti textíliák tisztítási problémái, majd a szintetikus anyagok és a történeti textíliák kapcsolata. Két Triennálé közötti, ún. Interim Meeting-et, azaz konferenciát szerveztem, egyet 1994-ben Amszterdamban, egyet 1995-ben Budapesten. Hozzájöttek ehhez még az 1991-ben és 1994-ben Budapesten szervezett három hetes nemzetközi textilrestaurátor-tanfolyamok, amelyek a textilrestaurálás kémiai vonatkozásaiba vezették be a résztvevőket.

Valószínűleg sikeres koordinátori tevékenységemnek volt köszönhető az a megüsztelő felkérés, amellyel a leköszönő vezetőség tagjai arra próbáltak rávenni, hogy induljak az 1996-1999 időszaki ICOM Konzerválási Bizottsága Vezetői Testületébe bekerülő tagok választásán. Az a kritérium, hogy a tagoknak saját intézményük, ICOM bizottságuk vagy egyéb fenntartó szervük költségén kell az üléseken résztvenni, meglehetősen bizonytalanná tették a megüsztelő felkérés elfogadásában. De féltém attól, hogy a magyar restaurálás – ha így haladunk – szinte teljesen kitörölődik az ICOM Konzerválási Bizottsága szókincséből. Az egyik legfontosabb momentum, ami arra készítetett, hogy mégis jelentkezsek, az volt, hogy az egyetlen jelölt voltam, aki nem nagy nyugati országból, hanem egy volt szocialista országból merte magát megmértetni.

Összesen 186 ICOM-KB tag szavazott. Három kategóriában: –restaurátor; –természettudományos szakember; –muzeológus/manager kategóriában, külön-külön kellett választani, a 16 jelölt közül összesen nyolcat. Az angol jelöltre eső 135 szavazathoz képest, jómagam másodikként, 112 szavazattal kerültem be a vezetőségbe.

Rám a következő három évben a Vezetői Testület és a koordinátorok közötti kapcsolattartás feladata hárul. Ez a választási eredmény csak csekély mértékben szól személyemnek. Ez részben még mindig a magyar restaurálásról a nyolcvanas- kilencvenes években kialakított jó képnél és a vesztprémi konferenciák kitörölhetetlen emlékének szól. De legalább ennyire köszönhető ez annak, hogy a tagok örömmel jutatták be egy közép-európai kis ország képviselőjét a Getty, a Kanadai Konzervátor Intézet, a Smithsonian, az ICCROM és egyéb, pénzzel és ezért hatalommal is rendelkező intézményekből kikerülő vezetőségi tagok közé.

Szívből remélem, hogy az 1999-es 12. Triennálén, amelyet Lyonban rendeznek, sokkal jelentősebb lesz a magyar részvétel és nem lesz okunk szegénykezésre.

A Közlekedési és Távközlési Múzeumok Nemzetközi Szövetsége (IATM) 1996. évi rendezvényei

Kóczyáné dr. Szentpéteri Erzsébet

A Szövetség az ICOM társult tagszervezetei közé tartozik. Taglétszáma 1996-ra elérte a háromszázötvenet. A megalakulása óta eltelt három évtizedben az egész világra kiterjedő kapcsolatrendszer épített ki.

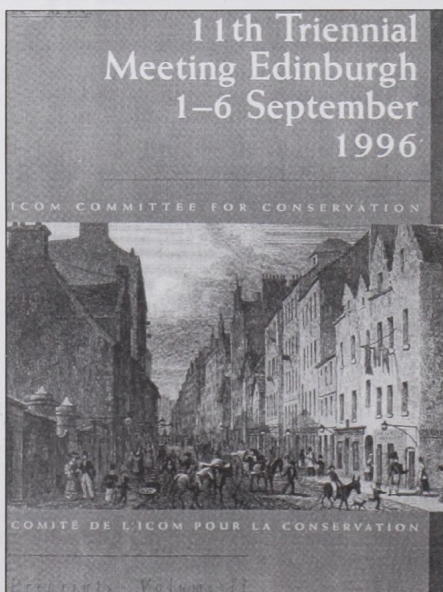
Évente két vezetőségi ülést, egyszer közgyűlést tart, ez háromévenként az ICOM programjaihoz csatlakozik. (Ugyanekkor rendszerint a CIMUSET-tel – Műszaki Múzeumok Nemzetközi Bizottsága – közös rendezvényekre is sor kerül.)

A világ legnagyobb kereke a sinsheimi Auto és Technika Múzeumban – The biggest wheel on the world, Shinsheim, Car and Technical Museum

A Közlekedési Múzeum csaknem kezdettől fogva tagja az IATM-nek. Számos rendezvény szervezését vállalta (1969 és 1987: közgyűlés, 1984: vezetőségi ülés), vezetői az elnökségben és a munkabizottságokban szinte folyamatosan képviselték Magyarországot. (Dr. Czére Béla és jelen cikk szerzője több cikluson keresztül alelnökként, illetve elnökségi tagként dolgozott, ma az előbbi ma a szervezet örökös tiszteletbeli, az utóbbi a Tanácsadó Bizottság tagja.) Rajtuk kívül még két magyar intézmény – a Posta- és a Bélyegmúzeum – vesz részt az IATM munkájában.

1996. április 18-21 között ismét Budapest látta vendégül az elnökséget. A koratavaszi időpont a mil- lecentenáriumi kiállítások készülségi foka miatt nem volt igazán kedvező, így az elnökségi ülések mellett elsősorban vidéki látogatásokra került sor: a diósi Rádió és Televízió Múzeum után Győrben a fennállásának 100 éves évfordulójára készülő RÁBA Gyárat (és épülő üzemtörténeti múzeumát), az Audi-Hungária Motor Gyárat nézték meg az elnökség tagjai, majd a pannonhalmi Apátsgárat látogattuk meg. A következő napon az ópusztaszeri nemzeti történelmi emlékpark megtekintése adott lehetőséget a főként műszaki szakemberekből álló nemzetközi gárdának a magyar kulturális örökség védelmének felmérésére.

Pénzbedobásra működni kezd a gőzmozdony: hangot, füstöt, gőzt okád, Speyerben, a Technikai Múzeumban Just drop a coin and the steam-engine starts to work, stouting noise, smoke and steam, Speyer Technical Museum

A munkaküléseken megformálódott a közgyűlés fő témája: „Múzeumok: hol a helyünk a kultúra és a kereskedelem között?” Az éves közgyűlést a németországi Speyer Technikai Múzeuma szervezte szeptember 23 és 27 között. A vendéglátó intézmény számos gyakorlati tapasztalattal szolgált a „kommercializálódás” tanulmányozására, hasonlóan a tárrendező múzeumhoz, amely Sinsheim-ben „Auto und Technik Museum” név alatt egy gazdag magángyűjtemény összes jó és rossz oldalát megmutatta. Az előadások fő gondolatmenetét az egyes múzeumtípusok bemutatása alkotta. Ezek között az ún. „company” (pl. autógyári) múzeumok voltak elsősorban figyelmet érdemlőek, mivel a múzeum fenntartása náluk az üzletmenet függvénye, az üzletpolitika közvetlen eszköze.

A szakmai kirándulásokon megtekintettük a német közúti múzeumot (Germersheim), a Telecom központot és a német posta csomagkezelő telepét, a frankfurti repülőteret tűzvédelmi részlegét, a csomagszállító rendszert, a repülőgép karbantartást és a terminálokat, a Mercedes-Benz teherautó gyártelepét (Wörth) és végül a mannheimi „Arbeits und Technik Museum”-ot, amely megnyitása óta a nemzetközi szakmai bírálatok ösztöztét kapja – nem alaptalanul.

Az elnökség két ülésen is napirenden tartotta az IATM jövőjének kérdését, mivel számos jel mutat krízis helyzetre, amit elsősorban a szákmúzeumi csoportok (posta, hajózási, vasúti, repülési) önállósulási törekvései jeleznek.

Irodalom:

Kőczyáné dr. Szentpéteri Erzsébet: A Közlekedési Múzeumok Nemzetközi Szövetségének két évtizede (1968-1987). Közl. Múz. Évk. VIII. 1985-1987. Bp., 1988. 563-582.p.

Programmes of the International Association of Transport and Telecommunication Museums (IATM) in 1996

The International Association of Transport and Telecommunication Museums (IATM) is one of the organisations affiliated of ICOM. The Hungarian Museum of Transport has been a member almost from the beginning.

One of the board meetings took place in Hungary in 1996 (18-21 April). The professional programme was organised by the museums of Transport and Post.

The organiser of the Annual Assembly between 23 and 27 September was the Technical Museum in Speyer. The lectures dealt mainly with different types of museums, and offered a number of examples of being 'commercialized', of the problems of private collections and of the possibilities of marketing.

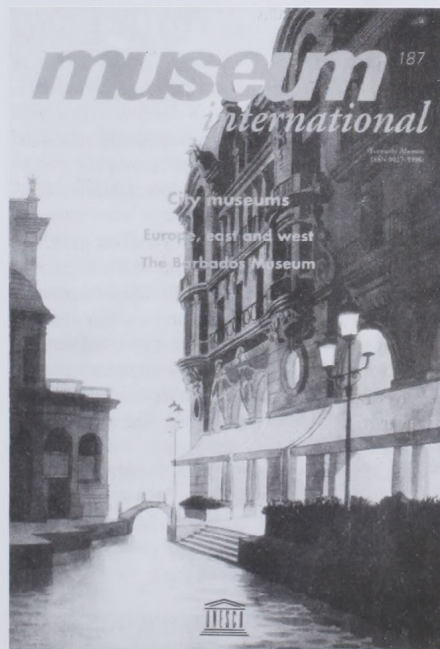
The future of the organisation was also on the agenda, since there have been signs of a crisis, which is especially to be noted in the endeavours of the specialised museums to become independent.

Folyóiratszemle

Magyar szerzők cikkei a *museum international* legutóbbi számaiban

A Museum International (korábban Museum) az UNESCO nagy múltú folyóirata idén lépett 48. évfolyamába. Az 1995-ös, 187-es sorszámú füzetének Dosszié címet viselő legfontosabb rovatát a városi múzeumoknak szentelte. A szerkesztő beköszöntőjében felemlíti, hogy a világ népessége 1990-től 2020-ra 5,2 milliárdról 7,8-ra (50%-kal), ebből a városi lakosság száma 2,2 milliárdról 4,5-re (100%-kal) nő. Ebben a megváltozott helyzetben kell a városi múzeumoknak az új, kultúra és közösségformáló helyüket megtalálni.

Buzinkay Gézának a BTM volt főigazgatójának cikke arról a kísérletről szól, hogy hogyan próbálta a múzeumot valódi, a közönséget szolgáló intézménnyé alakítani. Helyzelemezését azzal a kijelentéssel kezdi, miszerint az amerikaiak szerint Európa múzeumai unalmasak. Minél keletebbre járunk, ez a tétel annál igazabb, hiszen egy múzeumnak az egyik legfőbb küldetése, hogy minél többször becsábítsa a látogatót.

A szerző véleménye szerint kevés történetés alapított múzeumot Magyarországon és bár a megyei múzeumi szervezetekben szinte mindenhol találhatunk néprajzi vagy régészeti kiállítást, az állandó várostörténeti kiállítások száma igen kevés. Ennek magyarázata, hogy a helyi közösségek a múzeumot nem tekintik a közösségi tudat és kultúra hordozójának és közvetítőjének, hanem inkább egy plusz költségvetési tételnek. Mindez arra a szemléletre vezethető vissza, melyet a korábbi rendszer népművelési politikája határozott meg. A múzeum kifelé nyújtott tevékenysége fogyasztójának, a társadalomnak az igényei Buzinkay szerint háttérbe szorultak a szakma képviselőinek, a régészek, művészettörténészek, néprajzosok szempontjaival szemben. A tárlatok inkább a szakmának

mint a közönségnek készültek. Bár az utóbbi években a társadalom elvárásai sokkal jobban artikulálódtak, mint korábban, a szemléletváltás igen lassú és nehéz folyamat.

A cikk további részében a BTM felépítését az aquincumi, a kiscelli és a várbeli részlegek helyzetét ismerhetjük meg, különös tekintettel a múzeum régészeti tevékenységére. Megítélése szerint a múzeum költségvetésének igen jelentős része fordítódott a fővárosi beruházások miatt szükséges régészeti feltárásokra, elvonván a pénzt olyan múzeumi feladatok elől mint szerzeményezés, szisztematikus restaurálás, a gyűjtemények elérhetőbbé tétele a közönség számára. Ellenérdekeltséget vél felfedezni a közönség igényeinek megfelelni kívánó történeti múzeumi és a régészeti szemléletű megközelítés között. Úgy találja, hogy az 1963-as múzeumi törvény elavult tradíciókat konzervál. Például az általa létrehozott Ásatási Bizottság a szerző szerint felülről szabályozó funkciókkal bír, hiszen bár az egyes intézmények feladata az ásatások lebonyolítása, az engedélyeket a bizottság adja ki.

Az elmúlt évek változásainak egyik példája a múzeumvezetői pályázatrendszer, melyben a pályázónak meg kell fogalmaznia koncepcióját és megvalósítási módozatát. A szerző közli, hogy egy ilyen sikeres pályázat útján lett a BTM főigazgatója 1992-ben. Liberális programjának két alappillére: 1./ a fővárosi múzeumának, mint városi múzeumnak egyik elsődleges feladata Budapest történetének bemutatása, különös tekintettel arra a civilizációra melyet polgárai létrehoztak, természetesen figyelemmel királyi székhely voltára is. A város történetéről szóló állandó kiállításnak be kell mutatnia a történelmi csomópontok segítségével a várossá válás folyamatát; 2./ a múzeumnak élő kapcsolatot kell kialakítania a társadalommal, a „fenntartókkal” mely alatt mindazokat kell érteni akikért a múzeum van: a közönséget, a látogatókat, a szakembereket, az adományozókat, a szponzorokat. Meg kell számukra teremteni annak lehetőségét, hogy megfogalmazhassák a múzeummal szembeni elvárásukat, annak érdekében, hogy a múzeum programja ennek is meg tudjon felelni.

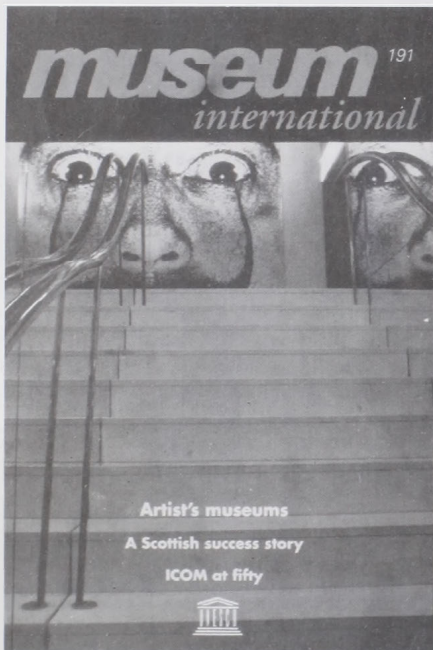
Buzinkay ebbéli tevékenysége során a múzeum profilját át kívánta alakítani, hozzájárított egy elsődleges közönséget szolgáló intézmény kialakításához, úgy hogy annak kultúraőrző szerepe ne csorbuljon. A gátló tényezők közül a szerző utal arra, hogy az elmúlt időszak irányítási mechanizmusa leszoktatta az embereket a felelősséggel vállalt önálló döntésekről, valamint az új rendelkezések felelőssége (pl. az új közalkalmazotti törvény). A finanszírozás rendszere is problémák forrása: túl azon hogy szerencsés esetben egy magyar múzeum költségvetése harmada (de lehet tizenkettő is) egy hasonló nyugati intézménynek, az igen alacsony fizetések mégis elérik akár a költségvetés 80%-át is; az egyéb források megítélése gyakran arisztokratikusan elutasító, a múzeumi boltokból, kávézókból származó bevétel igen alacsony.

A cikk azzal a gondolattal zárul, hogy a múzeum az

élvezetes és hasznos időtöltést kínáló voltán túl egy többszemélyes kultúra múltjának és jelenének dokumentálásával és bemutatásával modellt kíván mutatni régióink azon országainak, melyek különösen érzékenyek a nemzetiségi kérdésre.

A másik magyar témájú írást a folyóirat (191/1996-os) számában találjuk. E szám központi témája a művészek emlékműzeumai. A bevezető tanulmányból megtudhatjuk, hogy az ötlet Firenzéből származik: 1612-38 között Michelangelo életének jeleneteivel díszítették a család házát. A múlt század közepén Koppenhágában múzeumot hoztak létre Thorvaldsennek, a nemzet szobrászának emlékére. Négy művész múzeumáról közöl cikket a folyóirat, a blokkot záró tanulmány azokat a problémákat elemzi, melyek egy művész otthonának, műtermének múzeummá alakítása során merülnek fel. Az egyik írás a zalai Zichy Mihály Emlékmúzeumról szól Csicsery-Rónay István tollából. Az 1990-ben hazatelepült szerző a festő dédunokája, a nyugati magyar irodalom ismert képviselője, folyóiratában („Hírünk a világban”), és kiadványállalatánál (Occidental Press) számos nyugaton élő magyar szerző művét publikálta. Nyugdíjazásáig az amerikai Maryland egyetemének könyvtárosa volt, több mint negyven évet töltött emigrációban, jelenleg a Zichy Mihály Alapítvány elnöke.

Írásában a festő életének viszontagságait összevetve múzeum sorsával megállapítja, hogy mindkettő magán viseli az adott történelmi időszak nyomát. Zichy Mihály (1827-1906), aki egyszerre volt hazafi és világpolgár XIX. századi festészetünk kiemelkedő alakja. Festményeinek, rajzainak ezreit őrzik híres orosz múzeumok, megtaláljuk őket a brit királyi család kastélyaiban is. Bár négy orosz cár udvari festője volt, ambícióinak középpontjában azonban Párizs állt, ahol hat évet töltött, ahonnan mégis kiábrándultan távozott. Ennek oka az 1878-as párizsi világkiállításra elkészült, a „Démon fegyverei” című, egyik leghíresebb képének bukása volt, melyet végül nem tudott a kiállításon bemutatni. A nagyméretű vásznon Európa egyházi és világi hatalmai háborúba küldik híveiket. A kiállítás francia szervezői tartottak a nemzetközi reagálásokról.

Az ősi birtok, az 1820 körül épült nemesi kúria ad otthont az emlékmúzeumnak. Nyolc termében dokumentumokat találhatunk a festő és családja életéről, láthatjuk festményeit, grafikáit, műtermét, műgyűjteményét és a több mint 4000 kötetet tartalmazó könyvtárat.

A múzeum keletkezése a kúria virágházának műtermmé alakításához köthető. Ez utóbbi a festő kérésére történt, aki Párizsból hazaküldte berendezési tárgyait, műgyűjteményét. Halála után számos személyes tárgy került Szentpétervárról Zalára, majd a szerző szülei, Csicsery-Rónay István és Zichy Mária a festő halálának 100 éves évfordulóján, 1927-ben avatták fel az emlékmúzeumot. A háború végén a szerző lejutván a múzeumba, azt szinte üresen találta, mert a környék szovjet parancsnoka a berendezés legnagyobb részét szállására szállította. De néhány napon belül szinte minden visszakerült.

A szerző ezt követő letartóztatása majd emigrációja következtében helyette édesanyja felügyelte a gyűjteményt. A család kérésére a MMOK lelkiismeretes munkatársa, Bényi László festőművész mentette meg a múzeumot. 1977-79 között a Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága rendbe hozta az épületet. A szerző hazatérése után feladatának tekintette a festő művészetének és a róla kialakult képnek újraértékelését. A nemrég létrehozott Zichy Mihály Alapítvány célja, hogy ápolja a művész örökségét, és tegye ismertté a világ számára.

Wollák Katalin

Magyar vonatkozású tanulmányok a MUSEUM I-XLVIII. évfolyamaiban /1948-1996/

1. /Vol. VI. p. 16-30./ Kelemen P.: Aesthetic appeal in archaeological and ethnological museums
2. /Vol. VIII. p. 88-100./ Fülepp E.: The rebuilding of museums in Hungary
3. /Vol. XI. p. 242-249./ Szabó E.: The Hungarian museums of Agriculture
4. /Vol. XIV. p. 175-176./ Takács B.: The Sárospatak Scientific Museum
5. /Vol. XV. p. 198-200./ Lakatos L.: The organization and development of museums in Hungary
6. /Vol. XV. p. 201-206./ Fülepp E.: History museums
7. /Vol. XV. p. 207-209./ Gereyelys E.: The Museum of Contemporary History, Budapest
8. /Vol. XV. p. 210-211./ Csillag E.: The Museum of Military History, Budapest
9. /Vol. XV. p. 212-215./ Bodrogi T.: Ethnographical museums
10. /Vol. XV. p. 216-219./ Székessy V.: Museums of Natural History
11. /Vol. XV. p. 220-223./ Mészáros V.: Technical museums
12. /Vol. XV. p. 224-226./ Matolcsi J.: The Hungarian Museum of Agriculture, Budapest
13. /Vol. XV. p. 227-231./ Czobor Á.: The Museum of Fine Arts, Budapest
14. /Vol. XV. p. 233-234./ Pogány Ö. G.: The Hungarian National Gallery, Budapest
15. /Vol. XV. p. 235-238./ Weiner M.-Horváth T.: Museum of Applied Art
16. /Vol. XV. p. 239-242./ Cenner M.-Nyilassy V.: The Museum of Literature and the Museum of Dramatic Art, Budapest
17. /Vol. XV. p. 243-246./ Korck J.: Provincial museums
18. /Vol. XX. p. 186-188./ Matolcsi J.: The Hungarian Agriculture Museum, Budapest
19. /Vol. XXII. p./ Fülepp E.: The Hungarian National

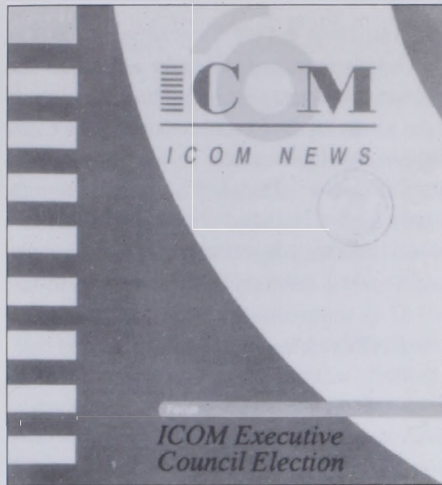
Museum, Budapest: 'The history of Hungary from the Hungarian Conquest up to 1849'

20. /Vol. XXII. p. 44-55./ Balassa I.: The Agricultural Museum, Budapest
21. /Vol. XXII. p. 98-108./ Gerő L.: The Restoration of the Royal Palace in Budapest and the installation of the museums
22. /Vol. XXIII. p. 232-235./ Czéze B.: Scientific and cultural importance of models in our time
23. /Vol. XXIII. p. 236-249./ Petrik. O.: Models in museums of science and technology
24. /Vol. XXIV. p. 145-149./ Balassa I.: Traditional and historical agriculture in museums
25. /Vol. XXIV. p. 163-167./ Vlcskó L.: Links between the Hungarian Agricultural Museum and production
26. /Vol. XXIV. p. 208-217./ Bíró F.: The protection of monuments of traditional architecture and open-air ethnographical museums in Hungary
27. /Vol. XXXIV. p. 44-50./ Agrawal O.P. - Éri I. - di Matteo C. - Cadornin P.: Errors of organization
28. /Vol. XXXIV. p. 45./ Éri I.: Restorers or handymen?
29. /Vol. XXXV. p. 110-113./ Éri I.: The DICTIONARIUM MUSEOLOGICUM: building bridges of words
30. /Vol. XXXV. p. 202-203./ Yudhisthir Raj Isar: In this issue...
31. /Vol. XXXV. p. 204-208./ Selmecci L.: Museums and national identity
32. /Vol. XXXV. p. 209-214./ Fülepp E.: Archaeological sites
33. /Vol. XXXV. p. 215-220./ Mrávik L.: Art collecting: museums and society
34. /Vol. XXXV. p. 221-223./ Éri I.: Hungarian museums today: some facts and figures
35. /Vol. XXXV. p. 224-227./ Kvai N.: Decentralized museum organization; the counties
36. /Vol. XXXV. p. 228-231./ Fitz J.: Fejér county - the István Király Museum at Székesfehérvár
37. /Vol. XXXV. p. 232-235./ Balassa I. - Szabó L.: The Hungarian Agricultural Museum, its national role
38. /Vol. XXXV. p. 236-240./ Kiss L.: Technical and collection of museums
39. /Vol. XXXV. p. 241-248./ Berta I.: Museums and tourism
40. /Vol. XXXV. p. 249-254./ Szikossy E.: Museography and historiography of the recent past
41. /Vol. XXXV. p. 255-257./ Éri I.: Documentation for management and public information
42. /Vol. XXXVII. p. 13-16./ Hoffmann T.: A century of change in 100 photographs
43. /Vol. XXXVII. p. 71-74./ Éri I.: A brief history of the show-case
44. /Vol. XLII. p. 160-163./ Csenkey É.: In Budapest: 'museum or gypsy palace'?
45. /Vol. XLVII. p. 35-39./ Buzinkay G.: Museums in Hungary: Special privileges versus the community
46. /Vol. XLVIII. p. 14-20./ Csicsery-Rónay I.: 'See the ocean in the drop': the Mihály Zichy Memorial Museum

ICOM News

Az idén fennállásának 50. évfordulóját ünneplő Múzeumok Nemzetközi Tanácsa (International Council of Museums) hírlevelének első száma 1949-ben látott napvilágot. A kiadványt az ICOM igazgatói testülete: a Tanácsadó Testület (Advisory Board) és a Végrehajtó Bizottság és Iroda (Executive Committee and Bureau) mellett működő Titkárság és Dokumentációs Központ-hoz (Secretariat and Documentation Centre) beérkező híryanag alapján állítják össze. Eredetileg kéthavonta, gyakran összevont számként háromhavonta jelent meg

egybefűzött francia és angol kiadásban, jelenleg negyedévenként veheti kézbe a külön füzetekben, angol, francia és spanyol nyelven megjelenő kiadványt 134 országban a több mint tizenkétezer ICOM-tag, akik a tagsági díj fejében juthatnak a kiadványhoz.

A kiadvány az elmúlt közel öt évtized alatt jelentős változásokon esett át, de célja változatlan maradt: tájékoztatni a múzeumi szakembereket a nemzetközi szervezet aktuális tevékenységéről és emellett egy rendszerített referencialisták formájában a muzeológusi szakmával kapcsolatos friss híreket eljuttatni hozzájuk.

A hírlevél szerkezete jól áttekinthető: a kiadvány rendszerint egy-egy aktuális kérdést feldolgozó szerkesztőségi vezércikkkel kezdődik, majd ezt követik általában a szerkesztő, a nemzetközi szakbizottságok (számuk jelenleg 25) és a társult nemzetközi szervezetek (11) szakmai tevékenységével kapcsolatos, lényegre törően rövid beszámolók. A régebbi számokban *nemzetközi kapcsolatok*, később *nemzeti hírek*, majd *regionális hírek* című rovat tagországok szerinti csoportosításban közölte az ICOM nemzeti bizottságainak híreit. 1970-től kezdve az évek óta állandóan magas számú, gyakran 3-4 oldalnyi terjedelemben közlik a lopott műtárgyakat bemutató körözüvényeket is.

A hírlevél szerkesztői gyakran bírálták amiatt, hogy más forrásból is beszerezhető, néha aktualitásokat vesztett hírekkel töltötték meg az újság hasábjait. Ezen újabban úgy igyekeznek segíteni, hogy közlésre eredeti, máshol nem közölt kizárólagokat fogadnak csak el. Egy régebbi, 1968-as kezdeményezés, amely szerint évente egy-egy meghatározott téma különböző szempontok szerinti megvitatására biztosít fórumot a szerkesztőség, gyümölcsözőnek bizonyult: a nagyszámú színvonalas hozzászólás bizonyította, hogy szükség van a számos tagországban más-más formában megjelenő, de mégis azonos eredőre visszavezethető problémák tisztázására. A hírlevél – amely tartalmi és formai (nyomdai-típoográfiai) csúcsformáját 1972-ben érte el és virágkorának a 70-es évek közepén az UNESCO-n belül tapasztalható pénzügyi válság vetett véget – a szerkesztők kezdeményezésétől függetlenül is vitafórummá vált. Csupán egyetlen példát: – a ma is aktuális, ingó kulturális javak témakörét említve – a doraki régészeti leletekről szóló könyv bemutatása kapcsán (22:3,1969, 51-52. old.) a múzeumok szerkesztésének etikájával kapcsolatos vita alakult ki, amely a következő számokban is folytatódott és értékes gondolatokat hozott felszínre. (23:1,1970, 55-57; 23:2,1970, 49-57; 24:1,1971, 50-51; 24:4,1971, 41; 25:1,1972, 37-38; 25:2,1972,181-182; 26:2,1973, 77-80.)

1974 óta egyre vékonyabbakká váltak a féléves vagy éves összevonásban megjelenő számok, amelyekben a szervezeti hírekön kívül bibliográfiai ismertetések, valamint nemzetközi eseménynaptár is helyet kapott. 1980 óta szerényebb kivételen, de újra éven-

te négyszer jelenik meg a hírlevél. Felmerül a kérdés, hogy az elektronikus levelezés korában van-e egyáltalán jövője a hírleveleknek? Köztudott, hogy az UNESCO is működtet olyan számítógépes hálózatokat, amelyek segítségével az aktuális hírek másodpercek alatt elérhetők. Ezek a hálózatok mindenképpen konkurenciát jelentenek a nyomtatott sajtónak. Mégis szükség van a füzet alakban megjelenő hírlevélre, hiszen nem csupán a fejlődő országok múzeumai, hanem jó néhány európai ország múzeuma, köztük számos hazai sem tud még kapcsolatba lépni az internettel.

A 49. évfolyam I. számát a szerkesztők az ICOM alapítása 50. évfordulójának szentelték. A szerkesztőségi vezércikkben Saroj Ghose az ICOM elnöke megemlékezik Chauncey Hamlinról és Georges Sallesről, akik 1946 novemberében a Louvre-ban létrehozták az ICOM-ot.

Federico Mayor az UNESCO főigazgatója a két, egymással szoros kapcsolatokat fenntartó szervezet viszonyáról szólva kiemeli, hogy az együttműködés következtében figyelemre méltóan megnőtt az elmúlt ötven évben a múzeumok és a múzeumlátogatók száma, és tevékenységüknek köszönhetően a legtöbb országban elfogadják a két szervezetnek az ingó kulturális javakról vallott nézeteit. A jövő kihívásairól szólva megemlíti, hogy a múzeumoknak a folyamatban lévő információs és kommunikációs forradalomban úgy kell alkalmazkodniuk a technológiai változásokhoz, hogy közben hagyományos szerepüknek is meg kell felelniük, azaz mint a kulturális örökség őrzőinek, továbbra is fontos emberi szükségleteket kell kielégíteniük. A múzeumoknak segíteniük kell abban, hogy az emberek megismerjék viszonyukat saját közösségeikhez, és ugyanakkor ösztönözhetik is őket, hogy érdeklődéssel és örömmel válaszoljanak a határaikon kívüli széles és sokszínű világnak.

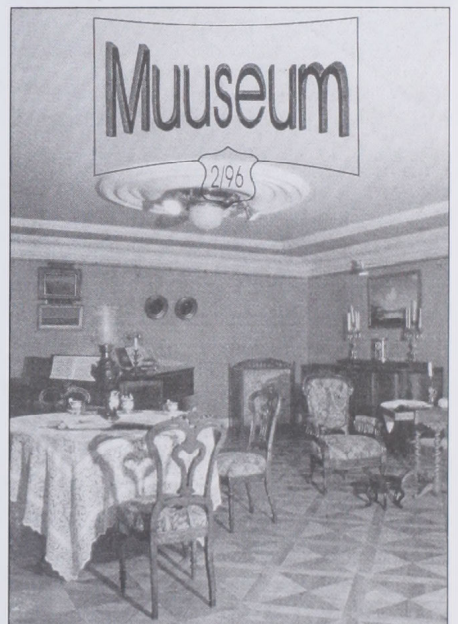
Patrick Boylan alelnök az ICOM megalakulásának előzményeit tekinti át a Múzeumi Társaság (The Museums Association) 1889. június 20-i yorki megalakulásától kezdve a Népszövetség Nemzetközi Kulturális Együttműködési Bizottsága által alapított Nemzetközi Múzeumi Iroda megalakulásáig. Az Iroda készítette elő 1936-ban azt az egyezményt, amely a műemlékek és műtárgyak védelmét szolgálta volna háborús és polgárháborús helyzetben. Az egyezményt soha sem ratifikálták, de mégis hatással volt a II. Világháború után megkötött Hágai UNESCO Egyezményre. Az Iroda egészen 1946-ig folytatta tevékenységét, amikor a frissen megalakult UNESCO vállalta a felelősséget működéséért. 1946. november 16. és 20. között a Louvre-ban, Georges Salles igazgató védnökségével megrendezett találkozókön egy önkéntes (nem kormányzati) alapon működő, de az UNESCO-val szoros kapcsolatban álló szakmai szervezet létrehozásáról döntöttek, amely a Múzeumok Nemzetközi Tanácsa (ICOM) nevet kapta és a Nemzetközi Múzeumi Iroda örökébe lépett.

Az ICOM News és a magyar múzeumok

A hírlevél változó rendszerességgel számol be a magyarországi múzeumi élet eseményeiről 1952 októberétől kezdve, amikor a New York Herald Tribune cikke alapján közölte, hogy „a magyar kormány az év során 26 új múzeumot fog felállítani a munkások tanulási igényének kielégítése céljából.” A térség országaiból összehasonlíthatatlanul több híradás jelent meg a lengyel és csehszlovák múzeumi életéről. Ezekben az országokban a nemzeti bizottság is korábban alakult meg, mint Magyarországon. A magyar nemzeti bizottság megalakulása után a hírlevélben a bizottság éves jelentésének kivonatát, a dokumentációs központnak elküldött múzeumi kiadványok bibliográfiai adatait, kiállításokról és konferenciákról szóló híradásokat olvashatunk.

Az ICOM News következő számaiban jelentek meg magyar vonatkozású hírek:

5:5-6, 1952, 30	20:2-3,1967, VI, 101
6:1, 1953, 27	20:4-5,1967,156
6:4, 1953, 23	20:6, 1967, függ. 6-7
8:1, 1955, 22	21:2, 1968, 44
9:1, 1956,10	21:3, 1968, 43
9:3, 1956, 23	21:4, 1968, 41
9:4, 1956,17	23:2, 1970, 37
10:1, 1957, 28	23:3, 1970, 37, 54
10:4, 1957, 3	24:1, 1971, 43
11:4, 1958, 3	24:2, 1971, 55
12:4-5,1959, 29	24:3, 1971, 66
13:2-3,1960, 28	25:3, 1972,188
14:1-2,1961, 29	26:2, 1973, 86
14:5-6,1961,19-20	28:2-3,1975, 93
15:1, 1962, 4	29:1-2,1976, 43
15:2, 1962,18	31:1-4,1978, 65
16:1-2,1963, 47	37:3, 1984, 5
16:4-6,1963, 71	40:1, 1987,16;17
18:2-3,1965, 43	40:3-4,1987, 21-22
18:4, 1965, 25	41:2, 1988,15; 22
19:2-3,1966, 40	42:2, 1989, 8; 9
19:4, 1966, 33	42:3, 1989, 4
19:5-6,1966, 52	42:4, 1989, 22
20:1, 1967, 29; 48-49	49:1, 1996,17

Megkaptuk a MUUSEUM című észt múzeumi folyóirat két számát, az alábbiakban röviden ismertetjük.

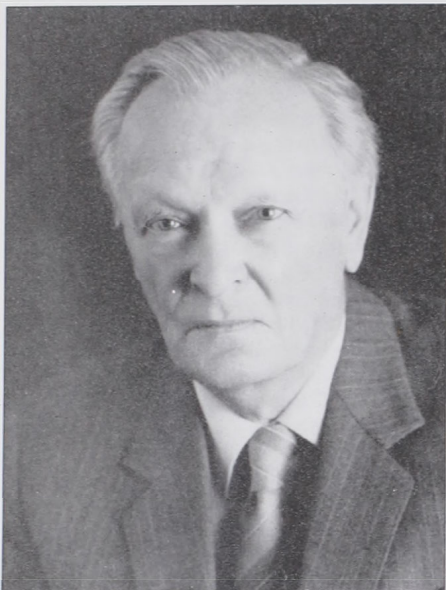
A folyóirat alapításának már régen felmerült a gondolata, a megvalósításra azonban csak 1993-ban került sor: A folyóirat célja: a múzeumi területen dolgozókat megismertetni az észt muzeológia elméleti és gyakorlati kérdéseivel, élénk kapcsolatokat kiépíteni a külföldi, különösen a rokon népek, (finnek, magyarok, oroszországi finnugorok) múzeumaival. Ez utóbbi érdekében a cikkek végén angol és orosz nyelvű rezümékben foglalják össze az írások tartalmát.

Az 1996/2-es szám már egy működő folyóiratot mutat be. Gond az anyagi fedezet előteremtése, a szponzorok a nyomtatási költségek kifizetését vállalták, a szerzői díjakra még nincs pénz.

Észtországban 145 múzeum működik, az 1579 alkalmazottból 422 muzeológus, 54 restaurátor. 1993-ban ötmillió tárgyat számláltak gyűjteményeik, a kiállításokat nyolcszázezren tekintették meg.

In memoriam Kovács István (1916-1996)

Fájdalmas veszteség érte október 2-án a Magyar Természettudományi Múzeumot és a hazai muzeológiát Kovács István, a Magyar Természettudományi Múzeum nyugalmazott főigazgató-helyettese elhunytával. Személyében olyan muzeológus távozott el örökre, akinek munkássága nemcsak egy múzeumra, egyetlen szakterületre, hanem a magyar muzeológia egészére rányomta bélyegét. Ő is azok között volt – háttérbe húzódva – akik előkészítők, szervezői, vezetői voltak annak a korszaknak, amelyben a magyar múzeumi hálózat szinte robbanásszerűen fejlődött, kiteljesedett. Vele egy nagy nemzedék egyik utolsó tagját veszítettük el.

Kovács István szegény családban született, Édesapja cipész kisiparos volt, akit két és fél éves korában elveszített, munkásnő édesanyja nevelte nagyon szerény körülmények között. Arra gondolni sem lehetett, hogy a szorgalmas, tehetséges, többre törekvő józsefvárosi kisfiú négy polgárinál többet végezzen. Így, hogy mihamarabb kenyérkeresethez jusson tanoncnak állott. A kereskedő tanonci idő lejártá után szakmájában elhelyezkedni nem tudott, ezért a 18 éves fiatalember önkéntes, díjtalan preparátor gyakoronkként helyezkedett el 1934-ben a Nemzeti Múzeum keretében működő Állattárban. Háromévi munka után kinevezett kiegészítő szolgáló lett, továbbra is preparátori munkát végezve, míg 1946-ban múzeumi tiszté sorolták át.

Amint egy kicsit lazult a nyomor szorítása életében, gyerekkori vágyának megfelelően magánúton gimnáziumi tanulmányokba kezdett.

A háborút, majd a hadifogságot követően, a biztos állással a háttérben, miután óriási részt vállalt a múzeum újjáépítésében, a munka mel-

lett 1946-ban beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetemre. Az egyetemen töltött órákat mindvégig esti túlmunkával pótolva 1950-ben természettudományi muzeológusi oklevelet nyert. És ekkor ószinte tiltakozása ellenére, akkori szóhasználattal élve „kiemelték” a még diplomáját kézhez sem kapott muzeológust és áthelyezték a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjába. Két és fél évi munka után, sokszoros kérésére, visszahelyezik az Országos Természettudományi Múzeumhoz, ahhoz a szívének kedves intézményhez, ahol azt a hivatást, a kutató muzeológus hivatását gyakorolhatta, amelyre egész életében vágyott.

Kutatási területe egy akkor kevésbé ismert, nehezen vizsgálható állatcsoport, az ugróvillás rovarok (Collembola) volt. Két év adatott számára a nyugodt kutatómunkára. Ezalatt gyűjteményt állított fel, új módszereket dolgozott ki, pályadíjas közleményeket publikált. Az időnek hamar végeszakadt, de erről szóljon önéletrajza:

„1954. június havában – bár világosan láttam, hogy hivatásszerű pályámról újbóli káros letérést jelent és ezért a felkérésnek egy ideig ellenálltam – bizonyos fokú erőszakos jellegű meggyőzés hatása alatt – újból kénytelen voltam adminisztratív beosztást vállalni. A Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztályán a természettudományi csoport élére állítottak.”

Ennél – az ötvenes évek végén leírt hivatalos önéletrajzi mondatnál – jellemzőbbet aligha lehet leírni Kovács Istvánról, az emberről. Arról, aki semmit sem kapott ingyen, aki a legnehezebb sorból felküzdve magát jutott el egy karrier küszöbéig – és aki nem élt a származása adta behozhatatlan előnnyel – hanem mindent megtett, hogy egy múzeumi gyűjteményben élhessen, fényes pályafutást aligha kínáló hivatásának. És mindezt volt bátorsága kimondani és leírni is.

A kényszerből elfogadott feladat azonban nem érződött teljesítményén. Önbecsülése, tisztessége nem engedte, hogy ne a legjobb tudása szerint szolgáljon. Szolgálja az ügyet, teljesítse azt a feladatot, amelyet rá róttak. Lelkiismeretes, határozott, a szakmát szerető munkája nyomán a Múzeumi Főosztályon osztályvezetői megbízást kap.

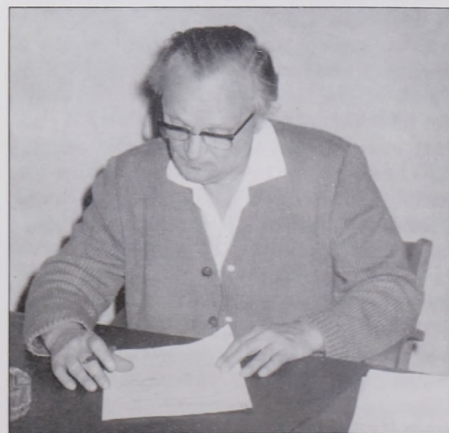
Az ő érdeme is, hogy a megyei múzeumokban megindul és egyre magasabb színvonalon folyik a természettudományi gyűjteményfejlesztési és kutatómunka, valamint az első vidéki önálló természettudományi múzeum a zirci Bakonyi Természettudományi Múzeum, illetve az elsősorban természettudományi területen dolgozó gyöngyösi Mátra Múzeum megalapítása. Később is szíven viselte a neki nagyon fontos és kedves vidéki természettudományi gyűjteményeket.

A minisztériumban folytatott működése során messze túltekinített szűkebb szakterületén. Azon kevesek közé tartozott, akik a teljes hazai múzeumügyet tekintették át, aki dolgozott és küzdött annak egészségéért. Szervező, vezető munkájának kiemelkedő eredménye „A múzeumokra vonatkozó jogszabályok és szabályzatok kézikönyve” c. munkája, amelyet még egy átdolgozott és korszerűsített kiadásban is megjelentetett. A muzeológusok körében borítójáról csak „szürke”, majd a második kiadásban „zöld” könyvnek, legendás híre van. Ma a gyökeresen megváltozott körülmények között is útmutatóért, vitás helyzetek eldöntéséért és nem utolsó sorban etikai állásfoglalásért csak az általa összeállított kódexhez fordulhatunk.

1968-ban saját kérésére visszahelyezték szeretett intézményéhez a Természettudományi Múzeumhoz. A tudományos kutatómunkához több mint 20 év megszakítás után már nem tért vissza, de szakfelügyelői, szervezői, adminisztratív ismeretei és tapasztalata nagy segítséget jelentett az intézmény és a szakterület számára.

Kovács István pályájára, életének jellemzésére két szót lehet használni: becsületesség, tisztesség. Embert próbáló időben élt, mint nemzedéke. De míg sokan botlottak meg, ő azon kevesek közé tartozott, akiket nem tudott eltéríteni a maga szabta erkölcsi mércéjétől semmiféle csábítás. A szakma szeretete távolról sem tette szaksovinisztává. Szellemi forrásait a népi írók, elsősorban Németh László jelentette. Biztos, hogy olvasmányai, műveltségének forrásai is hozzájárultak ahhoz, hogy alapvető emberi adottságai mellett, érzékeny lélekkel kísérte az emberek, a társadalom, a nemzet sorsának alakulását. Aggodalom, töprengés, de derű, jókedv, humor, a társasági ember valamennyi jó tulajdonsága jellemezték.

Felelősséget érzett ügyekért, amelyekre hatással lehetett és azon dolgokért is, amelyek meghaladták lehetőségeit. Ha hívták, ha kérték, bárki-nek bármikor segített. Nehéz helyzetben, aktív pályája végén még vállalta, hogy egy évig megbízott főigazgatóként vezeti a Természettudományi Múzeumot. Tette ezt tapintattal, bölcsességgel.

Tragikus események is kísérték életét, de a fájdalmat magába zárta, nem panaszkodott, nem vádolt. Derűje áttört megpróbáltatásain, családi tragédiáján, elhatalmasodó betegségén is.

Most már végérvényesen hiányozni fognak azok a magyar muzeológiát érintő emlékek és ismeretek, amelyek egy korszak történelmét jelentik, és amelyeknek papírra vetésére már nem maradt ideje. Munkája, alkotása a hazai múzeumügy örök része marad.

Matskási István

In memoriam István Kovács (1916-1996)

Hungarian muscology has suffered a severe loss with the death of István Kovács; entomologist, ex-deputy director of the Hungarian Natural History Museum. After elementary school and apprenticeship, in 1934, he entered the Zoological Department of the Hungarian National Museum as an unpaid volunteer taxidermist. He finished secondary school and enrolled at the Pázmány Péter University, Budapest, where he studied zoology, palaeontology and anthropology. In 1950 he obtained his diploma in muscology. István Kovács was

a renowned specialist in the insect group Collembola. Apart from a short period as Senior Officer then Head of the Department of Museums, he was an organising administration in the Ministry of Culture. His outstanding work is the 'Code of rules of museology and museums'. He contributed to the foundation and organization of natural history collections and departments in county museums. In 1968 he became the Deputy Director-General of the HNHM where he worked for twenty years. His work will commemorate his name in Hungarian muscology.

In memoriam Héjj Miklós (1922-1996)

Héjj Miklós 1922. december 11-én született Budapesten olyan polgári családból, ahol egyaránt jelen volt a reál és humán tudományok iránti érdeklődés és megbecsülés. Egyetemi tanulmányait 1946-ban a Pázmány Péter Tudományegyetemen, a magyar középiskutatás egyik legkiválóbb műhelyében: Gerevich Tibor Művészettörténet és Keresztény Régészet Tanszékén kezdte. 1950-ben régészet-művészettörténet szakon muzeológus oklevelet szerzett, még ugyanebben az évben megnősült. (Felesége, Détári Angéla, az Iparművészeti Múzeum kiváló művészettörténésze volt.) 1951. és 1955. között a Magyar Nemzeti Múzeum muzeológusa. 1952-től a visegrádi Mátyás király Múzeum megbízott vezetője, 1955-től 1984-ig, – nyugdíjba vonulásáig –, igazgatója.

Kutatási területe a magyar középkor építészeti feldolgozása volt. Az 50-es évek elején foglalkozott a cseszneki vár kőfaragványaiival, kutatta a sopronbámfalvi középkori plébániatemplomot és ásatásokat végzett a nógrádi várban, ahol feltárta Báthory András reneszánsz sírkövét.

Schulek János halála után egyetemi hallgatóként már dolgozott a visegrádi palotakápolna feltárásán, majd a feladatot Dercsényi Dezsőtől átvéve, 1949 óta ő irányította a visegrádi királyi palota ásatásait. Feltárta a palota III., IV., V. teraszát, az alsó fogadó helyiség illetve a dunai szárny falait, bejáratát, a ferences kolostor kerengőkápolnáját. Munkássága nyomán az Anjouk alatt elkezdődött palotaépítés három nagy periódusának biztos topográfiaja bontakozott ki. A munka eredményességét hirdetik a Herkules- és az oroszlanos kutak, a több mint ötezer régészeti tárgy és az adattár, értékes fotó- és kézirattárával. A gyűjteményi anyag, a korszerű dokumentáció lehetőséget teremtett a palota építéstörténetének feldolgozására. A tudományos hátteret ehhez az általa létrehozott több ezer kötetes kézi könyvtár jelentette. Haláláig figyelemmel kísérte a különböző aukciók, árverések Visegráddal kapcsolatos kiadványait, ő nyomtatványait, metszeteit. Ezekből a „Visegradicak-ból” is többel gazdagította a múzeum gyűjteményét.

A feltárt romterületen sikerült olyan múzeumot

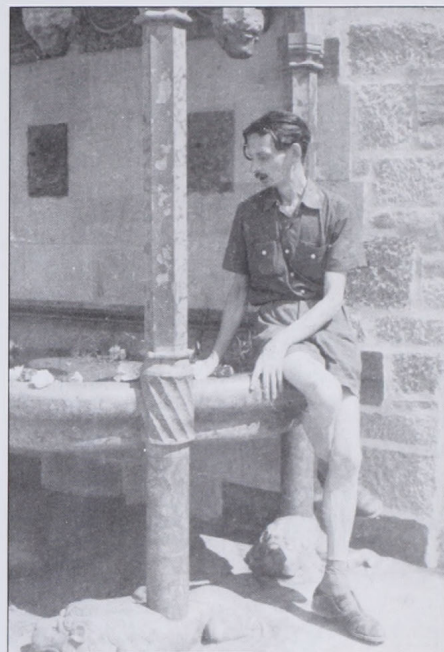
berendeznie és ezt úgy népszerűsíteni, hogy évi 170-180 ezer látogató tekinthette meg a történelmi és művészeti emlékeket.

Héjj Miklós neve mindörökké összeforrott Visegráddal. A tudós régész, művészettörténész, műemlékvédő élete értelmét abban a munkában találta meg, melynek eredményeként megteremtődött az európai hírű műemlékegyüttes történetének tudományos hitelű bemutatóhelye, a Mátyás Király Múzeum. Először mint „egyszemélyes” intézmény működött és a 60-as évekig szinte munkatársak nélkül dolgozott. Az előtte álló hatalmas feladat, Visegrád építészeti emlékeinek és elsősorban a királyi palotának folyamatos feltárása során napról-napra bontakozott ki előtte (és előttünk) a középkori Magyarország elsüllyedt múltjának egy jelentős darabkája. A muzeológus életét állandó bizonytalanság és állandó sikerek jellemzik. Bizonytalanság, hogy helyesen értelmezi-e a földből előkerülő jelenségeket, hallgatag leleteket és sikereket egy-egy új mozaikkocak helyrerakásakor, egy-egy faragvány, díszedény, kályhacsempe-töredék megtalálásakor. Ezek az érzések megunthatatlan izgalmat jelentettek számára.

Mint múzeumigazgatónak, otthonává vált a Fő utcára nyíló ablakú iroda, ahol kora reggeltől késő éjszakáig szűrődött ki fény, s ahol mindig megtalálható volt, ha ügyes-bajos dolgokkal valaki felkereste.

Héjj Miklós mindent gyűjtött, ami Visegráddal és a múzeum hatásköréhez tartozó Nagymarossal kapcsolatos. Jelentős helytörténeti gyűjteményt hagyott az utókorra, melynek java része még feldolgozatlan. Mindenütt feltűnt, ha valahol építkezés, földmunka nyomán lelet, faltöredék került a felszínre. Így ismerte meg a középkori város topográfiáját, templomait, az újkori lakóházak középkori részleteit, pincéit. Ezenkívül ásatásokat vezetett még az alsó- és a fellegvárból is. Munkásságának eredményeit olyan tudományos publikációk hirdetik, melyek sok-sok éven át a magyar középkor kutatás alapvető művei közé tartoztak.

Sokat tett a helyi kulturális élet fellendítéséért. A 60-as években kiváló művészek bevonásával, nagy közönségsikerű irodalmi estek szervezése fűződött

névéhez. Közéleti tevékenységében is mindent megtett szűkebb patriája közművelődésének érdekében. 1964-től, az újjáépített Salamon-torony átadásától évente országos jelentőségű kiállításokat, tárlatokat rendezett ebben az „új” múzeumban. Szakáll Ernő kőszobrász-restaurátorral együtt megalkották, újramoldták egyik legszebb magyar gótikus műemlékünket, az Anjou kútházat.

Áldozatos munkájáért többek között Kuzsinszky Bálint éremmel, Móra Ferenc emlékéremmel és Magyar Műemlékvédelemért plakettel tüntették ki.

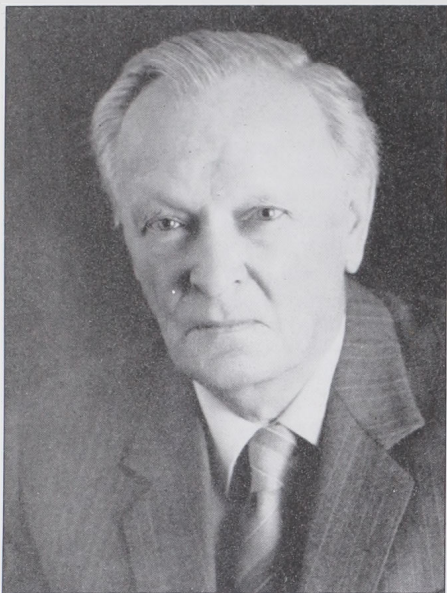
Életművének ércnél maradandóbb emlékei itt maradnak közöttünk és a királyi palota falai között. A vörösmárvány kutak szomszédságában felidéződik lobogó barna hajú, sovány, csontos alakja, kutató tekintete és hallani véljük töprengő hangját. Megörizzük őt emlékezetünkben!

Gróh Dániel

Héjj, Miklós (1922-1996), archaeologist and art historian, director of the Mátyás Király Museum in Visegrád from 1952 till 1984, when he retired; died on August 27, 1996. His name has become inseparable from the excavation of the royal palace and the architectural monuments of Visegrád.

In memoriam Kovács István (1916-1996)

Fájdalmas veszteség érte október 2-án a Magyar Természettudományi Múzeumot és a hazai muzeológiát Kovács István, a Magyar Természettudományi Múzeum nyugalmazott főigazgató-helyettese elhunytával. Személyében olyan muzeológus távozott el örökre, akinek munkássága nemcsak egy múzeumra, egyetlen szakterületre, hanem a magyar muzeológia egészére rányomta bélyegét. Ő is azok között volt – háttérbe húzódva – akik előkészítői, szervezői, vezetői voltak annak a korszaknak, amelyben a magyar múzeumi hálózat szinte robbanásszerűen fejlődött, kiteljesedett. Vele egy nagy nemzedék egyik utolsó tagját veszítettük el.

Kovács István szegény családban született, Édesapja cipész kisiparos volt, akít két és fél éves korában elveszített, munkásnő édesanyja nevelte nagyon szerény körülmények között. Arra gondolni sem lehetett, hogy a szorgalmas, tehetséges, többre törekvő józsefvárosi kisfiú négy polgárinál többet végezzen. Így, hogy mihamarabb kenyérkeresethez jusson tanoncnak állott. A kereskedő tanonci idő lejártá után szakmájában elhelyezkedni nem tudott, ezért a 18 éves fiatalember önkéntes, díjtalan preparátor gyakoronokként helyezkedett el 1934-ben a Nemzeti Múzeum keretében működő Állattárban. Háromévi munka után kinevezett kisegítő szolga lett, továbbra is preparátori munkát végezve, míg 1946-ban múzeumi tisztté sorolták át.

Amint egy kicsit lazult a nyomor szorítása életében, gyerekkori vágyának megfelelően magánúton gimnáziumi tanulmányokba kezdett.

A háborút, majd a hadifogságot követően, a biztos állással a háttérben, miután óriási részt vállalt a múzeum újjáépítésében, a munka mel-

lett 1946-ban beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetemre. Az egyetemen töltött órákat mindvégig esti túlmunkával pótolva 1950-ben természettudományi muzeológusi oklevelet nyert. És ekkor őszinte tiltakozása ellenére, akkori szóhasználatával élve „kiemelték” a még diplomáját kézhez sem kapott muzeológust és áthelyezték a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjába. Két és fél évi munka után, sokszoros kérésére, visszahelyezik az Országos Természettudományi Múzeumhoz, ahhoz a szívének kedves intézményhez, ahol azt a hivatást, a kutató muzeológus hivatását gyakorolhatta, amelyre egész életében vágyott.

Kutatási területe egy akkor kevésbé ismert, nehezen vizsgálható állatcsoport, az ugróvillás rovarok (Collembola) volt. Két év adatott számára a nyugodt kutatómunkára. Ezalatt gyűjteményt állított fel, új módszereket dolgozott ki, pályadíjas közleményeket publikált. Az idillnek hamar végeszakadt, de erről szóljon önéletrajza:

„1954. június havában – bár világosan láttam, hogy hivatásszerű pályámról újbóli káros letérést jelent és ezért a felkérésnek egy ideig ellenálltam – bizonyos fokú erőszakos jellegű meggyőzés hatása alatt – újból kénytelen voltam adminisztratív beosztást vállalni. A Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztályán a természettudományi csoport élére állítottak.”

Ennél – az ötvenes évek végén leírt hivatalos önéletrajzi mondatnál – jellemzőbbet aligha lehet leírni Kovács Istvánról, az emberről. Arról, aki semmit sem kapott ingyen, aki a legnehezebb sorból felküzdvé magát jutott el egy karrier küszöbéig – és aki nem élt a származása adta behozhatatlan előnnyel – hanem mindent megtett, hogy egy múzeumi gyűjteményben élhessen, fényes pályafutást aligha kínáló hivatásának. És mindezt volt bátorsága kimondani és leírni is.

A kényszerből elfogadott feladat azonban nem érződött teljesítményén. Önbecsülése, tisztessége nem engedte, hogy ne a legjobb tudása szerint szolgáljon. Szolgálja az ügyet, teljesítse azt a feladatot, amelyet ráróttak. Lelkiismeretes, határozott, a szakmát szerető munkája nyomán a Múzeumi Főosztályon osztályvezetői megbízást kap.

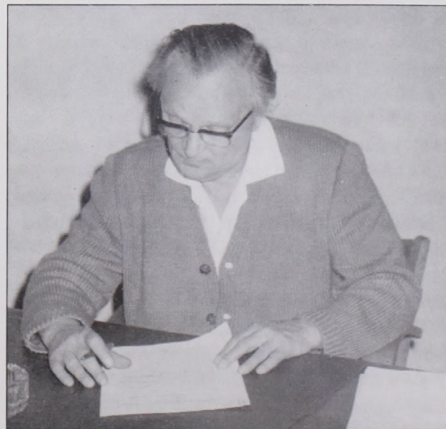
Az ő érdeme is, hogy a megyei múzeumokban megindul és egyre magasabb színvonalon folyik a természettudományi gyűjteményfejlesztési és kutatómunka, valamint az első vidéki önálló természettudományi múzeum a zirci Bakonyi Természettudományi Múzeum, illetve az elsősorban természettudományi területen dolgozó gyöngyösi Mátra Múzeum megalapítása. Később is szíven viselte a neki nagyon fontos és kedves vidéki természettudományi gyűjteményeket.

A minisztériumban folytatott működése során messze túltekintett szűkebb szakterületén. Azon kevesek közé tartozott, akik a teljes hazai múzeumügyet tekintették át, aki dolgozott és küzdött annak egységéért. Szervező, vezető munkájának kiemelkedő eredménye „A múzeumokra vonatkozó jogszabályok és szabályzatok kézikönyve” c. munkája, amelyet még egy átdolgozott és korszerűsített kiadásban is megjelentetett. A muzeológusok körében borítójáról csak „szürke”, majd a második kiadásban „zöld” könyvnek, legendás híre van. Ma a gyökeresen megváltozott körülmények között is útmutatóként, vitás helyzetek eldöntéséért és nem utolsósorban etikai állásfoglalásért csak az általa összeállított kódexhez fordulhatunk.

1968-ban saját kérésére visszahelyezték szeretett intézményéhez a Természettudományi Múzeumhoz. A tudományos kutatómunkához több mint 20 év megszakítás után már nem tért vissza, de szakfelügyelői, szervezői, adminisztratív ismeretei és tapasztalata nagy segítséget jelentett az intézmény és a szakterület számára.

Kovács István pályájára, életének jellemzésére két szót lehet használni: becsületesség, tisztesség. Embert próbáló időben élt, mint nemzedéke. De míg sokan botlottak meg, ő azon kevesek közé tartozott, akiket nem tudott eltéríteni a maga szabta erkölcsi mércétől semmiféle esabíjtás. A szakma szeretete távolról sem tette szakovinisztává. Szellemi forrásait a népi írók, elsősorban Németh László jelentette. Biztos, hogy olvasmányai, műveltségének forrásai is hozzájárultak ahhoz, hogy alapvető emberi adottságai mellett, érzékeny lélekkel kísérte az emberek, a társadalom, a nemzet sorsának alakulását. Aggodalom, töprengés, de derű, jókedv, humor, a társasági ember valamennyi jó tulajdonsága jellemezték.

Felelősséget érzett ügyekért, amelyekre hatással lehetett és azon dolgokért is, amelyek meghaladták lehetőségeit. Ha hívták, ha kérték, bárkinek bármikor segített. Nehéz helyzetben, aktív pályája végén még vállalta, hogy egy évig megbízott főigazgatóként vezeti a Természettudományi Múzeumot. Tette ezt tapintattal, bölcsességgel.

Tragikus események is kísérték életét, de a fájdalmat magába zárta, nem panaszkodott, nem vádolt. Derűje áttört megpróbáltatásain, családi tragédiáján, elhatalmasodó betegségén is.

Most már végérvényesen hiányozni fognak azok a magyar muzeológiát érintő emlékek és ismeretek, amelyek egy korszak történelmét jelentik, és amelyeknek papírra vetésére már nem maradt ideje. Munkája, alkotása a hazai múzeumügy örök része marad.

Matskási István

In memoriam István Kovács (1916-1996)

Hungarian muscology has suffered a severe loss with the death of István Kovács; entomologist, ex-deputy director of the Hungarian Natural History Museum. After elementary school and apprenticeship, in 1934, he entered the Zoological Department of the Hungarian National Museum as an unpaid volunteer taxidermist. He finished secondary school and enrolled at the Pázmány Péter University, Budapest, where he studied zoology, palaeontology and anthropology. In 1950 he obtained his diploma in muscology. István Kovács was

a renowned specialist in the insect group Collembola. Apart from a short period as Senior Officer then Head of the Department of Museums, he was an organising administration in the Ministry of Culture. His outstanding work is the 'Code of rules of museology and museums'. He contributed to the foundation and organization of natural history collections and departments in county museums. In 1968 he became the Deputy Director-General of the HNHM where he worked for twenty years. His work will commemorate his name in Hungarian muscology.

In memoriam Héjj Miklós (1922-1996)

Héjj Miklós 1922. december 11-én született Budapesten olyan polgári családból, ahol egyaránt jelen volt a reál és humán tudományok iránti érdeklődés és megbecsülés. Egyetemi tanulmányait 1946-ban a Pázmány Péter Tudományegyetemen, a magyar középkorkutatás egyik legkiválóbb műhelyében: Gerevich Tibor Művészettörténet és Keresztény Régészet Tanszékén kezdte. 1950-ben régészet-művészettörténet szakon muzeológus oklevelet szerzett, még ugyanebben az évben megnősült. (Félsége, Détári Angéla, az Iparművészeti Múzeum kiváló művészettörténésze volt.) 1951. és 1955. között a Magyar Nemzeti Múzeum muzeológusa. 1952-től a visegrádi Mátyás király Múzeum megbízott vezetője, 1955-től 1984-ig, – nyugdíjba vonulásáig –, igazgatója.

Kutatási területe a magyar középkor építészeti feldolgozása volt. Az 50-es évek elején foglalkozott a cseszneki vár kőfaragványaiával, kutatta a sopronbámfalvi középkori plébániatemplomot és ásatásokat végzett a nógrádi várban, ahol feltárta Báthory András reneszánsz sírkövét.

Schulek János halála után egyetemi hallgatóként már dolgozott a visegrádi palotakápolna feltárásán, majd a feladatot Dercsényi Dezsőtől átvéve, 1949 óta ő irányította a visegrádi királyi palota ásatásait. Feltárta a palota III., IV., V. teraszát, az alsó fogadó helyiség illetve a dunai szárny falait, bejáratát, a ferences kolostor kerengőkápolnáját. Munkássága nyomán az Anjouk alatt elkezdődött palotaépítés három nagy periódusának biztos topográfiaja bontakozott ki. A munka eredményességét hirdetik a Herkules- és az oroszlanos kutak, a több mint ötvenezer régészeti tárgy és az adattár, értékes fotó- és kéziratárával. A gyűjteményi anyag, a korszerű dokumentáció lehetőséget teremtett a palota építéstörténetének feldolgozására. A tudományos háttérrel ehhez az általa létrehozott több ezer kötetes kézi könyvtár jelentette. Haláláig figyelemmel kísérte a különböző aukciók, árverések Visegráddal kapcsolatos kiadványait, ősnymtatványait, metszeteit. Ezekből a „Visegradicak-ból” is többel gazdagította a múzeum gyűjteményét.

A feltárt romterületen sikerült olyan múzeumot

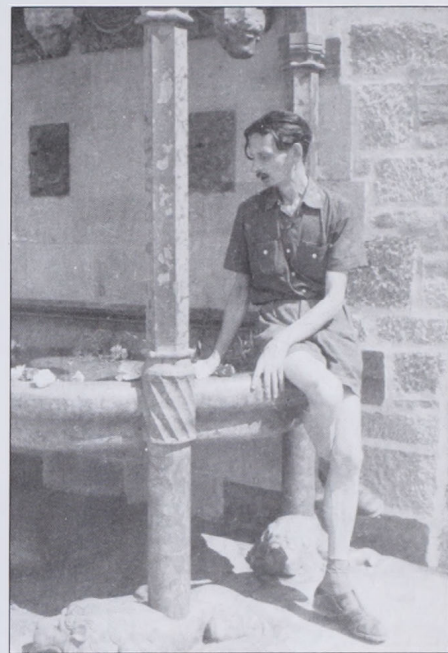
berendeznie és ezt úgy népszerűsíteni, hogy évi 170-180 ezer látogató tekinthette meg a történelmi és művészeti emlékeket.

Héjj Miklós neve mindörökké összeforrott Visegráddal. A tudós régész, művészettörténész, műemlékvédő élete értelmét abban a munkában találta meg, melynek eredményeként megteremtődött az európai hírnévű műemlékegyüttes történetének tudományos hiteltelű bemutatóhelye, a Mátyás Király Múzeum. Először mint „egyszemélyes” intézmény működött és a 60-as évekig szinte munkatársak nélkül dolgozott. Az előtte álló hatalmas feladat, Visegrád építészeti emlékeinek és elsősorban a királyi palotának folyamatos feltárása során napról-napra bontakozott ki előtte (és előttünk) a középkori Magyarország elsüllyedt múltjának egy jelentős darabkája. A muzeológus életét állandó bizonytalanság és állandó sikerek jellemzik. Bizonytalanság, hogy helyesen értelmezi-e a földből előkerülő jelenségeket, hallgatag leleteket és sikereket egy-egy új mozaikkocsa helyrerakásakor, egy-egy faragvány, díszedény, kályhacsempe-töredék megtalálásakor. Ezek az érzések megunhatatlan izgalmat jelentettek számára.

Mint múzeumigazgatónak, otthonává vált a Fő utcára nyíló ablakú iroda, ahol kora reggeltől késő éjszakáig szűrődött ki fény, s ahol mindig megtalálható volt, ha ügyes-bajos dolgokkal valaki felkereste.

Héjj Miklós mindent gyűjtött, ami Visegráddal és a múzeum hatásköréhez tartozó Nagymarossal kapcsolatos. Jelentős helytörténeti gyűjteményt hagyott az utókorra, melynek java része még feldolgozatlan. Mindenütt feltűnt, ha valahol építkezés, földmunka nyomán lelet, faltöredék került a felszínre. Így ismerte meg a középkori város topográfiáját, templomait, az újkori lakóházak középkori részleteit, pincéit. Ezenkívül ásatásokat vezetett még az alsó- és a fellegrádban is. Munkásságának eredményeit olyan tudományos publikációk hirdetik, melyek sok-sok éven át a magyar középkor kutatás alapvető művei közé tartoztak.

Sokat tett a helyi kulturális élet fellendítéséért. A 60-as években kiváló művészek bevonásával, nagy közönségsikerű irodalmi estek szervezése fűződött

nevéhez. Közéleti tevékenységében is mindent megtett szűkebb pátriája közművelődésének érdekében. 1964-től, az újjáépített Salamon-torony átadásától évente országos jelentőségű kiállításokat, tárlatokat rendezett ebben az „új” múzeumban. Szakáll Ernő kőszobrász-restaurátorral együtt megalkották, újralámodták egyik legszebb magyar gótikus műemlékünket, az Anjou kútházat.

Áldozatos munkájáért többek között Kuzsinszky Bálint éremmel, Móra Ferenc emlékéremmel és Magyar Műemlékvédelemért plakettel tüntették ki.

Életművének ércnél maradandóbb emlékei itt maradnak közöttünk és a királyi palota falai között. A vörösmárvány kutak szomszédságában felidéződik lobogó barna hajú, sovány, csontos alakja, kutató tekintete és hallani véljük töprengő hangját. Megőrizzük őt emlékezetünkben!

Gróh Dániel

Héjj, Miklós (1922-1996), archaeologist and art historian, director of the Mátyás Király Museum in Visegrád from 1952 till 1984, when he retired; died on August 27, 1996. His name has become inseparable from the excavation of the royal palace and the architectural monuments of Visegrád.

Folytatás az 1. oldalról

met Magyarországnak, ha egy jótollú, angolul (esetleg franciául) tudó levelező folyamatosan tájékoztatná szerkesztőségünket múzeumi eseményeinkről.

Anne-Marie Slezek, az ICOM Természettudományi Múzeum Bizottságának titkára, a francia Természettudományi Múzeum munkatársa szintén a lap információbőségét méltatja.

Az Ír Múzeumi Szövetség lapja, a *Museum Ireland* legutóbbi számában foglalkozik lapunkkal. Üdvözlí azt a célkitűzést, miszerint a Magyar Múzeumok nemcsak a hazai múzeumokat szándékozik elérni, hanem minden külföldi testvérintézményt és szervezetet. „A Szövetség tagjai nagyra értékelik az ilyen jellegű kapcsolatokat” – írja a szerkesztő Brian Lacey.

Az ICOM News 1996/4-es száma lapunkra hivatkozva a holland-magyar múzeumi együttműködési megállapodás aláírásának hírét.

Nem kevés örömet okozott a határon túli magyarság reflexiója. Lukács Mária-Erzsébet, a gyegeyószentmiklósi Tarisznyás Márton Múzeum igazgatója írja: „Csodálkozással és örömmel vettem kézbe a Magyar Múzeumok első három példányát. Csodálkozással, mert épségben megkaptuk, és örömmel, mivel a küldemény tényéből látszik, nyílvántartanak egy ilyen kis, határon túli múzeumot is, mint a miénk. Jólesik tudni, hogy legalább szellemileg a magyar múzeumok közösségébe tartozunk, és ezt nemcsak mi gondoljuk így, hanem Önök is.”

Demeter Zsigmond István, a Székelykeresztúri Múzeum restaurátora némileg más hangnemben ad kifejezést afeletti örömeinek, hogy a lap elérkezett hozzájuk: „Tisztelettel tudatom, hogy a székelykeresztúri múzeum postán megkapta az Önök által küldött múzeumi kiadványukat. Igaz ez még nem azt jelenti, hogy megbízható a román posta, de reménykedünk

rendszerességükben.”

Többen jelezték szándékukat, hogy szívesen írnának lapunkba, így Incze László muzeológus, Városi Múzeum, Kézdivásárhely: „A következő év márciusában lesz a kézdivásárhelyi múzeum megnyitásának 25. évfordulója. Ezzel kapcsolatos írással jelentkeznék, tiszteletben tartva a folyóirat eddigi rovatrendjét.”

Bajusz István muzeológus, Szilágy Megyei Múzeum: „A Magyar Múzeumok számai által mélyebb betekintést nyerhetek nyerhetünk a magyarországi múzeumi életbe, ami Szilágy megye szempontjából annál is fontosabb, mivel földrajzi fekvése eléggé elszigetelté teszi. Mäskulönböben a megyében egyetlen múzeum működik, Zilahon, ami nem kis erőfeszítéssel próbál eleget tenni feladatainak. De erről esetleg máskor.”

Hírt kaptunk régen várt kiadvány megjelenéséről. Boér Humor könyvtáros a Székely Nemzeti Múzeum hosszabb ideje szünetelő, most újra kiadott évkönyvük az ACTA-1995 (a korábbi ALUTA 19. és az ACTA HARGITENSIA 2. számaként adták ki) kötetét küldte meg. Ismertetésére visszatérünk.

S végül tolmácsolnánk a határon túli magyarok köszönetét a Soros Alapítványnak: „Köszönettel tartozom a könyvtár és – ma már egyre több – olvasói nevében is a kiadványokért, valamint a Soros Alapítványnak a felvállalt költségeikért.” (Róth András Lajos könyvtáros, Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely)

E számunk szerzői:

Balázs György (1951)
tanár – etnográfus
főigazgató-helyettes
Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest

Balogh Edina (1968)
középfiskolai tanár
közművelő
Magyar Nemzeti Múzeum (MNM), Budapest

Balogh Gyula (1966)
újságíró
Magyar Hírlap, Budapest

Fehér György (1950)
történész-muzeológus
főigazgató
Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest

Főzy István dr. (1960)
paleontológus
főosztályvezető
Magyar Természettudományi Múzeum (MTM) Budapest

Fülep Ferenc (1919-1986)
régész
1951-től haláláig a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója

Gasparik Mihály (1964)
paleontológus
muzeológus
MTM, Budapest

Gróh Dániel dr. (1951)
középfiskolai tanár, régész
muzeológus
MNM Mátyás Király Múzeum, Visegrád

Hajdú Péter dr. (1923)
ny. egyetemi tanár,
akadémikus
Budapest

Horváth Csaba (1958)
könyvtáros
MTM, Budapest

Jablonkay József (1895-1992)
amatőr rovarász
tervező-építész

Jakab Mária (1957)
középfiskolai tanár
könyvtáros
MNM, Budapest

Jánošsy Dénes dr. (1926)
paleontológus
ny. főosztályvezető
MTM, Budapest

Katona András (1938)
okl. közlekedésmérnök
főigazgató
Közlekedési Múzeum
Budapest

Kecskeméti Tibor dr. (1930)
paleontológus
főigazgató-helyettes
MTM, Budapest

K. Szentpéteri Erzsébet dr. (1941)
középfiskolai tanár
néprajzos
tud. főigazgatóhelyettes
Közlekedési Múzeum
Budapest

Korsós Zoltán dr. (1958)
zoológus
főosztályvezető-helyettes
MTM, Budapest

Kustár Ágnes (1966)
antropológus
muzeológus
MTM, Budapest

Mahunka Sándor dr. (1937)
zoológus
főigazgató-helyettes
MTM, Budapest

Mányi István (1943)
tervező építésmérnök
stúdióvezető
Mányi Stúdió, Budapest

Matskási István dr. (1942)
biológus
főigazgató
MTM, Budapest

Merkli Ottó dr. (1957)
zoológus
főmuzeológus
MTM, Budapest

Mihályi Ferenc dr. (1906)
zoológus
ny. osztályvezető-helyettes
MTM, Budapest

Mohos Márta (1943)
tanár, könyvtáros
főosztályvezető
Simmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest

Nagy Mihály dr. (1957)
régész
gyűjteményvezető
MNM, Budapest

Nix, Carl
gyűjteményvezető
Atlas Van Stolk gyűjtemény
Városi Történeti Múzeum,
Rotterdam, Hollandia

Selmeczi László dr. (1942)
régész
megyei múzeumigazgató
Déri Múzeum, Debrecen

Soós Lajos (1879-1972)
zoológus
1903-1967 között
az MTM munkatársa

Szöke Imre (1946)
kiállítás-tervező
MTM, Budapest

Szöllősy Gabriella (1960)
könyvtáros
MTM, Budapest

Tímárné Balázs Ágnes dr. (1948)
vegyszermérnök
főtanácsadó
MNM, Budapest

Vásárhelyi Tamás dr. (1949)
zoológus
főigazgató-helyettes
MTM, Budapest

Villangó István (1940)
főosztályvezető
Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum
Budapest

Wim van der Weiden (1953)
főigazgató
Holland Természettudományi Múzeum
Leiden, Hollandia

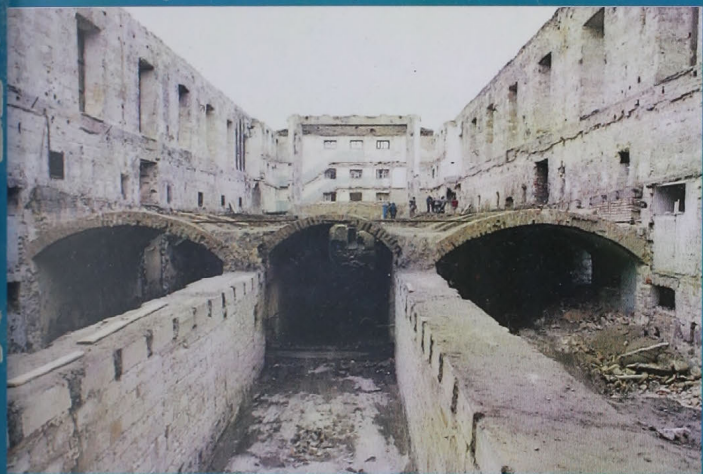
Wollák Katalin (1952)
régész
osztályvezető-helyettes
MNM, Budapest

Zilahy Ferenc (1940)
preparátor
MTM, Budapest

Az MTM új kiállítási épületének arcai Faces of the new exhibition building of the HNHM

MAGYAR MÚZEUMOK
